

Bereikbare Voorzieningen in Noardwest Fryslân

Een onderzoek naar de huidige en toekomstige ontwikkeling van voorzieningen

Rijksuniversiteit Groningen in samenwerking met Partoer. Kaartbeelden: Geodienst.

20 Mei 2016

university of
 groningen

faculty of spatial sciences

INHOUDSOPGAVE

Samenvatting	p 5 - 7
Hoofdstuk 1 – Inleiding	p 8 - 11
1.1 Aanleiding	p 9
1.2 Opdracht	p 9
1.3 Belangrijke keuzes	p 9
1.4 Indeling van het rapport	p 11
Hoofdstuk 2 - Bevolkingsontwikkeling en de invloed op het voorzieningenniveau	p 12- 15
2.1 Woonplaatsen in Noardwest Fryslân	p 13
2.2 Bevolkingsontwikkeling in Noardwest Fryslân	p 13
2.3 Prognoses 2020 /2030 voor bevolking en voorzieningen in Noardwest Fryslân	p 13
Hoofdstuk 3 – Thema I: Lokale basisvoorzieningen	p 16 - 25
3.1 Basisvoorzieningen in Noardwest Fryslân	p 17
3.2 Bereikbaarheid van basisvoorzieningen in Noardwest Fryslân	p 17
3.3 Scenario A: Spreiding van basisvoorzieningen	p 23
3.4 Scenario B: Concentratie van basisvoorzieningen	p 23
3.5 Scenario C: Combinatie van basisvoorzieningen	p 24
3.6 Scenario D: invloed van ICT en mobiliteit op bereikbaarheid van basisvoorzieningen	p 25
Hoofdstuk 4 – Thema II: Seniorenvoorzieningen	p 26 - 33
4.1 Seniorenvoorzieningen in Noardwest Fryslân	p 27
4.2 Projectie van de bevolkingsprognoses op seniorenvoorzieningen	p 27
4.3 Scenario A: Spreiding van seniorenvoorzieningen	p 29
4.4 Scenario B: Concentratie van seniorenvoorzieningen	p 31
4.5 Scenario C: Combinatie van seniorenvoorzieningen	p 31
4.6 Scenario D: gebruik van e-health in gezondheidszorg	p 32
Hoofdstuk 5 – Thema III: Kindvoorzieningen	p34 - 42
5.1 Kindvoorzieningen in Noardwest Fryslân	p 35
5.2 Bereikbaarheid van kindvoorzieningen in Noardwest Fryslân	p 37
5.3 Projectie van de bevolkingsprognoses op kindvoorzieningen	p 39
5.4 Scenario A: Spreiding van basisscholen	p 39
5.5 Scenario B: Concentratie van basisscholen	p 41
5.6 Scenario C: Combinatie van kindvoorzieningen	p 41
Hoofdstuk 6 – Thema IV: Regionale voorzieningen	p 43 - 49
6.1 Regionale voorzieningen in Noardwest Fryslân	p 43
6.2 Maatschappelijke ontwikkelingen rondom regionale voorzieningen	p 43
6.3 Bereikbaarheid van regionale voorzieningen in Noardwest Fryslân	p 47
Hoofdstuk 7 – Conclusies en Aanbevelingen	p 51 - 53
7.1 Conclusies over het effect van ‘krimp’ op het voorzieningenniveau	p 51
7.2 Conclusies over de effecten van de verschillende scenario’s	p 51
7.3 Kansen en Aandachtspunten	p 53
7.4 Denkrichtingen en onderwerpen voor discussie in de volgende fase	p 53
Bijlagen	p 54 - 72

Bereikbare Voorzieningen in Noardwest Fryslân

de huidige en toekomstige ontwikkeling van voorzieningen

20 Mei 2016

Publicatie Rijksuniversiteit Groningen

Auteurs:

ir. Suzan Christiaanse	RUG
dr. Tialda Haartsen	RUG
drs. Wilma de Vries	Partoer
Eelke van der Veen. Msc	Partoer

Kaarten door Geodienst, Groningen

Samenvatting

Dit rapport is het resultaat van een onderzoek naar de ontwikkeling en toekomstbestendigheid van voorzieningen in de regio Noardwest Fryslân (gemeenten Harlingen, Franekeradeel, Leeuwarderadeel, Leeuwarden, Littenseradiel, Menameradiel en het Bildt). Dit onderzoek is uitgevoerd door de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen, in samenwerking met de Geodienst (RUG) en Partoer (Leeuwarden), in opdracht van de regiogemeenten in de context van de Streekagenda Noardwest Fryslân, en van de provincie Fryslân.

Inzicht in type en aantal voorzieningen

Het doel van het onderzoek is om inzicht te krijgen in het type en het aantal voorzieningen dat de regio Noardwest Fryslân in de toekomst (2020 en 2030) nodig heeft, in de context van demografische en maatschappelijke ontwikkelingen. Het rapport is ingedeeld op basis van vier thema's: (I) lokale basisvoorzieningen, (II) seniorenvoorzieningen, (III) kindvoorzieningen en (IV) regionale voorzieningen.

Binnen elk thema worden steeds vier scenario's voor toekomstige ontwikkelingen behandeld:

- Scenario A onderzoekt het zo veel mogelijk spreiden van voorzieningen.
- Scenario B onderzoekt het zo veel mogelijk concentreren van voorzieningen op één plek.
- Scenario C onderzoekt innovatieve mogelijkheden voor het combineren van voorzieningen.
- Scenario D behandelt de invloed van maatschappelijke trends en ontwikkelingen zoals ICT.

De informatie over het huidige aantal en de locatie van de voorzieningen is aangeleverd en gecontroleerd door de regiogemeenten, in de periode november 2015 tot januari 2016.

Bevolkingsontwikkelingen en de invloed op het aantal voorzieningen

Op basis van de bevolkingsprognose van de provincie Fryslân uit 2013 blijkt dat de bevolking van Noardwest Fryslân tot 2030 in totaal zal afnemen met 1.945 inwoners (2%, van 98.299 naar 96.354). Per gemeente zijn er echter verschillen. Zo zal Leeuwarderadeel tussen 2015 en 2030 met -11% de sterkste afname van de bevolking kennen. In Franekeradeel blijft het aantal inwoners tot 2030 ongeveer gelijk. De bevolking van Harlingen en het plattelandsgebied van Leeuwarden zal volgens de prognoses nog met 2 tot 3,5% toenemen. Het aantal 75-plussers zal fors toenemen met maar liefst 86% tussen 2015 en 2030. De basisschoolgeneratie (4-11 jarigen en 30% van de 12-jarigen) neemt daarentegen af met 12% in dezelfde periode.

Verwachting aantal voorzieningen

Op basis van de huidige dichtheid van voorzieningen per inwoner is het verwachte aantal voorzieningen in Noardwest Fryslân in 2030 berekend. Hieruit blijkt dat de basisvoorzieningen (supermarkt, huisarts en dokterspost, pinautomaat, dorpshuizen) uitgaande van de bevolkingsprognoses nauwelijks af hoeven te nemen. Door de veranderende bevolkingssamenstelling zullen naar verwachting het aantal basisscholen en sportvoorzieningen sterk afnemen en woonzorgvoorzieningen (verpleeghuizen, verzorgingshuizen en woonzorgcentra) voor senioren zeer sterk toenemen. Door de veranderingen in de zorg zal deze toename naar verwachting echter minder/anders zijn.

Bereikbare voorzieningen

Uit de netwerkanalyses blijkt dat bij afname van het aantal voorzieningen de afstanden van de gebruiker tot de voorziening niet onaanvaardbaar groot worden. Over het algemeen is er een sterke voorzieningendichtheid in de grote plaatsen (Harlingen, Franeker, St.-Annaparochie, Stiens, Grou, Dronryp). Zowel lokale als regionale voorzieningen zijn momenteel vrij goed verspreid over de regio. Op dit moment heeft de hele regio binnen 15 minuten fietsen een basisschool beschikbaar en binnen 40 minuten (10 km) een middelbare school, als we het verzorgingsgebied van de stad Leeuwarden er even bij denken. Regionale sportvoorzieningen (sporthal, zwembad) en culturele voorzieningen (theater, museum, muziekschool en bibliotheek) zijn bijna altijd binnen 10 km bereikbaar.

Samenvatting van de verschillende scenario's per thema:

- (I) basisvoorzieningen

De basisvoorzieningen (supermarkt, huisarts en dokterspost, pinautomaat, dorpshuis en sportvelden) zijn bijna voor de hele regio binnen 5 km bereikbaar en redelijk goed verspreid over de regio. Een uitzondering vormt de mogelijkheid om te pinnen. Onderzoek heeft aangetoond dat beeldzorg (e-health) niet kan worden ingezet als vervanging van de huisarts, maar wel kan dienen als aanvullende zorg. Sportvelden staan sterker onder druk dan de andere basisvoorzieningen omdat deze in mindere mate door senioren worden gebruikt (de enige groeiende bevolkingsgroep). Om robuuste sportverenigingen te krijgen, zullen verenigingen moeten samenwerken of meer moeten inzetten op het stimuleren van senioren sport.

Concentratie van basisvoorzieningen in de grotere kernen kan voorzieningen robuuster maken, maar vergroot ook de afstanden. Dit kan een probleem zijn voor de relatief kleine groep minder mobiele inwoners. Bovendien zien we dat er geen evenwichtige spreiding is van grotere kernen. Concentratie of spreiding zal dus niet voor alle gemeenten hetzelfde effect hebben. Er zal moeten worden gezocht naar zowel regionale samenwerking als maatwerk.

(II) seniorenvoorzieningen

Voorzieningen die belangrijk zijn voor senioren zijn de basisvoorzieningen en woonzorgvoorzieningen: het verpleeghuis, verzorgingshuis en woonzorgcentra. Op basis van de bevolkingsprognoses zouden de seniorenvoorzieningen met 85% moeten toenemen. Vooral in de gemeenten Harlingen en Franekeradeel wordt een sterke vergrijzing verwacht. Als voor seniorenvoorzieningen wordt ingezet op clustering/concentratie zal de vergrijzing in de grotere plaatsen zeer sterk toenemen, en op het platteland minder sterk. Hierdoor zal op het platteland de bevolking als geheel afnemen en komen meer voorzieningen onder druk te staan. Als gemeenten voor seniorenvoorzieningen inzetten op spreiding, combinatie en langer zelfstandig wonen zal dit wellicht resulteren in een meer gespreide vergrijzing van de bevolking. Dit kan helpen om basisvoorzieningen en regionale voorzieningen op het platteland in stand te houden.

Het combinatiescenario voor seniorenvoorzieningen gaat over het combineren van basisvoorzieningen op loopafstand van seniorenwoningen. Als er binnen 500 meter minimaal een huisarts, een openbaar vervoer halte en bij voorkeur ook andere basisvoorzieningen aanwezig zijn, noemen we dit een 'woonzorgzone'. Als er binnen deze woonzorgzones geschikte seniorenwoningen zijn of worden ontwikkeld, biedt dit mogelijkheden voor senioren om langer zelfstandig te wonen. Op deze manier kunnen woonzorgzones op sommige plaatsen een alternatief bieden, of een aanvulling zijn op bestaande woonzorgvoorzieningen.

(III) kindvoorzieningen

Onder kindvoorzieningen verstaan we basisscholen, kinderdagverblijf, peuterspeelzaal, buitenschoolse opvang en sportzalen binnen 1 km van een basisschool die worden gebruikt voor bewegingsonderwijs. De verwachte afname van de bevolkingsgroep van 4 tot 12 jaar zal vooral invloed hebben op het voortbestaan van kleinere (dorps)scholen. Dit heeft ook invloed op andere kindvoorzieningen die op hetzelfde adres of in de buurt zijn zoals kinderopvang en de sportzaal. In de huidige situatie is in de hele regio binnen 15 minuten fietsen een basisschool bereikbaar. Dit kan veranderen als basisscholen op het platteland sluiten. Daarom is het slim om ook over de gemeentegrenzen heen te kijken naar mogelijke fusies waarbij bereikbaarheid en kwaliteit gewaarborgd wordt.

Voor het basisonderwijs zijn toekomstscenario's uitgewerkt met een minimale schoolgrootte van 23, 60 en 80 leerlingen als opheffingsnorm. Bij de start van dit onderzoek (november 2015) valt er één school onder de opheffingsnorm van 23 leerlingen. Van de 79 basisscholen in Noardwest Fryslân zouden er nu 22 onder de norm van 60 leerlingen vallen (en 23 in 2030). Om echt robuuste basisscholen te creëren wordt vaak de norm van minimaal 80 leerlingen gehanteerd. In 2015 zouden er 29 scholen onder de norm van 80 leerlingen vallen (en 38 in 2030). Hoe hoger de opheffingsnorm, hoe meer scholen zich zullen concentreren in de grotere plaatsen. Bij toepassing van lagere normen zullen de basisscholen meer verspreid blijven over het platteland. Het is goed om te beseffen dat de afstand naar basisscholen zelfs bij een norm van 100 leerlingen in bijna de gehele regio niet boven de maximale afstandsnorm van 6 km komt.

(IV) regionale voorzieningen

In thema IV worden regionale culturele voorzieningen (theaters, musea, muziekscholen en bibliotheken), regionale sportvoorzieningen (sporthallen, zwembaden) en middelbare scholen van Noardwest Fryslân besproken. De verzorgingsgebieden van deze 'regionale' voorzieningen overstijgen vaak de gemeentelijke grenzen. Recente ontwikkelingen met betrekking tot subsidies hebben een grote invloed op de toekomst van deze voorzieningen, waardoor het moeilijker is om relevante scenario's uit te werken. Ook zullen de bevolkingsprognoses niet op alle regionale voorzieningen dezelfde invloed hebben. Uit de netwerkanalyses blijkt dat voor het grootste deel van de inwoners alle regionale voorzieningen binnen een afstand van 10 km van hun woonplaats liggen.

Denkrichtingen voor discussie in de volgende fase

Dit rapport betreft een eerste stap. Het brengt met de beschikbare gegevens de feitelijke situatie in beeld. Aan de hand van bovengenoemde scenario's wordt een aantal toekomstbeelden geschetst. Deze scenario's en toekomstbeelden worden ingezet voor discussie en bewustwording en dienen als basis voor de volgende fase. In de tweede fase zal met betrokken actoren een interactief proces gestart worden, waarin wordt onderzocht of en in hoeverre afspraken kunnen worden gemaakt om ongewenste effecten te dempen, te neutraliseren of te verbeteren. Dit proces zal niet alleen knelpunten belichten maar ook zal er aandacht zijn voor de kansen die ontstaan in een gebied met teruglopend draagvlak voor voorzieningen. In het vervolg komt de nadruk te liggen op de meest precaire/kwetsbare onderdelen uit het rapport, deze worden het eerst behandeld. Dit in samenspraak met alle betrokken partijen en met het uiteindelijke doel om tot een gedragen set afspraken te komen.

Figuur 1.1 - Onderzoeksgebied

Hoofdstuk 1 – Inleiding

1.1 Aanleiding

In de regio Noardwest Fryslân verandert de bevolkingssamenstelling de komende jaren sterk. De bevolkingsomvang neemt af en ontgroening en vergrijzing nemen verder toe. Deze veranderingen in de bevolking zijn van invloed op de behoefte aan het type en het aantal voorzieningen. Ook schaalvergroting speelt hierin een rol. Als sinds de jaren '60 verdwijnen kleinere lokale voorzieningen door het toegenomen autobedrijf en concurrentie van grootschalige voorzieningen (die vaak meer producten en kwaliteit kunnen bieden). Daarnaast zijn er maatschappelijke ontwikkelingen die van invloed zijn op de vraag en behoefte naar voorzieningen, zoals toenemende mobiliteit en internetgebruik. Gelet op deze demografische, economische en maatschappelijke ontwikkelingen is voor een aantal voorzieningen de exploitatie in toenemende mate moeilijk rond te krijgen. Dit is de reden dat er behoefte is aan meer inzicht in de huidige stand van zaken en mogelijke toekomstige ontwikkelingen, en is de aanleiding voor dit onderzoek.

1.2 Opdracht

In november 2015 is de Rijksuniversiteit Groningen (RUG) gestart met een onderzoek naar de ontwikkeling en toekomstbestendigheid van voorzieningen in de regio Noardwest Fryslân. Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de 7 regiogemeenten van Noardwest Fryslân: Harlingen, Franekeradeel, Leeuwarderadeel, Leeuwarden, Littenseradiel, Menameradiel en het Bildt en de Provincie Fryslân. Het onderzoek heeft als doel inzicht te geven in het type en aantal voorzieningen dat de regio Noardwest Fryslân in de toekomst (2020 en 2030) nodig heeft.

Het onderzoek bestaat uit de volgende onderdelen:

- het in kaart brengen van de huidige voorzieningsstructuur in Noardwest Fryslân
- het in kaart brengen van de verwachte behoefte aan voorzieningen (type en aantal) in 2020 en 2030 op basis van bevolkingsprognoses
- het opstellen van scenario's voor ontwikkeling voor verschillende voorzieningen aan de hand van maatschappelijke trends en bevolkingsontwikkelingen.

De Rijksuniversiteit Groningen werkt voor dit onderzoek samen met de Geodienst en Partoer. De RUG is verantwoordelijk voor de projectleiding. De Geodienst maakt leesbare kaarten en ruimtelijke analyses met behulp van Geografische Informatie Systemen (GIS). Partoer is van oudsher thuis in de Friese situatie en voorziet het onderzoek van praktische en maatschappelijke expertise.

Om de gewenste voorzieningsstructuur in beeld te brengen wordt in de eerste fase een overzicht gemaakt van hedendaagse normen voor het minimaal aantal gebruikers en indicatoren voor acceptabele afstanden (verzorgingsgebied). Met behulp van deze normen en indicatoren, en met gemeentelijke en regionale bevolkingsprognoses, kunnen in fase 2 verschillende scenario's worden opgesteld voor toekomstige aantallen, spreiding, en bereikbaarheid van voorzieningen. Het aantal benodigde voorzieningen voor 2020 en 2030 kan vanzelfsprekend niet exact worden voorspeld, aangezien dit ook wordt beïnvloed door factoren als veranderingen in de mobiliteit, schaalvergroting, (regionaal) beleid en internetgedrag.

In het rapport wordt een aantal scenario's gepresenteerd voor spreiding, concentratie en combinatie van voorzieningen (een set kaartbeelden met toelichting). De regiogemeenten van Noardwest Fryslân kunnen deze scenario's vervolgens gebruiken om in fase 3 het gesprek aan te gaan met de betrokken stakeholders en met de inwoners van Noardwest Fryslân. Dit valt echter buiten dit onderzoek.

1.3 Belangrijke keuzes

Nadruk op lokale voorzieningen vanuit het oogpunt van de gebruiker

Wij behandelen de veranderingen omtrent lokale voorzieningen vanuit het oogpunt van de gebruiker. Verschillende leeftijdsgroepen ontwikkelen zich namelijk op een andere manier (afname jeugd, toename senioren), wat vervolgens invloed heeft op het aanbod van verschillende voorzieningen. Vooral het verdwijnen van lokale voorzieningen zoals de basisschool, sportclubs of supermarkt heeft veel impact op de gemeenschap. Daarom ligt de focus in dit onderzoek op lokale basisvoorzieningen, voorzieningen voor kinderen en seniorenvoorzieningen. Dit betekent echter niet dat we geen aandacht besteden aan regionale voorzieningen. Voor de regionale voorzieningen kijken we vooral naar bereikbaarheid over de gemeentegrenzen heen.

Gebruik van provinciale prognoses van 2013

Er wordt gebruik gemaakt van de bevolkingsprognoses van de provincie Fryslân uit 2013. Een nieuwe provinciale prognose is in ontwikkeling, maar was gedurende dit onderzoek nog niet beschikbaar. Hierbij moet opgemerkt worden dat in de bevolkingsprognoses van 2015 waarschijnlijk een grotere afname van de bevolking wordt verwacht dan in de prognoses van 2013. De bevolkingsprognoses worden gebruikt om een prognose te maken van het voorzieningenaanbod, door het gemiddeld aantal gebruikers per voorziening te berekenen en dit constant te houden voor de verwachting van 2030. Op sommige voorzieningen heeft dit bijna geen invloed door een minimaal verschil in de bevolkingsontwikkelingen. Op andere voorzieningen, zoals de seniorenvoorzieningen of kindvoorzieningen, is de verwachte bevolkingsontwikkeling wel van invloed. In verband met de overzichtelijkheid van dit rapport is er gekozen om alleen de prognoses voor 2030 te gebruiken voor de kaartbeelden. De prognoses voor 2020 zijn wel in de tabellen opgenomen.

Stad Leeuwarden niet in onderzoek

Van de gemeente Leeuwarden is voor dit onderzoek alleen het plattelandsgebied in beschouwing genomen. De stad Leeuwarden valt buiten de opdracht voor dit onderzoek. Daarom zijn er geen gegevens verzameld over de aanwezige voorzieningen in Leeuwarden. Aangezien de bevolkingsprognoses op gemeentelijk niveau beschikbaar zijn, is het lastig om nauwkeurige prognoses te maken voor het plattelandsgebied van Leeuwarden. Bovendien maken de omliggende plaatsen hoogstwaarschijnlijk ook gebruik van de voorzieningen in Leeuwarden. Deze 'randeffecten' treden echter altijd op bij afbakening van een gebied voor onderzoek. De voorzieningenstructuur bestaat uit een netwerk van overlappende verzorgingsgebieden die zich niet houden aan gemeentegrenzen. Om deze reden worden de grotere plaatsen Leeuwarden, Sneek en Bolsward in de kaartbeelden wel getoond, zodat de lezer zich bewust is van de nabijheid van deze plaatsen.

Voorzieningen die in overleg met de opdrachtgevers in dit onderzoek buiten beschouwing zijn gelaten zijn: apotheken, tandarts- en fysiotherapeutpraktijken, postkantoren/postagentschappen en openbaar vervoer.

1.4 Indeling van het rapport

Het rapport is ingedeeld op basis van vier thema's: (I) lokale basisvoorzieningen, (II) seniorenvoorzieningen, (III) kindvoorzieningen en (IV) regionale voorzieningen. Voor thema II ligt de focus op seniorenvoorzieningen (en vergrijzing). In thema III is er gekozen voor een focus op kindvoorzieningen (en ontgroening). Ook wordt er in de thema's een onderscheid gemaakt tussen lokale voorzieningen met een klein verzorgingsgebied (Thema I) en meer regionale voorzieningen met een groter verzorgingsgebied, die de gemeentelijke grenzen kunnen overschrijden (Thema IV).

Binnen elk thema worden steeds vier scenario's voor toekomstige ontwikkelingen behandeld:

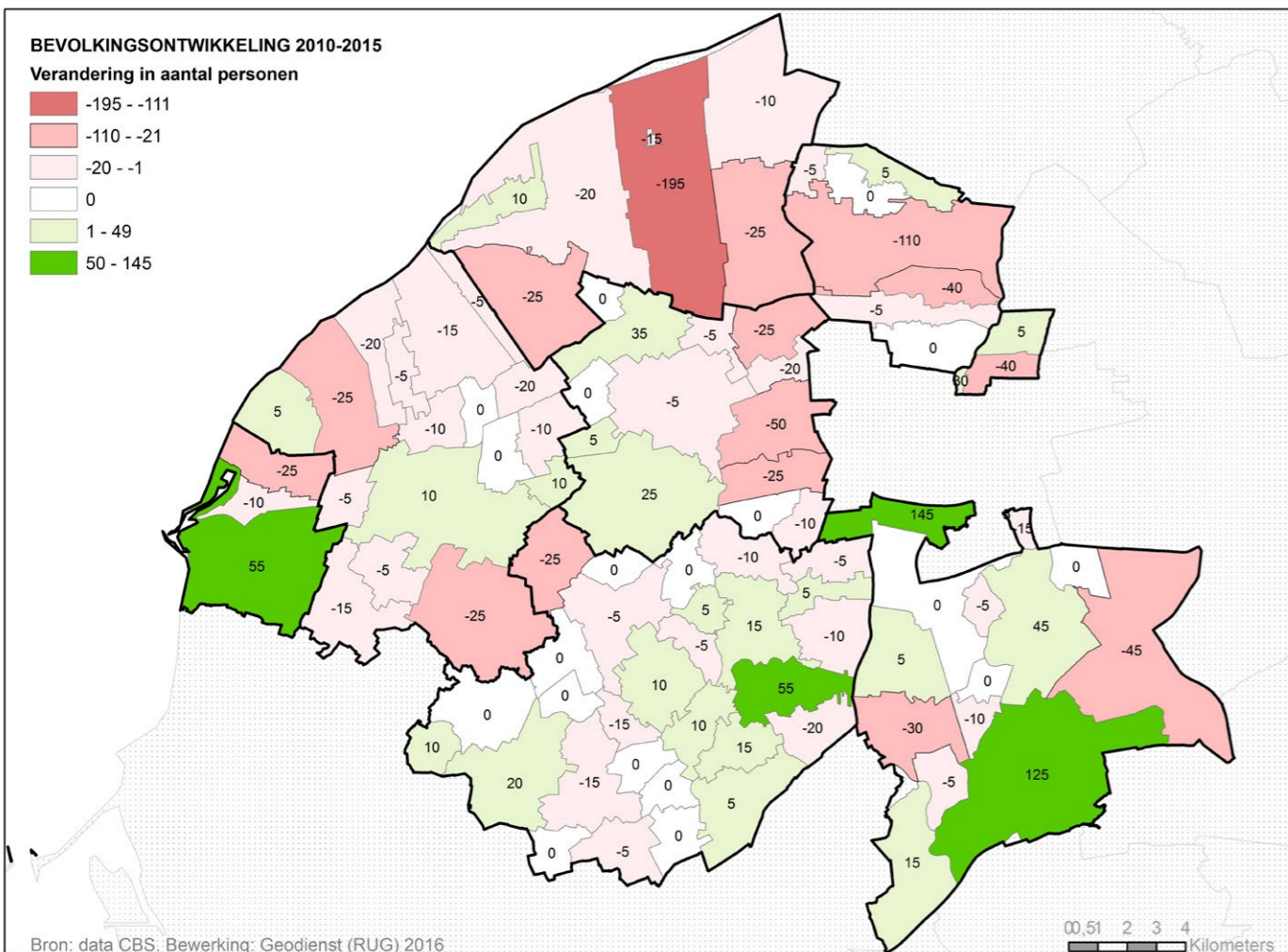
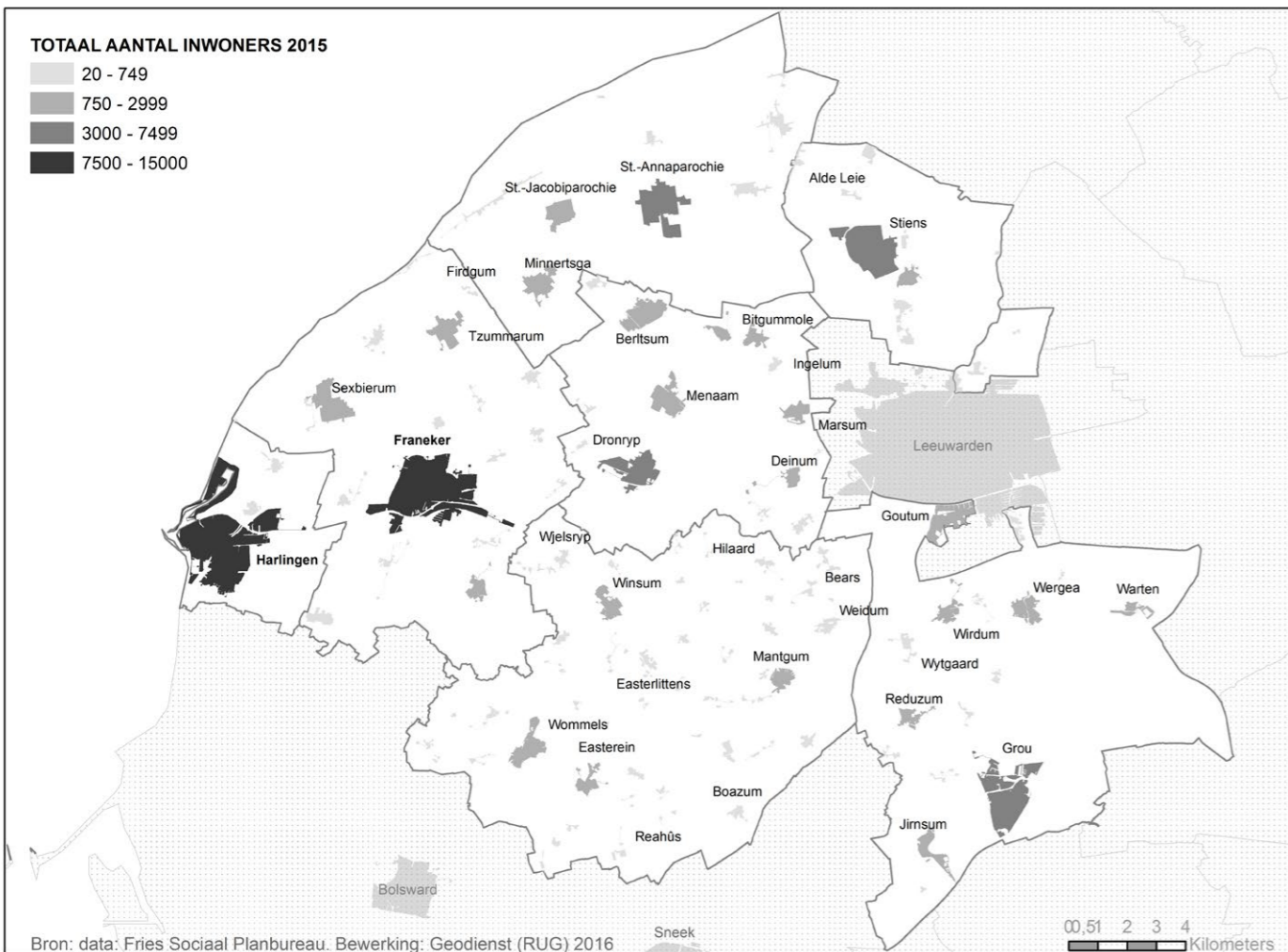
- Scenario A onderzoekt het zo veel mogelijk spreiden van voorzieningen.
- Scenario B onderzoekt het zo veel mogelijk concentreren van voorzieningen op één plek.
- Scenario C onderzoekt innovatieve mogelijkheden voor het combineren van voorzieningen.
- Scenario D behandelt de invloed van maatschappelijke trends en ontwikkelingen zoals ICT.

De scenario's voor de spreiding, concentratie en het combineren van voorzieningen worden behandeld vanuit het perspectief van de gebruiker en de bijbehorende emotionele en symbolische betekenissen die hierbij van invloed zijn. Een dorpswink kan bijvoorbeeld een symbolische functie hebben en is vaak ook een ontmoetingsplek.¹ De sociale functie wordt hierbij soms nog belangrijker gevonden dan de primaire functie.²

De scenario's laten verschillende perspectieven voor toekomstige ontwikkelingen zien. Geen van deze scenario's geeft een ideaal toekomstbeeld weer. Ze zijn bedoeld als onderlegger en discussiestuk om tot weloverwogen keuzes te komen. Het ene scenario hoeft het andere scenario ook niet uit te sluiten. Het kan zijn dat de keuze voor het ruimtelijke beleid bijvoorbeeld valt op een mix van spreiding, concentratie en combineren.

¹ Woods, M. (2005). *Rural Geography*. London: Sage Publications.

² Farmer, J., Prior, M., & Taylor, J. (2012). A theory of how rural health services contribute to community sustainability. *Social Science and Medicine*, 75(10), 1903–1911.

Hoofdstuk 2 – Bevolkingsontwikkeling en de invloed op het voorzieningenniveau

2.1 Woonplaatsen in Noardwest Fryslân

De regio Noardwest Fryslân is door het rijk aangewezen als anticiperregio voor bevolkingskrimp. Dit zijn regio's waar nu nog geen sprake is van een aanzienlijke bevolkingsdaling, maar waar dit binnen afzienbare tijd wel wordt verwacht. Deze regio telt zes gemeenten: Leeuwarderadeel, Harlingen, Franekeradeel, het Bildt, Menameradiel en Littenseradiel. Soms wordt ook de gemeente Leeuwarden tot deze regio gerekend. Voor dit project is alleen het plattelandsgebied van de gemeente Leeuwarden meegenomen. De twee grootste kernen van de regio zijn Harlingen en Franeker in de gemeenten Harlingen en Franekeradeel. Figuur 2.1 laat zien dat een aantal grote kernen buiten het 'projectgebied' vallen, namelijk Leeuwarden, Sneek en Bolsward. Deze plaatsen zijn voor de nabijgelegen (kleinere) plaatsen belangrijk vanwege de aanwezigheid van voorzieningen.

2.2 Bevolkingsontwikkeling in Noardwest Fryslân

Binnen een gemeente kunnen er grote verschillen zijn in lokale bevolkingsontwikkelingen. De kaart in figuur 2.2 laat per postcode-4 (PC4) gebied een overzicht zien van de (absolute) bevolkingsontwikkeling in Noardwest Fryslân van 2008 tot en met 2013³. In de gemeente Harlingen, Franekeradeel en Menameradiel lijken vooral de gebieden rondom de grotere plaatsen te krimpen. In het algemeen zien we vooral de kleinere dorpen op het platteland krimpen. In het Bildt en Leeuwarderadeel zien we ook in de grotere plaatsen, St.-Annaparochie en Stiens, een sterke afname van het aantal inwoners. De woonplaatsen die in absolute zin het meest zijn gegroeid zijn Grou, Goutum, Harlingen en Mantgum. Ook plaatsen zoals Wergea, Dronryp, Berltsum en Wommels zijn gegroeid.

Wanneer we kijken naar de vergrijzing tussen 2008 en 2013 (zie figuur 4.1 hoofdstuk 4) wordt duidelijk dat in de meeste gebieden een toename van het aantal ouderen plaatsvindt. In alle kernen met meer dan 3000 inwoners groeit het aandeel ouderen. Een toename van het aantal ouderen kan onder meer leiden tot een groeiende vraag naar levensloopbestendige woningen en seniorenvoorzieningen. In hoofdstuk 4 wordt hier verder op ingegaan.

Wanneer gekeken wordt naar de ontgroening (jongeren van 0-10 jaar) in Noardwest Fryslân (zie figuur 5.1 hoofdstuk 5) tussen 2008 en 2013, blijkt dat het aantal jongeren in Harlingen, Franeker en Menaam toeneemt, terwijl Dronryp, St.-Annaparochie en Grou een afname van het aantal jongeren kennen. Over het algemeen laat de kaart echter een beeld zien van ontgroening. Dit kan onder andere leiden tot minder vraag naar onderwijsvoorzieningen in delen van de regio.

2.3 Prognoses 2020 /2030 voor bevolking en voorzieningen in Noardwest Fryslân

Bevolkingsontwikkeling tot 2020/2030 in Noardwest Fryslân

Om een beeld te krijgen van het effect van bevolkingsontwikkeling op het voorzieningenaanbod, hebben we het huidige aantal voorzieningen afgezet tegen de toekomstige bevolkingsontwikkelingen. Dit geeft een beeld van hoe verschillende voorzieningen worden beïnvloed door de verwachte bevolkingsontwikkeling van verschillende leeftijdsgroepen. Het doel van deze 'projectie' van de bevolkingsprognoses op het huidige aanbod van voorzieningen is om globaal overzicht te geven van de toekomstige ontwikkelingen voor Noardwest Fryslân als geheel, zonder te kijken naar de locatie van bestaande voorzieningen en naar ruimtelijk gedrag van de gebruikers.

Tabel 2.1 laat in het eerste blok 'Bevolkingsontwikkeling Noardwest Fryslân' zien wat de bevolkingsprognoses voor 2020 en 2030 zijn, volgens de prognoses van de provincie Fryslân 2013. Wanneer wordt gekeken naar de totale bevolking van de regio in 2030, ligt deze met 96.354 inwoners 2% lager dan de totale bevolking van Noardwest Fryslân in 2015 (98.299, zie tabel 2.1). Daarnaast zal het aantal 75-plussers fors toenemen met maar liefst 86% tussen 2015 en 2030. De basisschoolgeneratie (4-11 jarigen en 30% van de 12-jarigen) neemt daarentegen af met 12% in dezelfde periode. De verandering van de bevolkingssamenstelling heeft gevolgen voor het aanbod van zorg-, onderwijs- en andere voorzieningen. De sterke vergrijzing zorgt bovendien voor een daling van de beroepsbevolking en een veranderende woningbehoefte.

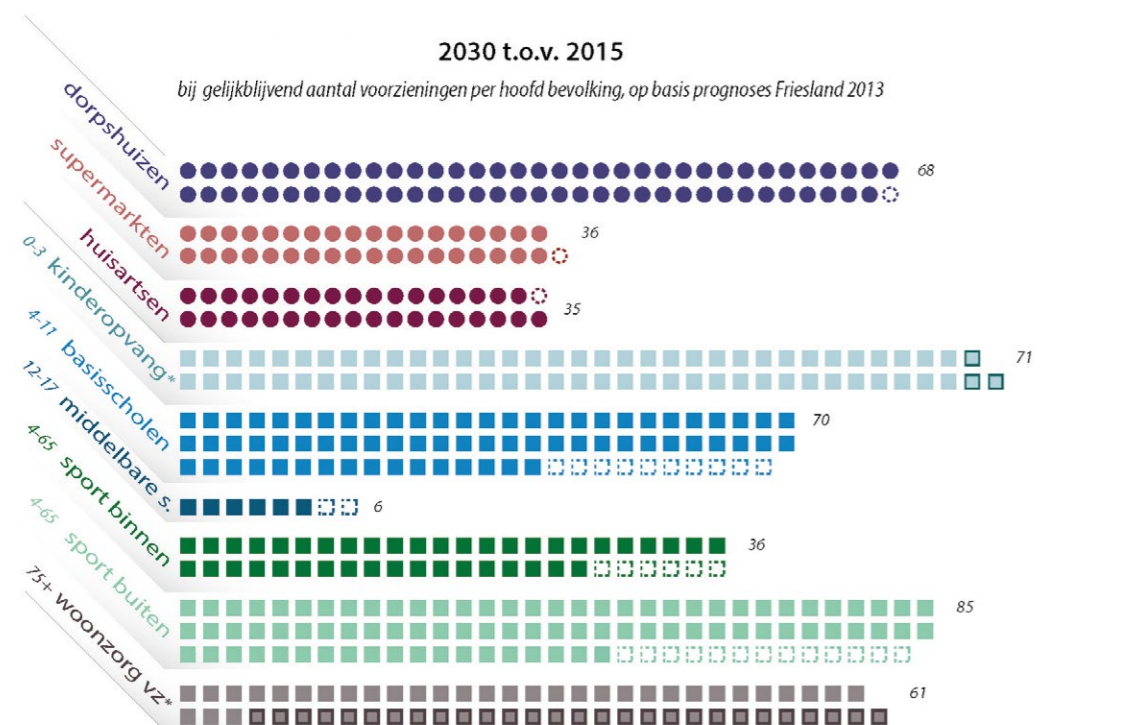
³ Bij CBS is voor 2013 de meest recente informatie over inwoners per pc-4 gebied beschikbaar. Er is gekozen voor een periode van vijf jaar voor de vergelijking met andere kaarten. Zie bijlage 2A voor de bevolkingsontwikkeling in percentages. Dit geeft een beeld van de relatieve ontwikkeling ten opzichte van de bevolkingsomvang. Dit kan echter vertekend zijn op postcode-niveau omdat er in sommige gebieden zeer weinig inwoners zijn. Een kleine verandering in aantallen kan dus al een groot effect hebben op de relatieve bevolkingsontwikkeling. Daarom is er steeds gekozen voor het bespreken van de absolute waarden.

Tabel 2.1 - Ontwikkeling voorzieningen op basis van bevolkingsprognoses voor regio NWF

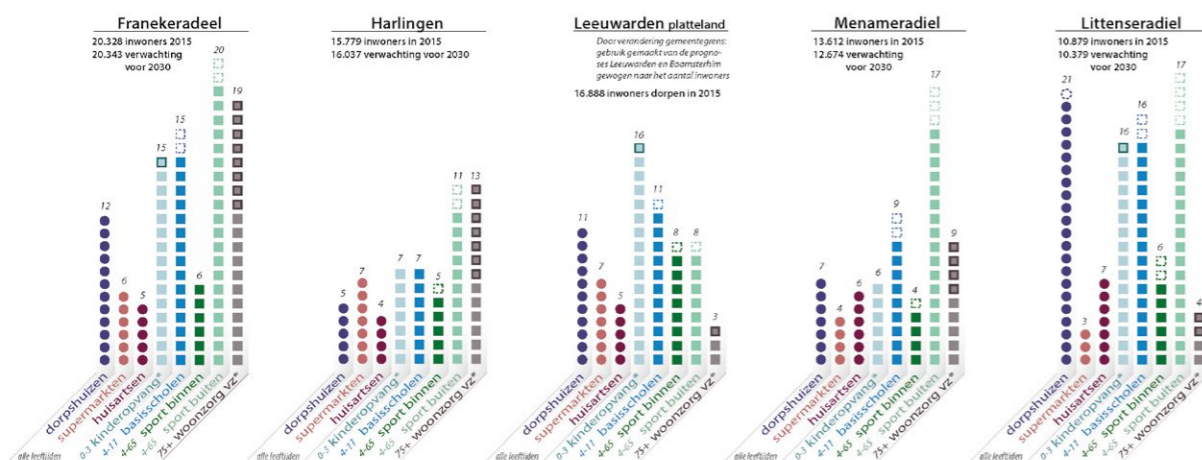
Voorziening	leeftijdscategorie	Bevolkingsontwikkeling Noordwest Fryslân					Verwachting aantal voorzieningen				
		2015^	2020*	2030*	verschil 2015 - 2020 (%)	verschil 2015 - 2030 (%)	aantal voorziening in 2015~	gebruikers per voorziening	verwachting aantal voorzieningen 2020**	verwachting aantal voorzieningen 2030**	verwachte toe- of afname 2030
		Kinderopvang	0-3 jaar	3746	3902	3924	4	5	68	55	71
Basisschool	4-11 jaar	9628	8536	8459	-11	-12	79	122	70	69	-10
Middelbare school	12-17 jaar	7626	7172	5988	-6	-21	8	953	8	6	-2
Huisartsen	totaal	98299	98531	96354	0	-2	36	2731	36	35	-1
Supermarkten	totaal	98299	98531	96354	0	-2	37	2657	37	36	-1
Dorpshuizen	totaal	98299	98531	96354	0	-2	70	1404	70	69	-1
Zwembaden	totaal	98299	98531	96354	0	-2	9	10922	9	9	0
Sport binnen	4-64 jaar	75315	72039	65143	-4	-14	42	1793	40	36	-6
Sport buiten	4-64 jaar	75315	72039	65143	-4	-14	99	761	95	86	-13
Woonzorg vz	75+	7528	9481	13970	26	86	33	228	42	61	28

^ Bron: Statistiek en Onderzoek - Gemeente Leeuwarden. Berekening: inwoners gemeente Harlingen, Littenseradiel, Franekeradeel, Leeuwarderadeel, Menameradiel en Het Bildt + voor plattelandsgebied Leeuwarden: inwoners dorpen en buitengebied (uit buurtmonitor)
 * verwachte bevolkingsontwikkeling voor deze leeftijdsgroep op basis van: Prognose Fryslân 2013. Berekening: optellen prognoses per leeftijdsgroepen NWF, plus een schatting voor prognose plattelandsgebied Leeuwarden, op basis van samenstelling prognoses gemeente Leeuwarden (72%) en Boarnsterhim (28%)
 ~ aantal voorzieningen zoals opgegeven door gemeenten NWF
 ** berekening verwachte aantal voorzieningen 2020 en 2030 bij een gelijkblijvend aantal inwoners per voorziening
 NB: leeftijdscategorie basisschool is 4-11 jaar en 30% van 12 jarigen. middelbare school generatie is 23-17 en 70% van 12-jarigen

Figuur 2.3 - Infographic Ontwikkeling voorzieningen regio NWF

Figuur 2.4 - infographic per gemeente

Ontwikkeling voorzieningen in Noardwest Fryslân

Tabel 2.1 geeft in het tweede blok 'Verwachting aantal voorzieningen' een overzicht van het verwachte aantal voorzieningen in de regio in 2020 en 2030 op basis van de bevolkingsprognoses. Eerst wordt per voorziening de prognose van de bijbehorende leeftijdscategorie in 2020 en 2030 weergegeven. De toe-of afname van de leeftijdsgroepen (tussen 2015 en 2020 en 2015-2030) is vervolgens toegepast op het aantal voorzieningen. Let op: er wordt dus een inschatting van de toe- of afname van het aantal voorzieningen gemaakt op basis van **een gelijkblijvend aantal voorzieningen per hoofd van de bevolking**. Dit betekent dat we puur kijken naar de gevolgen van de bevolkingsontwikkelingen voor het aantal voorzieningen, zonder ontwikkelingen zoals schaalvergroting of maatschappelijke veranderingen mee te nemen. Deze worden later wel per thema besproken. De projectie van de bevolkingsprognoses op het aantal voorzieningen is dus geen exacte toekomstvoorspelling, maar meer een eerste stap in het opstellen van scenario's.

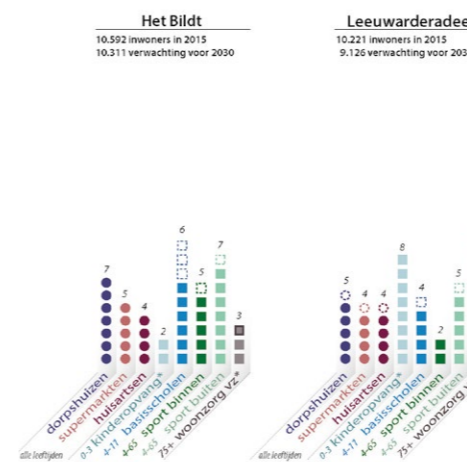
In figuur 2.3 is de verwachte ontwikkeling van het aantal voorzieningen uit tabel 2.1 grafisch weergegeven. De bolletjes zijn de basisvoorzieningen die worden beïnvloed door de algehele bevolkingskrimp (omdat iedereen deze voorzieningen gebruikt). De gestippelde blokjes symboliseren een verwachte afname van voorzieningen en de zwart omrande blokjes een verwachte toename van voorzieningen.

Uit tabel 2.1 en figuur 2.3 blijkt dat de lokale (basis)voorzieningen nauwelijks zullen afnemen. Dit komt omdat de afname van de totale bevolking tot 2030 naar verwachting niet erg groot zal zijn. Verder blijkt dat met name de verwachte ontgroening en vergrijzing van de bevolking gevolgen zal hebben voor het aantal voorzieningen. Uitgaande van een gelijkblijvend aantal voorzieningen per hoofd van de bevolking, zal vooral het aantal basisscholen en sportvoorzieningen sterk afnemen. Het aantal woonzorgvoorzieningen (verpleeghuizen, verzorgingshuizen en woonzorgcentra) zal toenemen. Hierbij is er van uit gegaan dat er in de toekomst gemiddeld net zo veel mensen naar een verpleeghuis of verzorgingshuis zullen gaan als nu. Door de veranderingen in de zorg zullen dit er naar verwachting echter minder zijn.

Figuur 2.4 toont de grafische weergaven van de ontwikkeling van het aantal voorzieningen per gemeente. Op gemeentelijk niveau zien we dat met name Leeuwarderadeel (-11%), Menameradiel (-7%) en Littenseradiel (-5%) in de periode tussen 2015-2030 zullen krimpen (zie tabel in bijlage 2B voor de cijfers achter deze illustratie). Harlingen en 'Leeuwarden plattelandsgebied' laten een kleine toename van het aantal inwoners in deze periode zien op basis van de bevolkingsprognoses. Hierbij moet genoemd worden dat de prognose voor 'Leeuwarden plattelandsgebied' is geschat door de prognoses voor de gemeenten Boarnsterhim en Leeuwarden te combineren, en dit dus mogelijk een minder goede schatting is.⁴

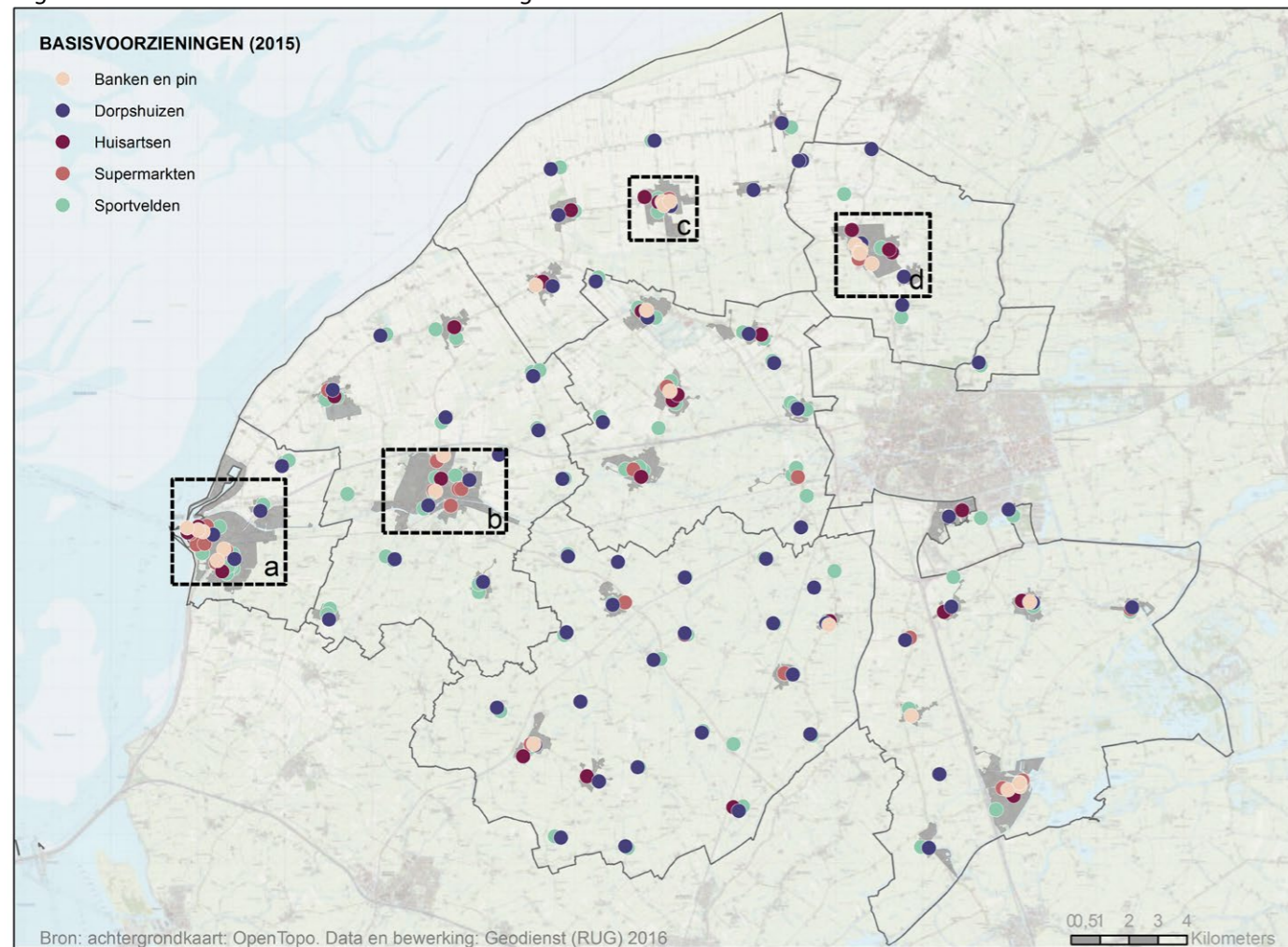
De middelbare scholen zijn in deze illustratie buiten beschouwing gelaten omdat deze door afronding gelijk blijven. Het valt op dat in Leeuwarderadeel relatief veel voorzieningen voor kinderopvang aanwezig zijn in vergelijking met de andere gemeenten. De sterke bevolkingsafname van Leeuwarderadeel heeft tot gevolg dat de basisvoorzieningen hier naar verwachting afnemen, in tegenstelling tot de andere gemeenten, waar de verwachte ontwikkeling van het aantal basisvoorzieningen stabiel is. Littenseradiel beschikt over het algemeen over relatief veel voorzieningen, met name wat betreft dorps huizen. Dit kan verklaard worden door het grote aantal (kleine) dorpen in deze gemeente. Het hoge aantal buitensportvoorzieningen zal volgens de prognoses afnemen in Littenseradiel, net als in Menameradiel. Verder zal vanwege de relatief sterke vergrijzing een sterke toename van het aantal woon-zorgvoorzieningen plaatsvinden in Franekeradeel, Harlingen en Leeuwarderadeel.

Figuur 2.4: infographic per gemeente

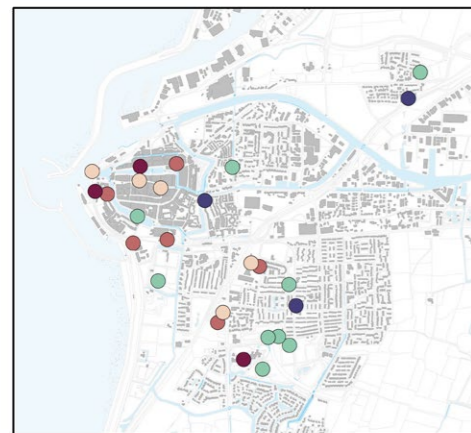

Voor een grotere versie van deze illustraties > zie bijlage 2C

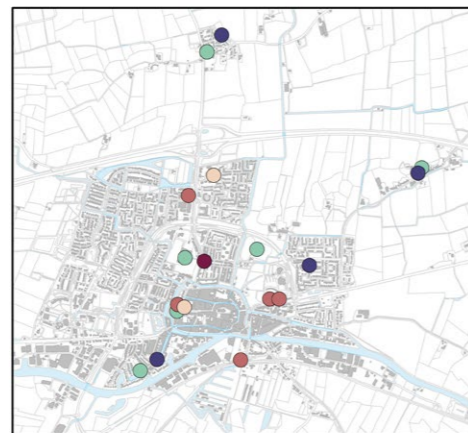
Figuur 3.1 - overzichtskaarten basisvoorzieningen

a. Harlingen

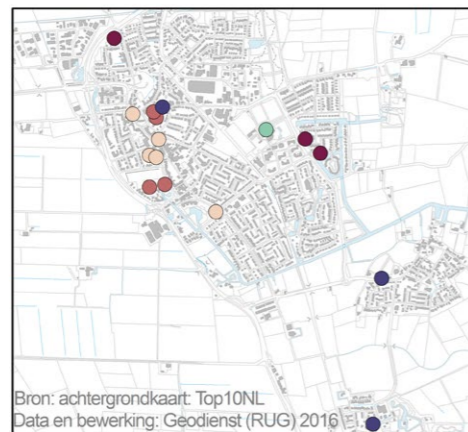
b. Franeker

c. Sint Annaparochie

d. Stiens

Bron: achtergrondkaart: Top10NL
Data en bewerking: Geodienst (RUG) 2016

Figuur 3.2 - Inzoomkaarten

Hoofdstuk 3 – Thema I: Lokale basisvoorzieningen

3.1 Basisvoorzieningen in Noardwest Fryslân

Onder basisvoorzieningen verstaan we in dit rapport ‘voorzieningen die veel mensen belangrijk vinden om dicht in de buurt/ bereikbaar te hebben’. Het gaat bij basisvoorzieningen dus niet om specifieke bevolkingsgroepen, maar voorzieningen voor algemeen gebruik. Er is niet altijd overeenstemming over welke voorzieningen ‘basis’voorzieningen zijn. De huisarts en supermarkt worden meestal tot basisvoorzieningen gerekend omdat deze belangrijk zijn voor gezondheid en welzijn. Maar ook sportvoorzieningen en ‘noodzakelijke sociale diensten’ zoals een dorpshuis worden geacht bereikbaar te zijn voor iedereen.⁵ Het Fries Sociaal Planbureau heeft onder de leden van het Fries burgerpanel een onderzoek verricht naar voorzieningen in Fryslân.⁶ De panelleden is onder meer gevraagd om van elf voorzieningen aan te geven hoe belangrijk zij het vinden om vlakbij deze voorzieningen te wonen. Bijna 90% van de panelleden uit Noardwest Fryslân vinden de huisarts en de supermarkt de belangrijkste voorzieningen om in de buurt te hebben. De pinautomaat werd door 76% aangegeven als belangrijk om in de buurt te hebben. Iets meer dan 40% van de leden geeft aan dat dorpshuis, de bibliotheek en basisschool belangrijke voorzieningen zijn. Een café of een kerk, moskee of ander gebedshuis werden daarnaast door minder dan 40% van de leden ingevuld als (zeer) belangrijk. Verder is de vraag ‘zijn er nog andere voorzieningen waarvan u het belangrijk vindt om vlakbij te wonen?’ het vaakst beantwoord met ‘sportvoorzieningen’.

In dit rapport worden de supermarkt, huisarts (en dokterspost), pinautomaat, dorpshuis en sportvelden tot de basisvoorzieningen gerekend. De basisschool en kinderopvang horen hier niet bij omdat deze voorzieningen niet door alle leeftijdsgroepen worden gebruikt. Zij worden bij ‘kindvoorzieningen’ besproken. Wanneer we kijken naar bibliotheken, wordt duidelijk dat het aantal steeds verder afneemt⁷ en bovendien lezen mensen steeds meer online. Bibliotheken zijn van een lokale voorziening steeds meer een regionale voorziening geworden. Daarom worden bibliotheken in dit rapport tot de (culturele) regionale voorzieningen gerekend. Dorpshuizen worden vanwege de belangrijke ontmoetingsfunctie en het belang ervan in vele dorpen tot de basisvoorzieningen gerekend. Doarpswurk zegt hierover:

“In menig dorp is het dorpshuis nog de enige voorziening waar dorpsbewoners elkaar ontmoeten, waar het verenigingsleven onderdak vindt en waar een podium is voor culturele activiteiten. Ook zijn er vaak ruimtes bestemd voor sportactiviteiten, als peuterspeelzaal of jeugdsoos of als steunpunt voor ouderenzorg. Daarmee is een dorpshuis een multifunctioneel gebouw en juist dat multifunctionele staat de laatste jaren in de belangstelling. Dorpen zoeken naar mogelijkheden om functies samen te brengen, waardoor voorzieningen worden behouden en de leefbaarheid van het platteland wordt versterkt.”⁸

De ontmoetingsfunctie speelt ook een rol bij de kantines van sportvoorzieningen. Ook door het Fries burgerpanel wordt deze voorziening vaak genoemd als belangrijk om in de buurt te hebben. De internationale literatuur onderstreept tevens het belang van sportvoorzieningen in het kader van volksgezondheid.⁹ Sportvoorzieningen worden in dit onderzoek daarom ook als basisvoorziening gerekend.

Figuur 3.1 is een overzichtskartaal van alle basisvoorzieningen in de regio Noardwest Fryslân. Zoals de kaart laat zien zijn de meeste basisvoorzieningen aanwezig in de grotere plaatsen, namelijk Harlingen, Franeker, St.-Annaparochie en Stiens. In figuur 3.2 is ingezoomd op de locaties van deze voorzieningen in deze vier plaatsen om de overlappende stippen te kunnen onderscheiden. De kaart laat onder andere zien dat pinautomaten, supermarkten en huisartsen vooral aanwezig zijn in de grotere plaatsen. Dorpshuizen en sportvelden zijn meer verspreid over de regio.

3.2 Bereikbaarheid van basisvoorzieningen in Noardwest Fryslân

In tijden van bevolkingskrimp is het goed om in de gaten te houden dat de genoemde basisvoorzieningen beschikbaar zijn voor iedereen. Dit hoeft echter niet te betekenen dat alle basisvoorzieningen in het dorp aanwezig zijn, maar wel dat ze bereikbaar zijn. Voor wat een acceptabele afstand is tot een voorziening zijn meestal geen eenduidige normen beschikbaar. In bijlage 3A is een overzicht te vinden van een aantal normen en indicatoren voor acceptabele afstanden voor voorzieningen en het aantal wenselijke gebruikers die wel beschikbaar zijn uit verschillende bronnen. Om de bereikbaarheid te onderzoeken en in kaart te brengen zijn er voor alle basisvoorzieningen netwerkanalyses gemaakt met *Geographical Information Systems* (GIS).

⁵ Verenigde Naties, 1948. De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM).

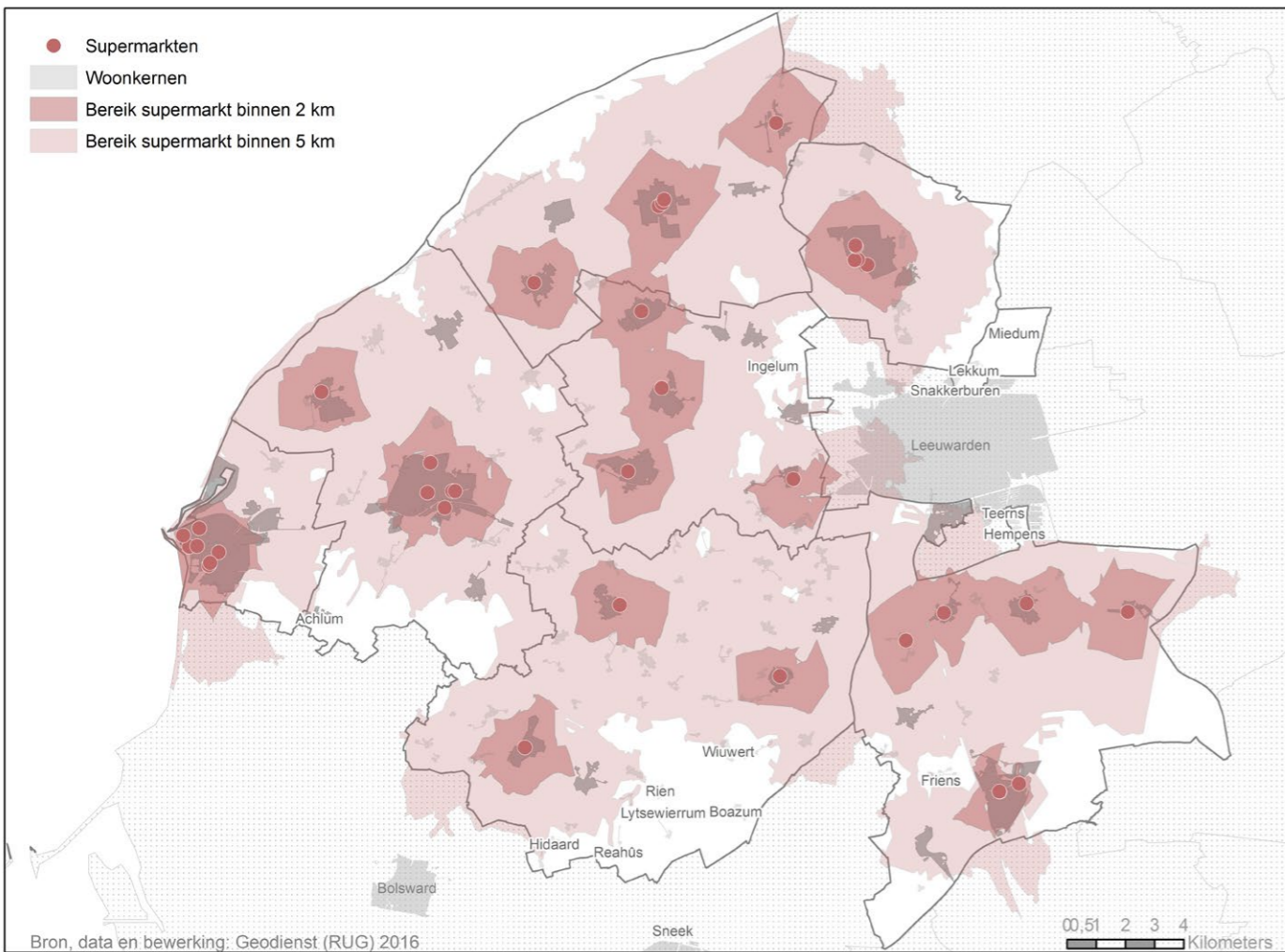
⁶ Fries Sociaal Planbureau (2015). *Fries burgerpanel over voorzieningen in Fryslân*. Leeuwarden: Fries Sociaal Planbureau.

⁷ CBS (2015). *CBS: Langer onderweg naar de bibliotheek*. Geraadpleegd op 21-3-2016 via <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/vrije-tijd-cultuur/publicaties/artikelen/archief/2015/langer-onderweg-naar-de-bibliotheek.htm>.

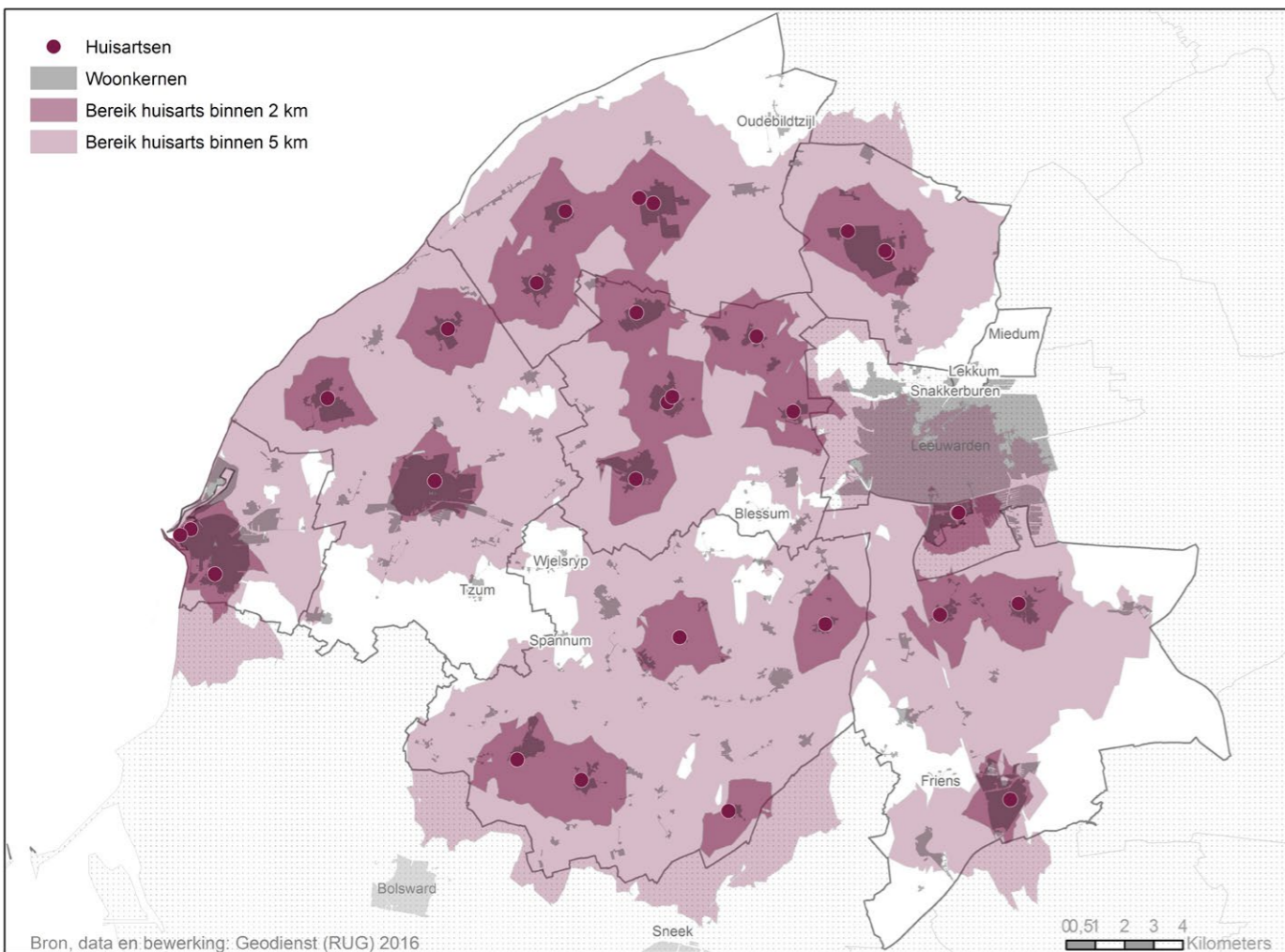
⁸ Doarpswurk (2016). *Dorpshuizen*. Geraadpleegd op 21-03-2016 via <http://www.doarpswurk.fr/dorpshuizen/>.

⁹ van Lenthe, F. J., Brug, J., & Mackenbach, J. P. (2005). Neighbourhood inequalities in physical inactivity: the role of neighbourhood attractiveness, proximity to local facilities and safety in the Netherlands. *Social Science & Medicine* (1982), 60(4), 763–75.

Figuur 3.3 Netwerkanalyse Supermarkten

Figuur 3.4 Netwerkanalyse Huisartsen

Een netwerkanalyse is een berekening van de afstand tot een voorziening over de weg. Hier is zowel het wegennetwerk voor de auto als voor de fiets gebruikt. Met deze netwerkanalyses zijn de verzorgingsgebieden van de voorzieningen in kaart gebracht. Uit het onderzoek van het Fries burgerpanel naar voorzieningen komt naar voren dat panelleden voor de meeste (basis)voorzieningen 1 tot 5 kilometer een acceptabele afstand vinden.¹⁰ Op de kaarten 3.3 tot 3.7 wordt per basisvoorziening een netwerkanalyse getoond. Voor alle voorzieningen zijn verzorgingsgebieden weergegeven in ringen van 2 en 5 kilometer. Hierbij maken we de kanttekening dat er 'randeffecten' van invloed zijn. Met name bewoners van de kleinere dorpen aan de randen van het onderzoeksgebied gebruiken hoogstwaarschijnlijk ook voorzieningen buiten de grenzen van het onderzoeksgebied, bijvoorbeeld in de grotere plaatsen Leeuwarden, Sneek en Bolsward.

Supermarkten

Voor een commerciële voorziening als een supermarkt staat economisch rendement voorop, waardoor schaalvergroting soms noodzakelijk is.¹¹ De gemiddelde afstand tot een supermarkt in Nederland bedraagt 1,3 kilometer.¹² Kaart 3.3 laat zien dat in Noardwest Fryslân de meeste woonplaatsen binnen 2 km een supermarkt hebben. Voor het plattlandsgebied is bijna overal binnen 5 km een supermarkt bereikbaar. Dit neemt niet weg dat plattlandsgebieden kwetsbaarder zijn als er een supermarkt sluit.

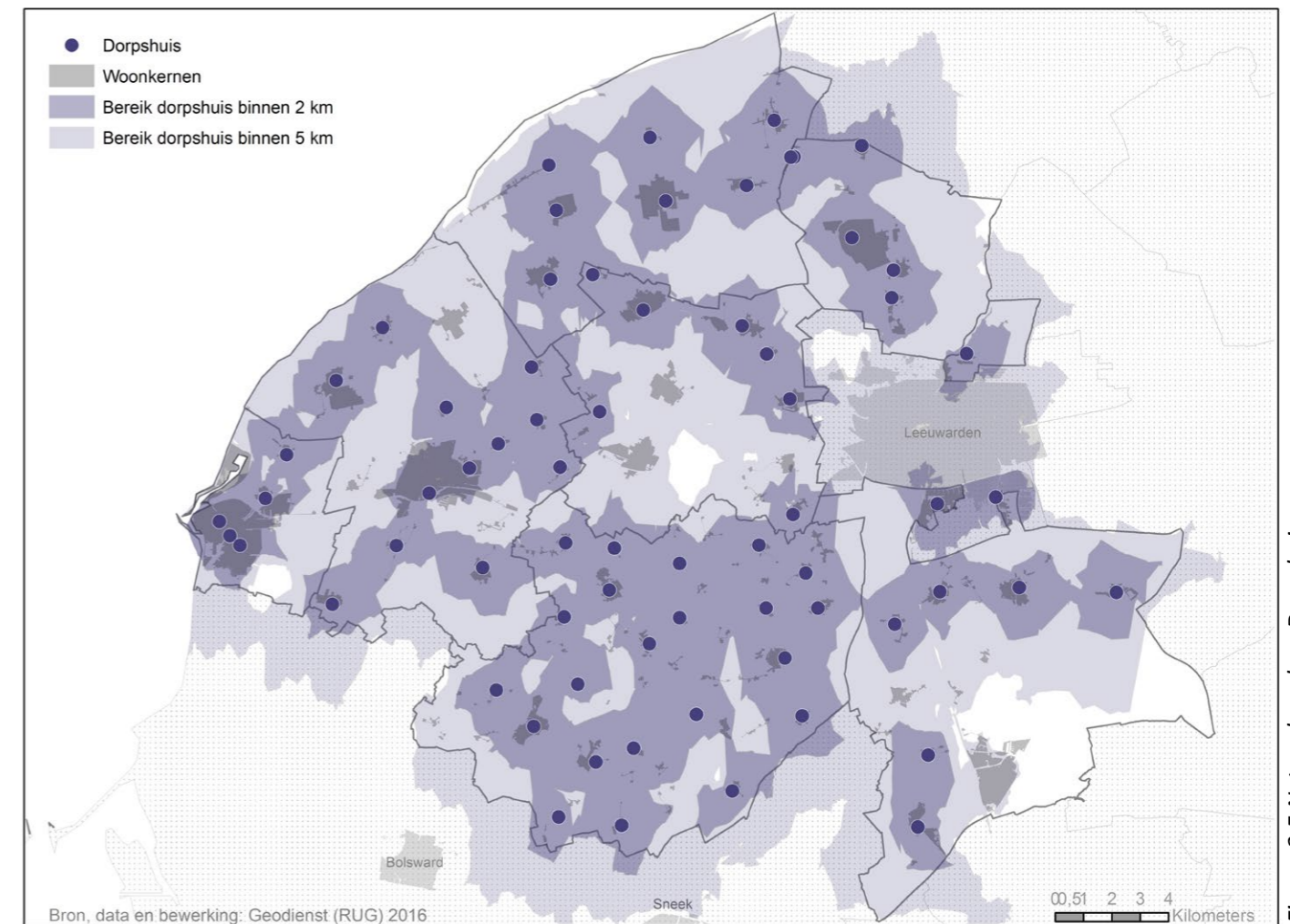
Huisartsen

Door privatisering van de zorg zien we ook schaalvergroting van huisartsen: veel huisartsen gaan samenwerken in huisartsenpraktijken. De huisartspraktijken in Noardwest Fryslân zijn overwegend in de grotere plaatsen en dorpen gevestigd. De huisarts is de enige basisvoorziening met een wettelijke norm voor een reistijd. Het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) heeft als vuistregel een reistijd van maximaal 15 minuten voor de huisarts. Op de kaart van bijlage 3B is te zien dat voor vrijwel de gehele regio Noardwest Fryslân een huisarts per auto binnen 10 minuten bereikbaar is. Kaart 3.4 laat zien dat de meeste plaatsen in Noardwest Fryslân binnen 5 km een huisarts hebben. De meeste randgebieden kunnen in de omliggende plaatsen terecht (Oudebildtzijl in Hallum en Miedum en Lekkum in Leeuwarden). Wjelsryp, Tzum en Spannum hebben geen huisarts binnen 5 km.

10 Partoer (2014). *Fries burgerpanel over leefbaarheid in Fryslân*. Leeuwarden: Partoer.

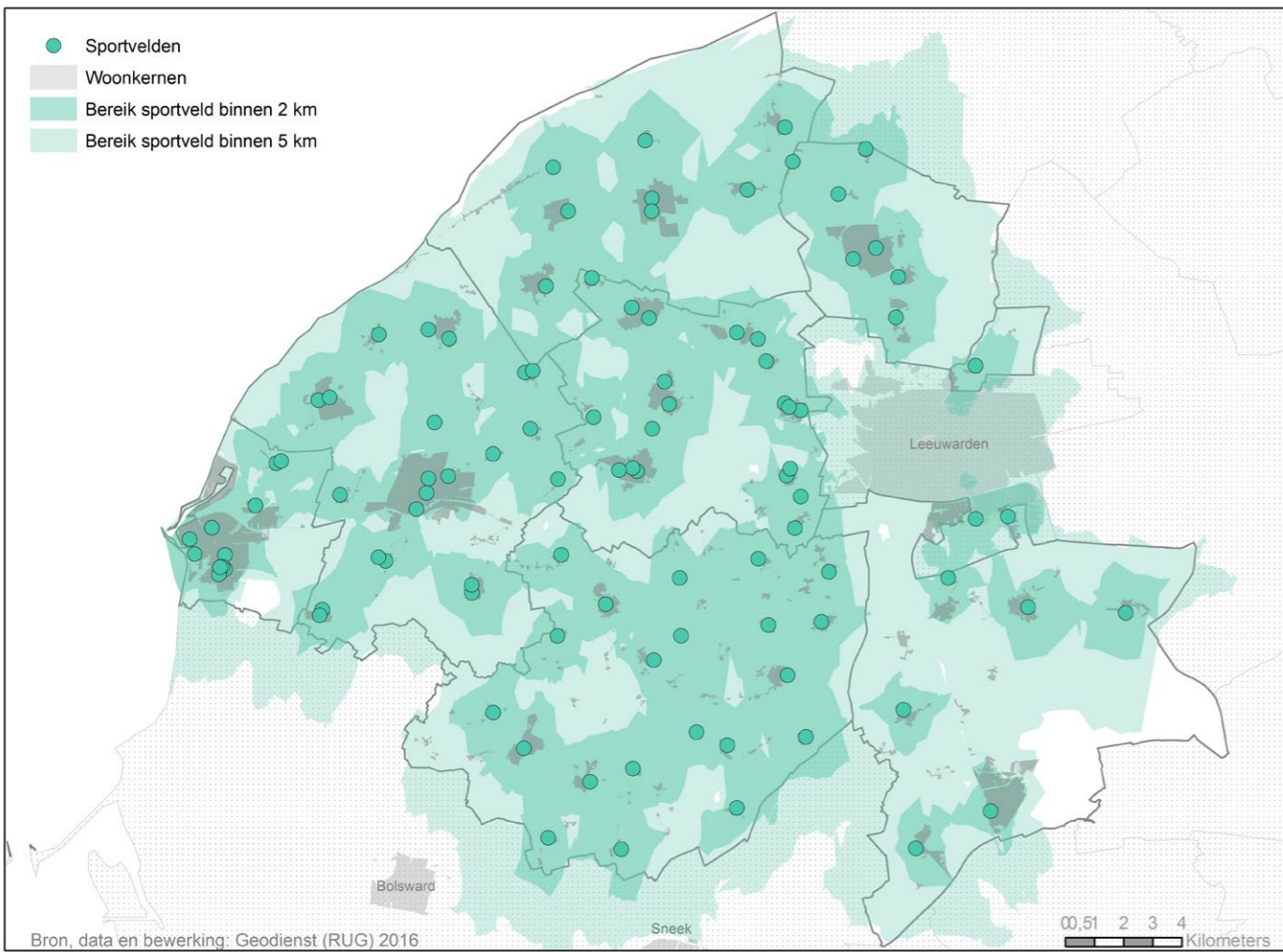
11 Steenbekkers, A., Simon, C., Veldheer, V. (2006). *Thuis op het Platteland - De leefsituatie van platteland en stad vergeleken*. Den Haag: SCP

12 Steenbekkers, A., Vermeij, L. (2013). *De Dorpenmonitor - Ontwikkelingen in de Leefsituatie van Dorpsbewoners*. Den Haag: SCP

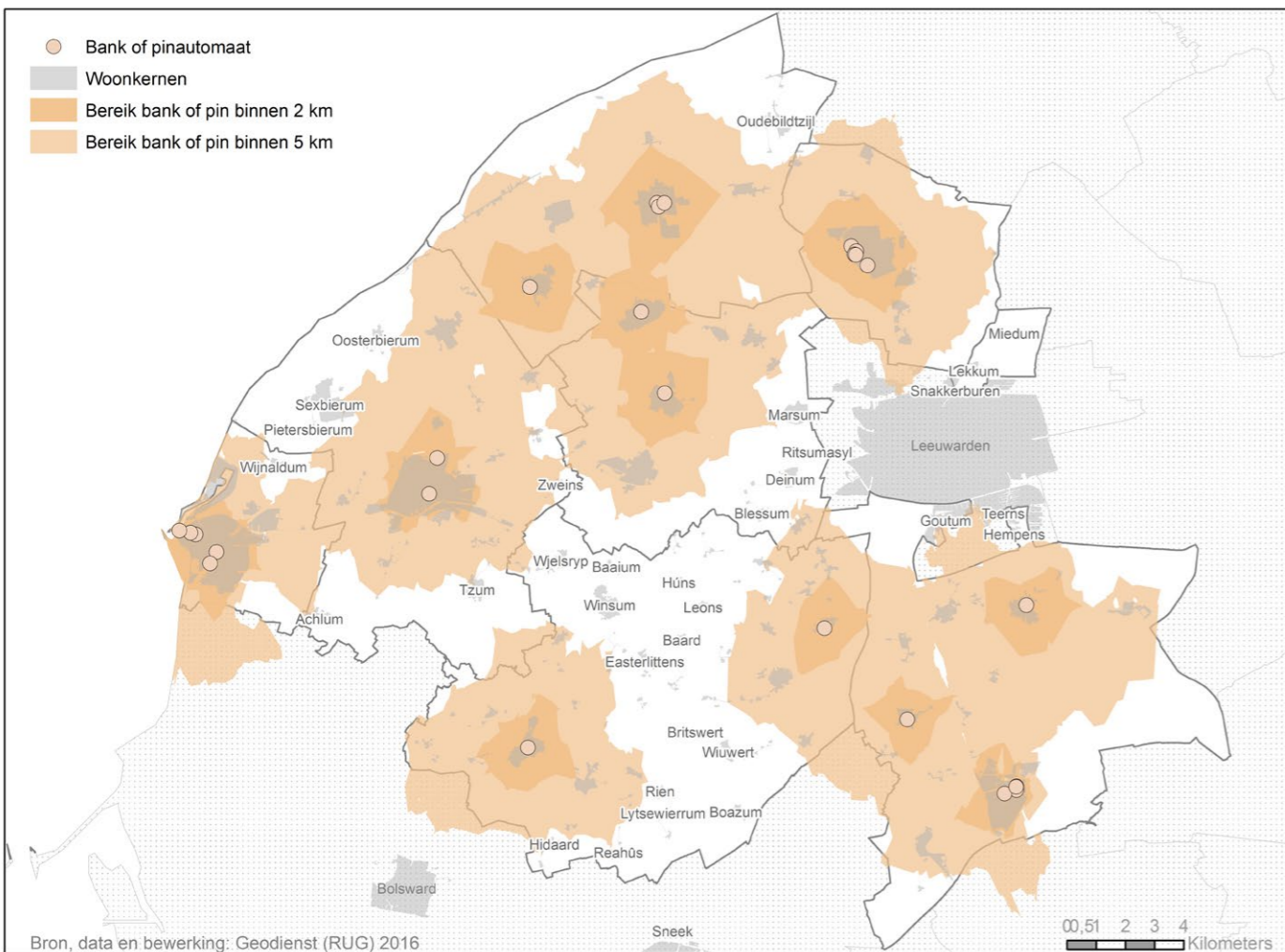

Figuur 3.5 Netwerkanalyse Dorpshuizen

Figuur 3.6 Netwerkanalyse sportvelden

Figuur 3.7 Netwerkanalyse Pinautomaten

Dorpshuizen

De kaart laat zien dat de dorpshuizen ruim vertegenwoordigd zijn in de regio Noardwest Fryslân, met name in de gemeente Littenseradiel waar veel kleinere dorpen zijn te vinden. Provincie Fryslân heeft een gemiddelde van ongeveer 2800 inwoners per dorpshuis.¹³ In bijlage 2B is terug te vinden wat het gemiddeld aantal inwoners is per gemeente in Noardwest Fryslân. De bereikbaarheid is meestal binnen 2 km als de woonplaats een dorpshuis heeft. Grou, Reduzum, Dronryp, Menaam en Tzummarum hebben geen dorpshuis.

Sportvelden

In kaart 3.6 is te zien dat de bereikbaarheid van sportvelden voorsnog zeer goed is, maar de sportvoorzieningen staan wel onder druk op het platteland.¹⁴ Sportverenigingen krijgen te maken met minder leden, een andere samenstelling van het ledenbestand qua leeftijd, minder vrijwilligers, minder teams, minder doorstroom en daardoor wellicht op een gegeven moment ook grotere reisafstanden. De oplossingen worden gezocht in het duurzaam inrichten van sportaccommodaties, bijvoorbeeld door multifunctionele accommodaties voor een bredere doelgroep beschikbaar te stellen.¹⁵ Van de plattelandsleden van het Groninger Panel vindt 42% dat 1-5 kilometer een acceptabele afstand is voor een sportvoorziening.¹⁶ Verder blijkt uit een onderzoek van het Mulier Instituut dat 75% van de niet-sporters aangeeft maximaal 15 minuten te willen reizen voor een sportvoorziening.¹⁷

Pinautomaten

Door veranderingen in het betalingsverkeer en -gedrag zijn er in de afgelopen jaren in Fryslân veel bankfilialen op het platteland gesloten en pinautomaten verdwenen. Internetbankieren en het verminderen van het betalen met contant geld zijn hierbij belangrijke ontwikkelingen. Dit komt overeen met wat er in een rapport van het Maatschappelijk Overleg Betalingsverkeer (MOB) wordt gezegd over de daling van het aantal pinautomaten. Het MOB geeft namelijk aan dat de pinautomaten uit het straatbeeld van de kleine dorpskernen zijn verdwenen. Inwoners van deze kernen moeten hierdoor geregeld een langere afstand afleggen voor contant geld.¹⁸

De acceptabele afstand voor een pinautomaat ligt volgens De Nederlandsche Bank op maximaal 5 kilometer.¹⁹ Uit het eerder genoemde onderzoek onder het Groninger Panel blijkt dat 56% van de plattelanders vindt dat 1-5 kilometer een acceptabele afstand tot een pinautomaat is.²⁰ Figuur 3.7 laat zien dat pinautomaten lang niet altijd binnen 5 kilometer bereikbaar zijn. Hierbij maken we de kanttekening dat het mogelijk is dat niet alle gemeenten een goed zicht hebben op pinautomaten in supermarkten, en deze wellicht niet altijd hebben opgegeven.

13 De Bakker, M. & Haartsen, T. (2013). *Draagvlak voorzieningen*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

14 Van Alkemade, J., Avric, B., Arends, H., Kunen, M., Veerman, H. & Gillieron, R. (2014). *Themadossier sport en leefbaarheid in krimp- en anticepeerregio's*. Utrecht/Ede/Arnhem: Movisie/NISB/ NOC*NSF.

15 Hoekman, R., Bulsink, A. & Van Kalmthout, J. (2015). *Sportverenigingen in krimpkeren. Het belang van sportverenigingen voor de leefbaarheid in krimpkeren*. Utrecht: Mulier Instituut.

16 Sociaal Planbureau Groningen (2013). *Bereikbaarheid van voorzieningen - wat is een acceptabele afstand*. Geraadpleegd op 15-3-2016 via <http://sociaalplanbureau Groningen.nl/page/315/bereikbaarheid-voorzieningen.html>. Groningen: Sociaal Planbureau Groningen.

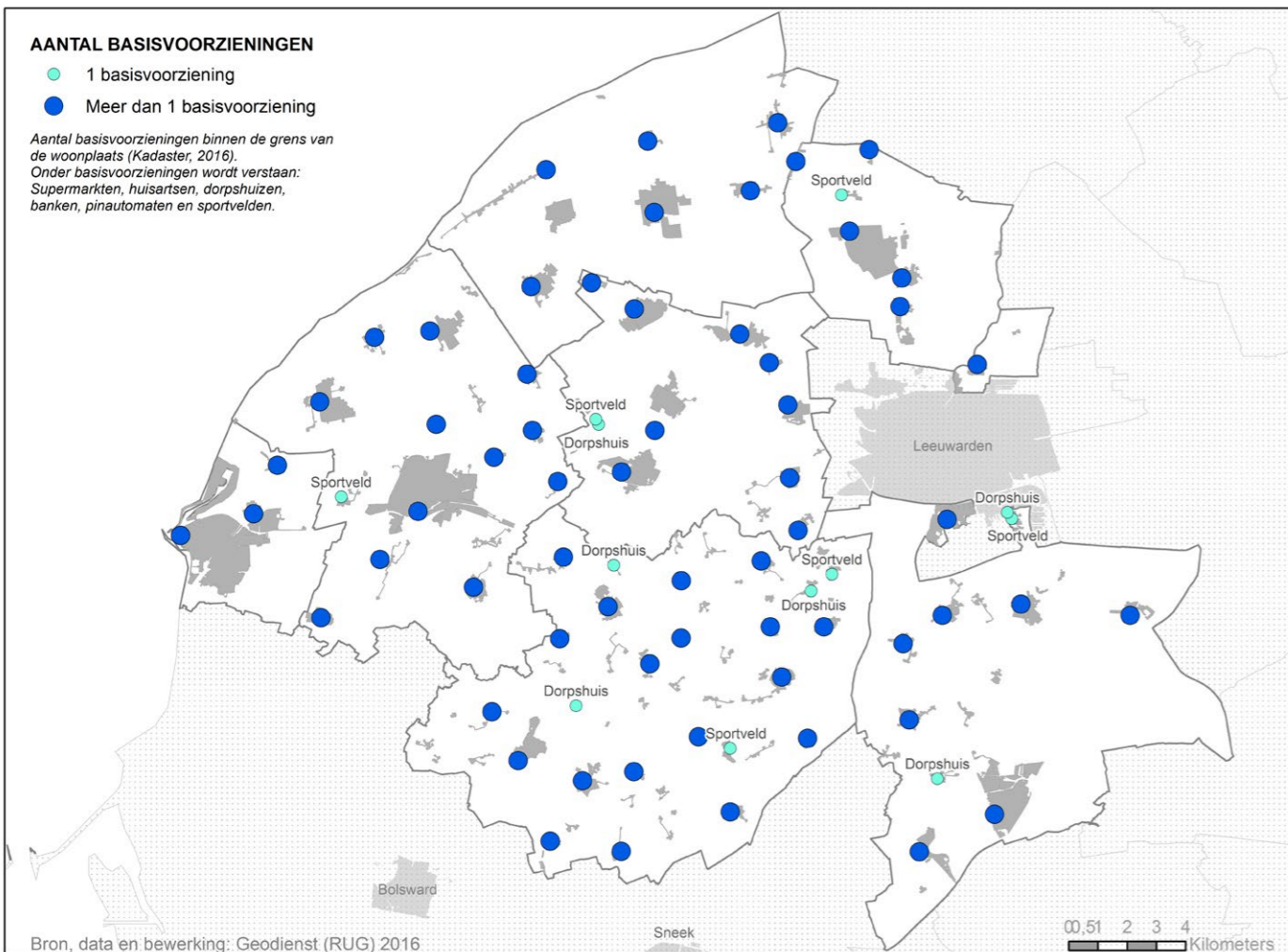
17 Elling, A. & Doolin, R. van den (2010). *Niet-sporters: achtergronden en opvattingen. Aanvullende rapportage SportersMonitor 2008*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.

18 MOB (2015). *Tussenrapportage bereikbaarheid van geldautomaten 2015*. Amsterdam: Maatschappelijk Overleg Betalingsverkeer.

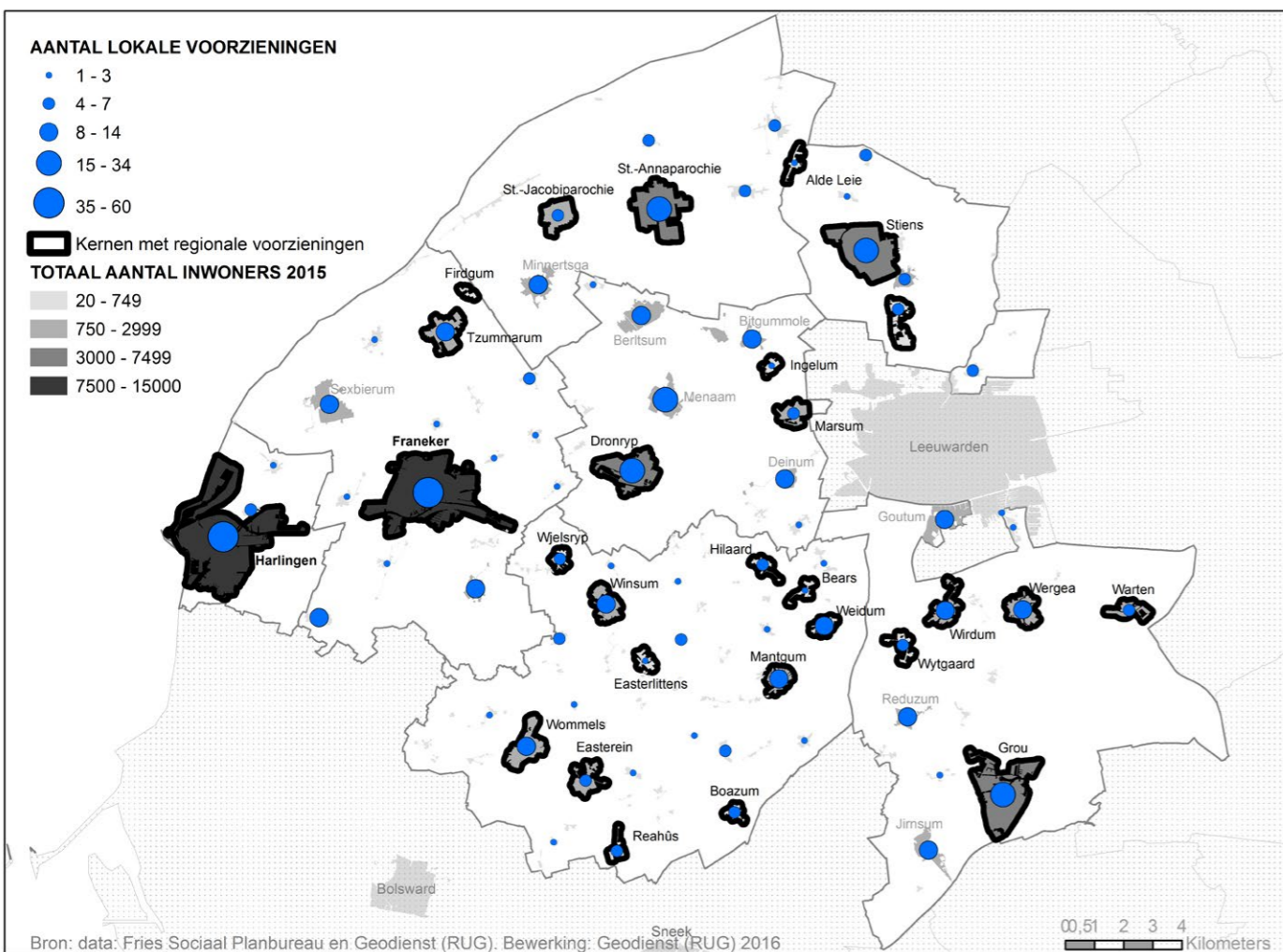
19 De Nederlandsche Bank (2013). *Bereikbaarheidsmonitor 2013*. Amsterdam: De Nederlandsche Bank.

20 Sociaal Planbureau Groningen (2013). *Bereikbaarheid van voorzieningen - wat is een acceptabele afstand*. Geraadpleegd op 15-3-2016 via <http://sociaalplanbureau Groningen.nl/page/315/bereikbaarheid-voorzieningen.html>. Groningen: Sociaal Planbureau Groningen.

Figuur 3.8: Kaart dorpen met 1 basisvoorziening

Figuur 3.9: Kaart kernhiërarchie NWF

3.3 Scenario A: Spreiding van basisvoorzieningen

Voor het eerste scenario kijken we naar het effect van spreiding. Wat gebeurt er als we inzetten op zo veel mogelijk behoud van lokale voorzieningen in de (kleinere) dorpen? Veel bewoners kunnen het accepteren als voorzieningen buiten het dorp zijn. Figuur 3.8 laat een kaart zien van de dorpen waar (nog maar) 1 basisvoorziening is. Als we deze naast de kaarten van de netwerk analyses leggen kunnen we concluderen dat de bereikbaarheid (anno 2015) relatief goed is. Desondanks blijven veel bewoners hechten aan het behoud van de laatste dorpsvoorzieningen, met name om elkaar te kunnen blijven ontmoeten. Onder andere een dorps huis voldoet bij uitstek aan deze ontmoetingsfunctie²¹, maar ook de dorps school en supermarkt kunnen een lokale ontmoetingsplek zijn.^{23, 24} Hier komt bij dat voorzieningen ook een emotionele en symbolische waarde kunnen hebben voor de inwoners van een dorp²². Bewoners kunnen zich verbonden voelen met bepaalde plaatsen in het dorp, waaronder de voorzieningen, omdat ze hier herinneringen en associaties bij hebben uit het verleden. Ze vormen een onderdeel van de collectieve identiteit van het dorp en persoonlijke identiteit van de dorpsbewoners.²³ Dit verklaart waarom grote groepen inwoners het erg kunnen vinden dat een voorziening verdwijnt, terwijl slechts een kleine groep problemen heeft met de bereikbaarheid.²⁴

3.4 Scenario B: Concentratie van basisvoorzieningen

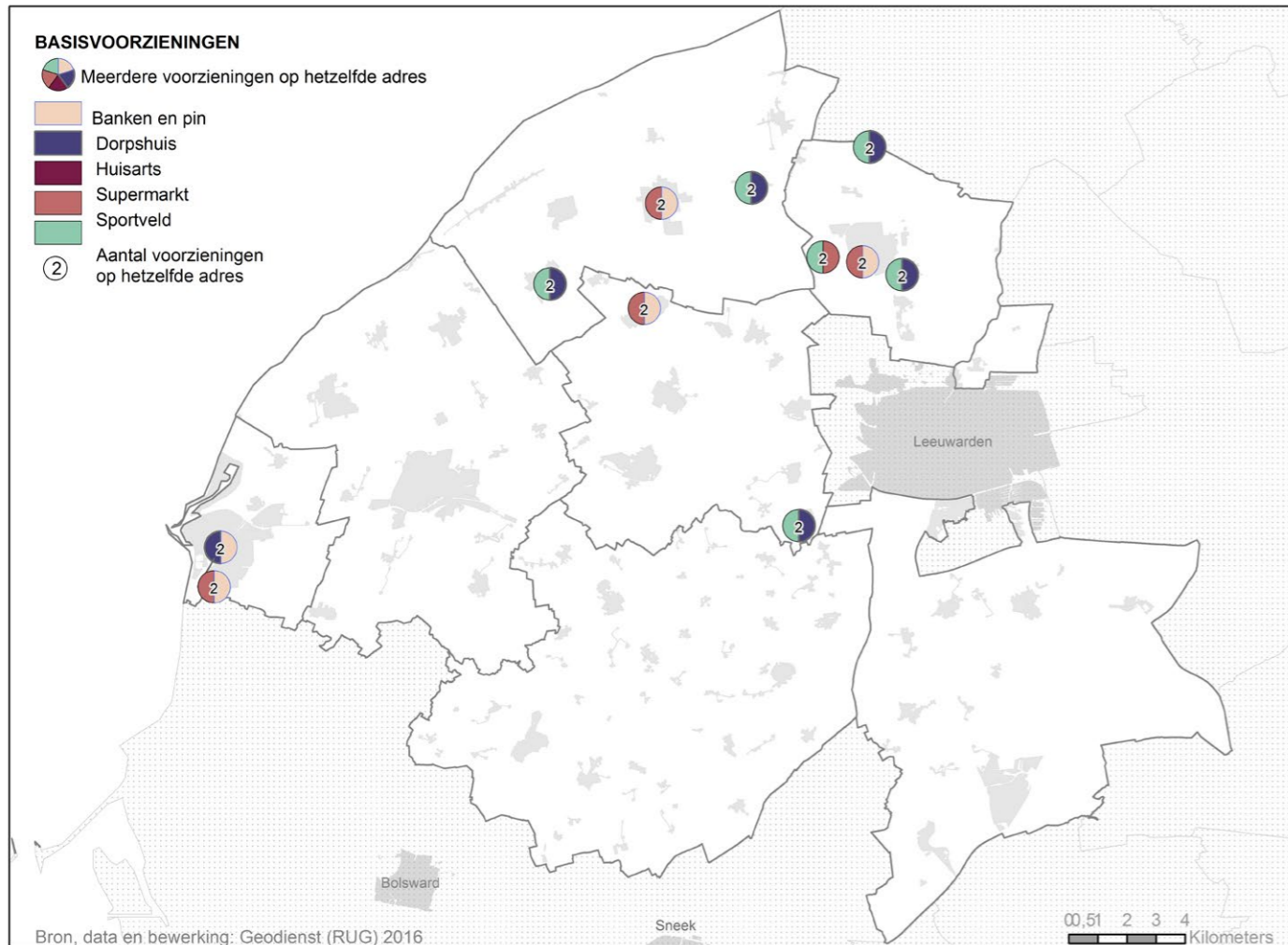
Voor het tweede scenario kijken we naar het effect van concentratie. Sommige basisvoorzieningen (zoals huisartsen en supermarkten) concentreren zich duidelijk in de grotere plaatsen. Hierin speelt schaalvergroting waarschijnlijk een veel grotere rol dan bevolkingskrimp.²⁵ Ook beleid speelt hierin een rol. Veel gemeenten streven naar bundeling van vastgoed vanwege de druk op de exploitatie van de maatschappelijke voorzieningen.²⁶ Concentreren van voorzieningen kan deze robuuster maken omdat er een groter verzorgingsgebied ontstaat en openbaar vervoer gemakkelijker gerealiseerd kan worden. Schaalvergroting wordt meestal gezien als een ontwikkeling die economisch gezien het meest voordelig is voor voorzieningen. Dit is echter niet altijd per se het geval. Waar meer regionaal georiënteerde winkelvoorzieningen (zoals kledingwinkels of tuincentra) vaak wel profiteren van de aanloop van nabijgelegen winkelvoorzieningen, is dit veel minder het geval voor dagelijkse voorzieningen zoals een huisarts of een supermarkt.²⁷

Hiërarchie en verzorgingsgebieden van voorzieningen

Vanzelfsprekend bestaan er verschillen tussen de voorzieningen die worden aangeboden in de grotere kernen in vergelijking met de kleinere kernen. Volgens de 'Centrale Plaats Theorie' van Walter Christaller hebben grote, middelgrote en kleine plaatsen overlappende verzorgingsgebieden.²⁸ De grote plaatsen bieden voorzieningen waarvoor men bereid is om verder te reizen, zoals kledingwinkels en theaters. In middelgrote plaatsen zijn bijvoorbeeld sportvoorzieningen en een grote supermarkt te vinden. De kleinere plaatsen hebben basisvoorzieningen voor dagelijks gebruik, zoals een basisschool. Echter, door toegenomen persoonlijke mobiliteit en schaalvergroting is dit systeem opgeschoven: niet elk dorp heeft een bakker en een basisschool meer. Dit betekent niet dat er geen basisvoorzieningen zijn binnen een aanvaardbare afstand. Toch wordt er soms nog gedacht in termen van het traditionele autonoom functionerende dorp, dat alle dagelijkse voorzieningen binnen de grenzen van het eigen dorp biedt.²⁹ Dit wordt ook wel 'dorpisme' genoemd.³⁰ Scenario B gaat uit van concentratie in de grotere kernen, zodat voorzieningen een groter verzorgingsgebied krijgen en aanvullende voorzieningen in de kleinere kernen. De kernhiërarchie-kaart in figuur 3.9 kan hiervoor als uitgangspunt gebruikt worden.

Deze hiërarchie is gebaseerd op het aantal lokale voorzieningen, de aanwezigheid van één of meerdere regionale voorzieningen en het inwoneraantal. De meeste lokale voorzieningen zijn te vinden in de twee grootste kernen Harlingen en Franeker: tussen de 35 en 60 lokale voorzieningen. De kernen die na Harlingen en Franeker de meeste inwoners hebben, namelijk Grou, Stiens, Dronryp en St.-Annaparochie, hebben tussen de 15 en 34 lokale voorzieningen. Littenseradiel is een gemeente met vooral kleinere kernen, maar heeft desalniettemin wel een aanzienlijke spreiding van lokale en regionale voorzieningen. In Littenseradiel hebben de kernen tussen de 8 en 14 lokale voorzieningen.

- 21 Steenbekkers, A., Simon, C., Veldheer, V. (2006). *Thuis op het Platteland - De leefsituatie van platteland en stad vergeleken*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- 22 Amcoff, J., Möller, P., & Westholm, E. (2011). The (un)importance of the closure of village shops to rural migration patterns. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 21(2), 129-143.
- 23 Woods, M. (2005). *Rural Geography*. London: Sage Publications.
- 24 Christiaanse, S., Haartsen, T., (verwacht in internationaal journal eind 2016). The impact of closure of the local supermarket for residents of a rural community [case Ulrum, Groningen] & Christiaanse, S., (verwacht in internationaal journal eind 2016) A Changing Distribution of Basic Rural Facilities in Friesland between 2000 and 2012.
- 25 Van Dam, K.I.M., Van Wissen, L.J.G., De Roo, G., Van Dijk J., Strijker, D. en Veenstra J.J. (2009). *Regionale bevolkingskrimp en de stad Groningen*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- 26 Hoekman, R. & Van der Bol, P. (2014). *Sport in collegeprogramma's 2014. Van armoedebeleid tot zelfredzaamheid*. Utrecht: Mulier Instituut.
- 27 Burger, M. J., Meijers, E. J., & Van Oort, F. G. (2013). Regional Spatial Structure and Retail Amenities in the Netherlands. *Regional Studies*, (November 2014), 1-21.
- 28 Christaller, W. (1933/1966). *Die zentralen Orte in Süddeutschland*. Jena: Gustav Fischer Verlag; transl. by C. W. Baskin as 'Central Places in Southern Germany'. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- 29 Thissen, F. (2013). Dorpen in verandering Achtergrond. *Rooilijn*, 46(2), 81-89.
- 30 Hoppers, G.J. (2010). *Krimp! SUN statements nr. 3*. Amsterdam.

3.5 Scenario C: Combinatie van basisvoorzieningen

Voor het derde scenario kijken we naar het effect van combinatie van verschillende voorzieningen. Dorpen zoeken steeds vaker naar mogelijkheden om functies samen te brengen waardoor deze kunnen worden behouden. Het combineren van voorzieningen in bijvoorbeeld een multifunctioneel centrum (MFC) staat de laatste jaren veel in de belangstelling. Een dorps huis is van oudsher al vaak een multifunctioneel gebouw, maar in een MFC kunnen meer verschillende voorzieningen onder één dak worden gehuisvest.³¹ Het voordeel is dat de exploitatiekosten lager zijn als een voorziening met meerdere partijen wordt gedeeld. Het nadeel is dat wanneer één of meer partners failliet gaan, de kans bestaat dat de andere partijen de huur niet meer kunnen opbrengen. Zoals in paragraaf 3.1 is genoemd zijn sportverenigingen vaak op zoek naar mogelijkheden om de accommodaties multifunctioneler en voor een bredere doelgroep beschikbaar te stellen.³² Wanneer een dorp beschikt over verenigingen voor verschillende sporten, kunnen deze sporten bijvoorbeeld onder één dak worden samengebracht. De verschillende verenigingen kunnen dan bijvoorbeeld gebruik maken van dezelfde kantine of kleedkamers. Dit is een alternatief voor het fuseren van gelijksoortige sportverenigingen uit verschillende dorpen. In bijlage 3C is een overzicht te zien van alle sportvoorzieningen in Noordwest Fryslân.

In figuur 3.10 is te zien welke basisvoorzieningen momenteel al op één locatie (met hetzelfde adres) gevestigd zijn. Daar waar voorzieningen gecombineerd zijn bestaat de combinatie vaak uit een supermarkt en een bank/pinautomaat of uit een dorps huis met een sportveld. In bijlage 3D is een overzicht te zien van de adresgegevens van de reeds gecombineerde basisvoorzieningen. Het vaker combineren van voorzieningen die onder druk staan biedt mogelijkheden tot behoud van basisvoorzieningen in de kleine kernen.

31 Doarpswurk (2016). *Dorpshuizen*. Geraadpleegd op 21-03-2016 via <http://www.doarpswurk.frl/dorpshuizen/>.

32 Hoekman, R., Bultink, A. & Van Kalmthout, J. (2015). *Sportverenigingen in krimpkernen. Het belang van sportverenigingen voor de leefbaarheid in krimpkernen*. Utrecht: Mulier Instituut.

3.6 Scenario D: invloed van ICT en mobiliteit op bereikbaarheid van basisvoorzieningen

In dit scenario verkennen we een aantal maatschappelijke ontwikkelingen die invloed hebben op de ontwikkeling, bereikbaarheid en spreiding van basisvoorzieningen.

Mobiliteit en bereikbaarheid van voorzieningen

Door schaalvergroting en toename van het autogebruik kennen we sinds de jaren zestig al een afname van het aantal voorzieningen (Van Dam, 1995).³³ Terwijl het aanbod (en daarmee de keuze) van voorzieningen op het platteland sterk is afgenomen de afgelopen 10 jaar, is de bereikbaarheid van voorzieningen niet in dezelfde sterke mate afgenomen.³⁴ Op basis hiervan zou geconcludeerd kunnen worden dat bereikbaarheid geen issue is, maar toch zijn er veel zorgen en is de focus in het beleid de afgelopen jaren verschoven van *aanwezigheid* naar bereikbaarheid.³⁵ Het Fries Sociaal Planbureau heeft recent een onderzoek gehouden onder de leden van het Fries burgerpanel naar bereikbaarheid van voorzieningen in Fryslân. Hieruit blijkt dat maar liefst 91% van de panelleden aangeeft wekelijks of dagelijks de auto te gebruiken. Met name de panelleden uit de Friese dorpen maken dagelijks gebruik van de auto.³⁶ Uit cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek blijkt, dat het autobezit de afgelopen jaren sterk is toegenomen in Fryslân. In 2000 was dit aantal nog ongeveer 235.000 auto's, en in 2015 is dit gestegen naar meer dan 300.000.³⁷ Deze toegenomen mobiliteit kan de perceptie van bewoners over de bereikbaarheid van voorzieningen beïnvloeden.³⁸ Wanneer mensen met de auto naar de supermarkt kunnen is het bijvoorbeeld minder problematisch als een supermarkt uit het eigen dorp verdwijnt. De helft van de respondenten van het Fries burgerpanel gaf echter wel aan dat ze het jammer zouden vinden of boos of teleurgesteld zouden zijn als de supermarkt zou sluiten.³⁹ Bereikbaarheid is dus niet de belangrijkste reden van de grote hoeveelheid negatieve reacties als een voorziening sluit, het is de symbolische waarde die een voorziening heeft voor een dorp en de binding die mensen voelen met de plek.⁴⁰ Desalniettemin kan de bereikbaarheid van een voorziening voor een kleine groep mensen wel problematisch zijn. De bereikbaarheid van basisvoorzieningen is vooral belangrijk voor de minder mobiele groepen, zoals ouderen, mensen zonder auto en bewoners met een fysieke beperking.⁴¹

De effecten van schaalvergroting en ICT op het aanbod van basisvoorzieningen

Schaalvergroting heeft dus vooral invloed op het aanbod, en in mindere mate op de bereikbaarheid van voorzieningen. Een uitzondering van dit verschijnsel is de bereikbaarheid van pinautomaten. Waarschijnlijk mede door de toename van online bankieren en pinbetalingen is het aantal vestigingen van banken in Nederland sterk afgenomen (tussen 2000 en 2012 bijna 40%).⁴² Dit heeft ook invloed gehad op de bereikbaarheid van pinautomaten. Schaalvergroting heeft minder invloed gehad op de afname van het aantal huisartsen, maar wel op de samenstelling van huisartsenpraktijken. Het komt bijvoorbeeld steeds vaker voor dat huisartsen in groepsverband een praktijk runnen, ook op het platteland.⁴³ Ook heeft schaalvergroting sterk invloed gehad op het aanbod van supermarkten (tussen 2000 en 2012 daling van circa 20%).⁹ De afname van winkels en supermarkten wordt vaak toegeschreven aan de toename van online winkelen en bezorgdiensten. Vooral reizen, kaartjes voor evenementen, literatuur en kleding worden online gekocht⁴⁴ en waar voorheen stedelingen vaker online winkelden⁴⁵, zijn het nu juist plattelandsbewoners die vaker winkelen via internet⁴⁶. Onderzoek heeft echter aangetoond dat de toename van online winkelen *niet* betekent dat mensen minder vaak naar (fysieke) winkels gaan⁴⁷. Online winkelen is meer een toevoeging op 'normaal' winkelgedrag, en de afname van het aantal supermarkten is waarschijnlijk meer toe te schrijven aan schaalvergroting en toegenomen mobiliteit dan aan de invloed van ICT of bevolkingskrimp.

33 Dam, F. van (1995). *Meer voor Minder - Schaalveranderingen en bereikbaarheid van voorzieningen in landelijke gebieden in Nederland*. Utrecht Koninklijk Nederlands Aardrijkskundige Genootschap / Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen Utrecht

34 Steenbekkers, A., Vermeij, L. (2013). *De Dorpenmonitor - Ontwikkelingen in de Leefsituatie van Dorpsbewoners*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

35 Gardenier, J.M., M. Nanninga, H. van Rijn en A. Eijer (2011). *Leven in de leegte. Leefbaarheid in Noord-Groningen anno 2010*. Onderdeel van het project Bedreigd Bestaan. Groningen: CAB.

36 De Vries, W., Van der Veen, E. (verwacht juni 2016). *Voorzieningen en mobiliteit in Fryslân*. Leeuwarden: Fries Sociaal Planbureau.

37 CBS (2015). *Personenauto's per provincie*. Geraadpleegd op 1-4-2016 via <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=7374hv&D1=0-5&D2=a&D3=l&VW=T>.

38 Stockdale, A. (1993). *Rural service provisions and the impact of a population revival: a study of public opinion in Northern Ireland*. *Area*, 25(4), 365-378.

39 Fries Sociaal Planbureau (2015). *Fries burgerpanel over voorzieningen in Fryslân*. Leeuwarden: Fries Sociaal Planbureau.

40 Christiaanse, S., Haartsen, T., (verwacht in internationaal journal eind 2016). *The impact of closure of the local supermarket for residents of a rural community {case Ulrum, Groningen}*.

41 MOB (2015). *Tussenrapportage bereikbaarheid van geldautomaten 2015*. Amsterdam: Maatschappelijk Overleg Betalingsverkeer.

42 Christiaanse, S., (verwacht in internationaal journal eind 2016) *A Changing Distribution of Basic Rural Facilities in Friesland between 2000 and 2012*. Source data: LISA

43 Steenbekkers, A., Vermeij, L. (2013). *De Dorpenmonitor - Ontwikkelingen in de Leefsituatie van Dorpsbewoners*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

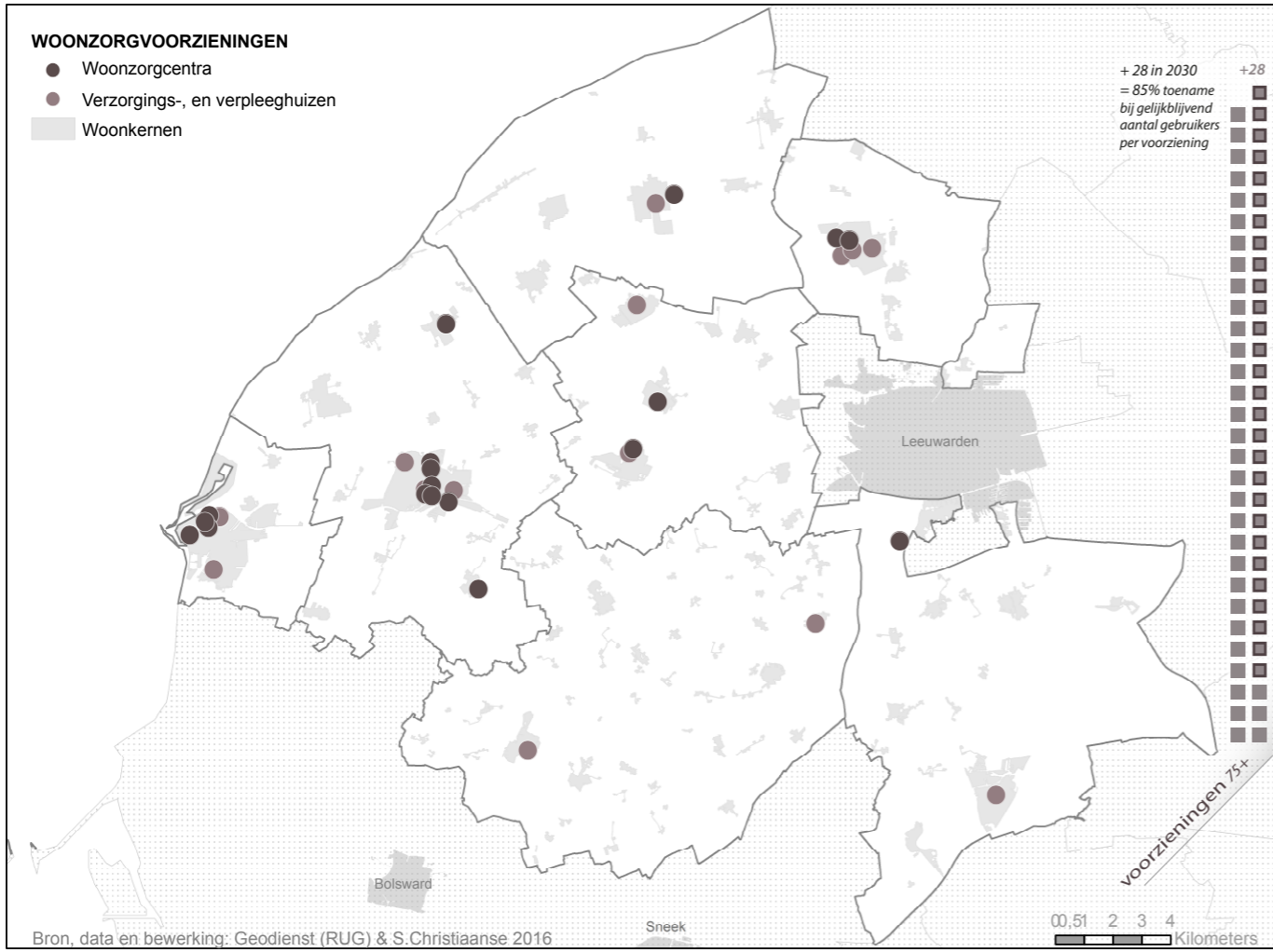
44 Uit: *De digitale economie 2009 - CBS* <http://www.cbs.nl/nr/rdonlyres/e87bcae8-8f0e-4f43-90fe-b44f3d513e8a/0/2009p34pub.pdf>

45 Farag, S., J. Weltevreden, T. van Rietbergen & M. Dijkstra. 2006. *E-shopping in the Netherlands: does geography matter? Environment and Planning B: Planning and Design*, volume 33, pages 59-74

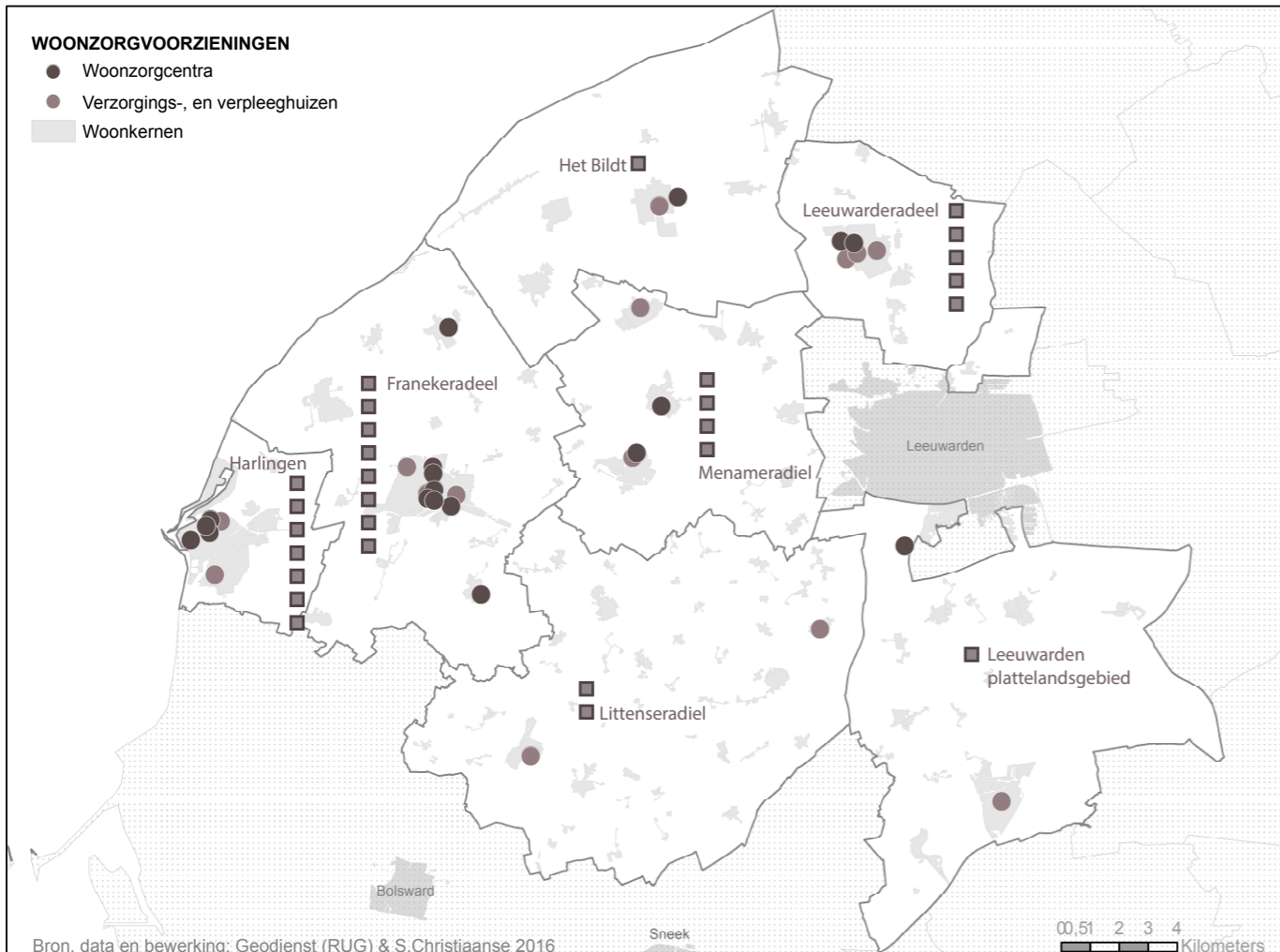
46 Vermeij, L. en G. Mollenhorst (2008). *Overgeleven dorpsleven. Sociaal kapitaal op het hedendaagse platteland*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

47 Farag, S. (2006). *E-shopping and its interactions with in-store shopping* (dissertation) Faculty of Geosciences, Utrecht University, Netherlands.

Figuur 4.3 - Prognose woonzorgvoorzieningen 2030 voor regio NWF

Figuur 4.4 - Prognose woonzorgvoorzieningen 2030 per gemeente

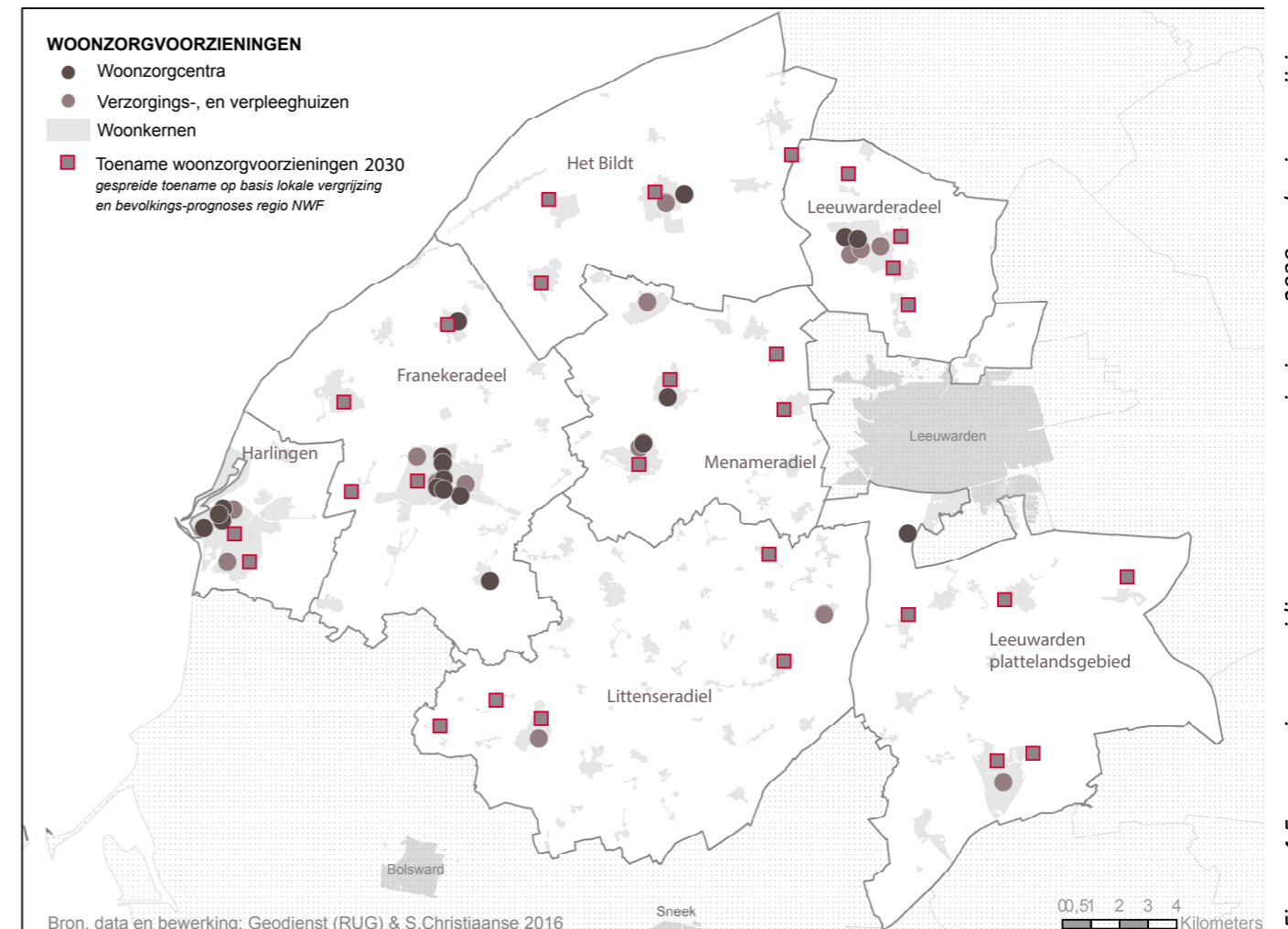
4.3 Scenario A: Spreiding van seniorenvoorzieningen

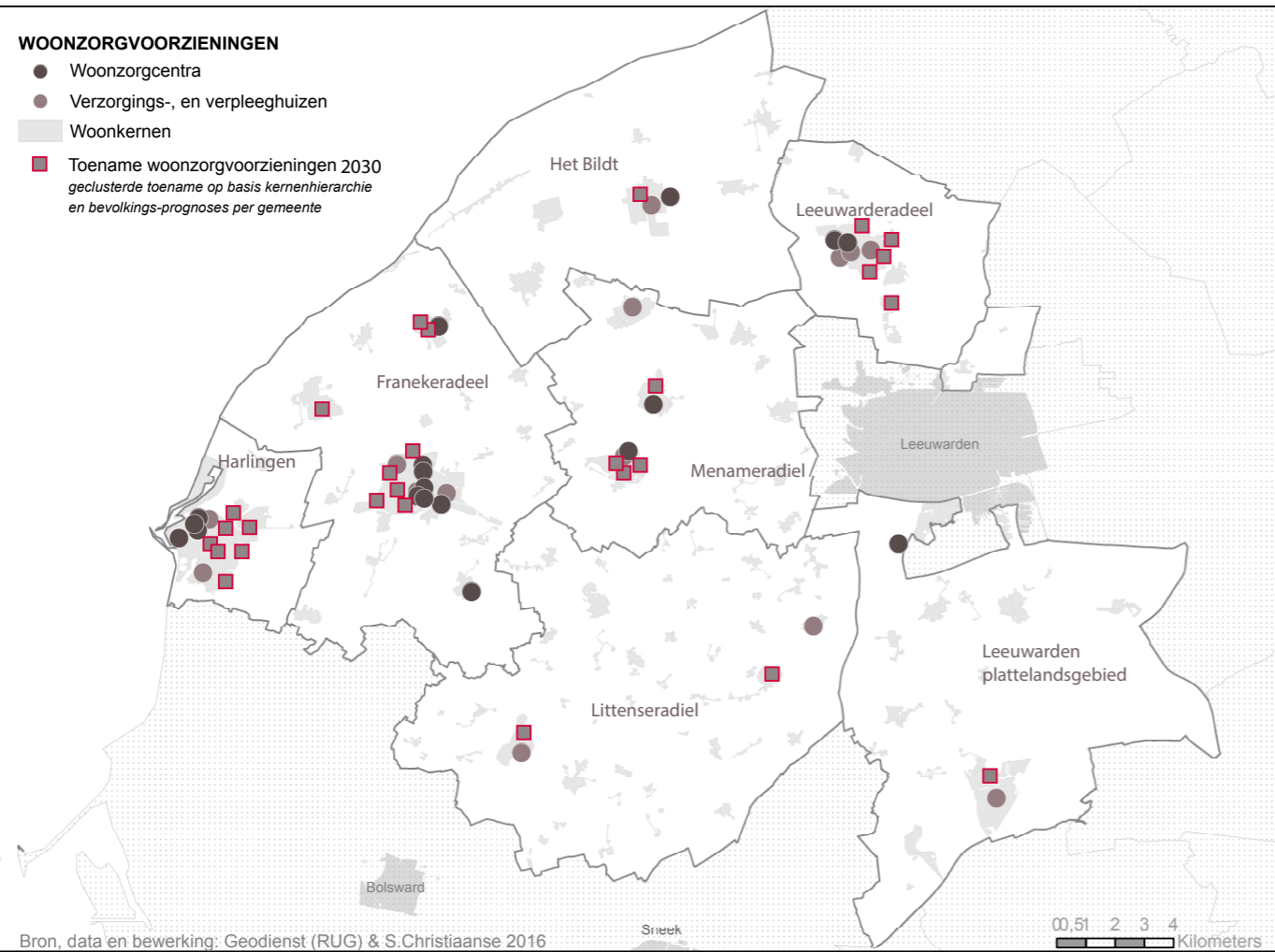
Voor dit scenario kijken we naar het effect van spreiding. Het spreiden van seniorenvoorzieningen kan een gunstige ontwikkeling zijn voor ouderen op het platteland. In paragraaf 4.1 werd duidelijk dat de aanwezige seniorenvoorzieningen in Noardwest Fryslân met name in de grote plaatsen gevestigd zijn. Voor de ouderen op het platteland die langer ‘thuis’ willen blijven wonen is er vaak geen adequaat voorzieningenaanbod. Voor deze ouderen biedt het spreiden van woonzorgvoorzieningen een uitkomst om langer in het eigen dorp te kunnen blijven wonen. Eveneens kan het een impuls geven aan de levendigheid van een dorp doordat zo’n voorziening een ontmoetingsplek voor ouderen kan zijn. Ook ouderen die in de buurt van de woonzorgvoorziening wonen kunnen zo toegang krijgen tot ontmoetingsplekken en dat kan de sociale isolatie verminderen.⁵⁴

In figuur 4.5 is het scenario om de seniorenvoorzieningen te spreiden in de regio in kaart weergegeven. De 28 seniorenvoorzieningen die er volgens de bevolkingsprognoses in 2030 in Noardwest Fryslân bij zouden moeten komen, zijn op basis van de lokale vergrijzing verspreid over de regio. De kaart laat zien dat de voorzieningen redelijk evenredig zijn verdeeld over de gemeenten.

54 Urry, J. (2002). Mobility and Proximity. *Sociology*, 36(2), 255–274.

Figuur 4.5 - scenario a: spreiding woonzorgvoorzieningen 2030, op basis vergrijzing

4.4 Scenario B: Concentratie van seniorenvoorzieningen

Voor dit scenario kijken we naar het effect van concentratie. Naast economische voordelen, kan het concentreren van seniorenvoorzieningen in grote plaatsen ook andere voordelen bieden. Doordat er hier al andere zorgvoorzieningen zijn, zoals een huisarts, en in sommige gevallen een ziekenhuis, ontstaat er een meer samenhangend aanbod voor senioren. Daarnaast kunnen senioren zich makkelijker verplaatsen doordat hier vaker voorzieningen voor openbaar vervoer aanwezig zijn dan in de kleine plaatsen. In bijlage 4B is een kaart te zien met daarop de locaties van openbaar vervoer haltes in de regio. De kaart laat zien dat de verbinding tussen en binnen de grote plaatsen het meest gunstig is. Een nadelig effect van concentratie is dat het concentreren van economische activiteiten en voorzieningen in een gebied ten koste gaat van de meer perifere gebieden.⁵⁵

Figuur 4.6 presenteert een kaart die vergelijkbaar is met figuur 4.5, alleen ditmaal zijn de seniorenvoorzieningen geconcentreerd, op basis van de kernhiërarchie. De (verwachte) 28 extra seniorenvoorzieningen zijn geclusterd in de grotere woonplaatsen van de gemeenten. Volgens dit scenario verdubbelen in Harlingen, Franeker en Stiens het aantal woonzorgvoorzieningen en vergrijzen de omliggende gemeenten in mindere mate. Wanneer het beleid verder zou sturen op het concentreren van seniorenvoorzieningen of uitbreiding van de bestaande woonzorgvoorzieningen, zal er wellicht ook een toename plaatsvinden van de selectieve migratie van ouderen vanuit het platteland naar deze kernplaatsen. Dit zou de vergrijzing in de grotere plaatsen kunnen versterken.

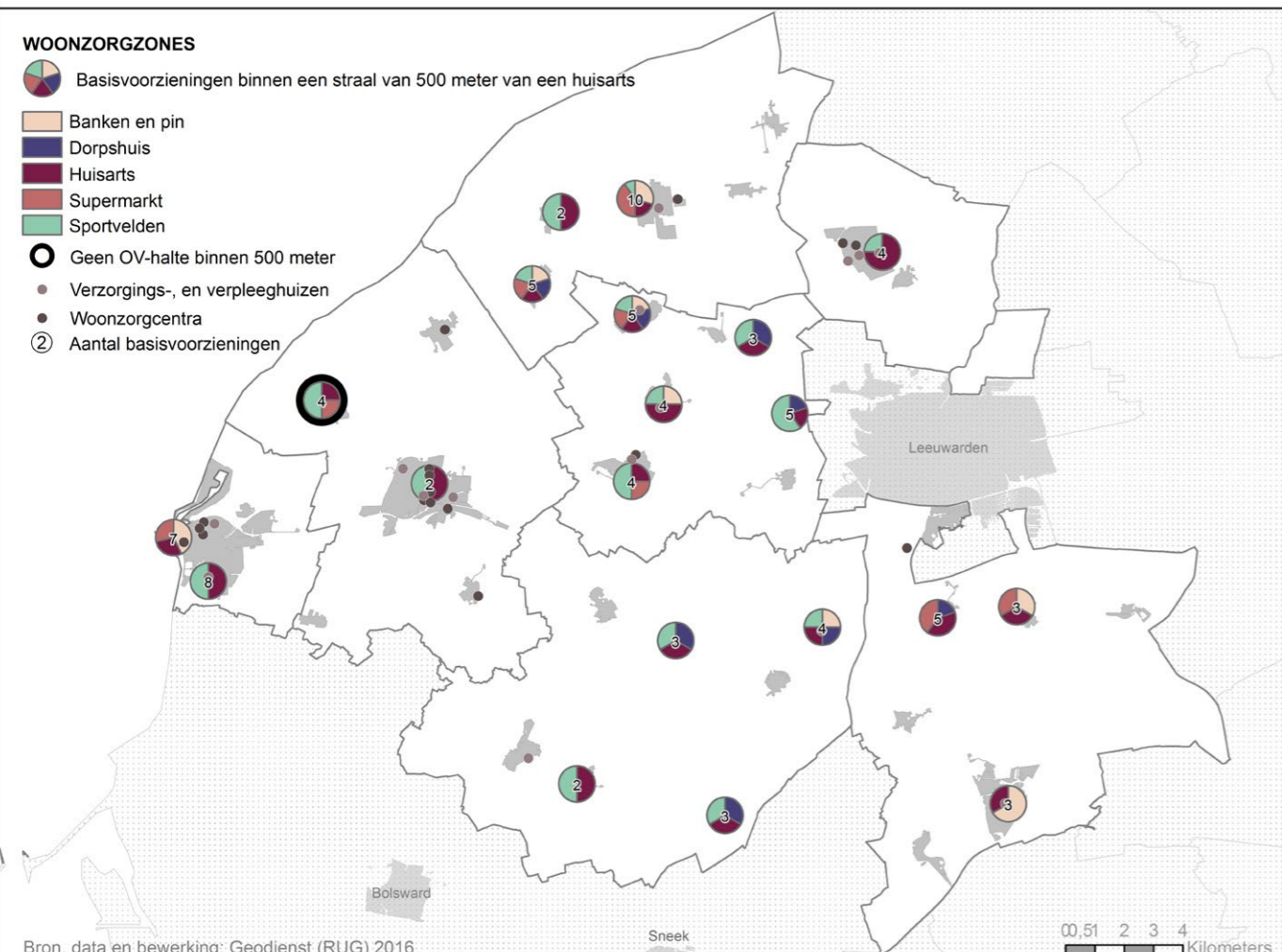
4.5 Scenario C: Combinatie van seniorenvoorzieningen

Voor dit scenario kijken we naar het effect van combinatie van basisvoorzieningen, maar dan binnen een loopafstand van 500 meter. Een belangrijke doelstelling op het gebied van de gezondheidszorg is om zorg en welzijn dicht bij de hulpbehoevende burger te organiseren en om houdbaar gefinancierde voorzieningen te realiseren.⁵⁶ De doelstelling om zorg dichtbij te organiseren bouwt voort op de gedachte vanuit de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) uit 2007. De Wmo is bedoeld om kwetsbare burgers zo lang mogelijk zelfstandig te laten wonen, met behulp van een georganiseerd aanbod van voorzieningen in de buurt. Hierbij kan de vraag worden gesteld welke voorzieningen nodig zijn zodat ouderen, ook in de kleine kernen, langer zelfstandig kunnen blijven wonen. Wat zijn daarnaast de maximale afstanden tot voorzieningen die zelfstandig wonen mogelijk maken? Een voorzieningencluster dat in deze context uitkomst kan bieden en waarbij verschillende seniorenvoorzieningen gecombineerd worden in een samenhangend aanbod is de 'woonzorgzone' (of woonservicezone).

Woonzorgzones

Een woonzorgzone omvat doorgaans een gebied van 5.000 tot 15.000 inwoners. Naast voldoende aangepaste en levensloopbestendige woningen in een woonzorgzone, beschikt zo'n gebied ook over voorzieningen op het gebied van ondersteunings-, welzijns- en zorgdiensten. Binnen een loopafstand van 400 tot 500 meter is een centrum voor dienstverlening, en deze beschikt minimaal over een dokterspost en een prikpost. De maximale afstand tot een halte voor openbaar vervoer is 300 meter.⁵⁷ Ouderen zouden daardoor langer zelfstandig kunnen wonen in een woonzorgzone. In figuur 4.7 zijn de reeds aanwezige woonzorgzones in Noardwest Fryslân in kaart gebracht. De schijven stellen 'woonzorgzones' voor waarbinnen meerdere basisvoorzieningen en een openbaar vervoer halte binnen een straal van 500 meter van een huisarts aanwezig zijn. Slechts één zone in Sexbierum heeft geen openbaar vervoer halte binnen een straal van 500 meter. Met name in Menameradiel en Littenseradiel zijn relatief veel woonzorgzones aanwezig. Als er binnen deze gebieden voldoende aangepaste of levensloopbestendige woningen aanwezig zijn, biedt dit perspectief voor ouderen om er langer zelfstandig te kunnen wonen. In de tabel in bijlage 4C is een overzicht te zien van de adresgegevens van de huisartsen waaromheen de woonzorgzones zijn gemeten.

Met name de woonzorgzones in de grote woonplaatsen Harlingen en St.-Annaparochie zijn kansrijke gebieden om verder te ontwikkelen. Hier is namelijk al een rijk aanbod aan basisvoorzieningen en er wonen al veel ouderen in de aanwezige verpleeg- en verzorgingshuizen. Om de vergrijzing in de toekomst op te vangen zouden er bijvoorbeeld aangepaste of levensloopgeschikte woningen kunnen worden gerealiseerd. Ook woonzorgzones in kleinere plaatsen, bijvoorbeeld in Menameradiel en Littenseradiel, zouden verder ontwikkeld kunnen worden en in kunnen spelen op de verwachte groei van het aantal ouderen. Dit kan door meer geschikte woningen voor ouderen te bouwen, door bestaande woningen te renoveren, het systeem voor openbaar vervoer te verbeteren of door meer basisvoorzieningen in de buurt te realiseren.

55 Hospers, G.J. (2010) *Krimp!* Amsterdam: Sun.

56 Regerakkoord vvd-PvdA(2012). *Bruggen slaan*. Geraadpleegd op 24-3-2016 via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2012/10/29/regerakkoord>.

57 In voor zorg! (2011). *Woonzorgzone*. Geraadpleegd op 24-3-2016 via <http://www.invoorzorg.nl/ivz/informatie-wat-is-een-woonzorgzone.html>.

4.6 Scenario D: gebruik van e-health in gezondheidszorg

In dit scenario verkennen we de mogelijkheden die verschillende ICT-toepassingen zouden kunnen hebben voor de digitale bereikbaarheid van gezondheidszorg. We bespreken in deze paragraaf kort de voor en nadelen, voorbeeldprojecten en de toepasbaarheid van 'e-health' voor lokale gezondheidszorg in Noordwest Fryslân.

Wat is E-health?

E-Health kan worden gedefinieerd als het gebruik van ICT voor gezondheidszorg. Er worden verschillende termen gebruikt die onder de (meer algemene) paraplu van e-health vallen (zie bijlage 4D voor een lijst van begrippen). E-health kan worden ingezet als *vervanging* van reguliere gezondheidszorg (bijvoorbeeld door het raadplegen van de huisarts via skype) maar ook als *aanvulling of ondersteuning* (bijvoorbeeld een platform op sociale media voor mensen met dezelfde aandoening).

De World Health Organization (WHO) heeft zes rapporten gepubliceerd over e-health, waarvan vooral de tweede relevant is vanwege de vele voorbeelden.⁵⁸ Hierbij moeten we wel vermelden dat veel voorbeelden duidelijk bedoeld zijn voor extreme situaties (denk aan rampen en gezondheidszorg in landen met extreme armoede), en daarmee niet toepasbaar lijken voor de context van dit onderzoek. Er is ook een Nederlandse Agenda voor implementatie van e-health.⁵⁹ Uitgangspunt in deze agenda is het inzetten van e-health als substitutie van reguliere gezondheidszorg. Er is echter veel kritiek op de inzet van e-health als substitutie, vooral op de inzet van beeldzorg (zie begrippenlijst). De meeste onderzoekers zijn het er over eens dat e-health een waardevolle aanvulling kan zijn op gezondheidszorg, maar face-to-face contact tussen cliënt en zorgverlener nooit echt kan vervangen.^{60 61 62 63} Bovendien is er geen empirisch bewijs dat tele-health het aantal ziekenhuisopnames kan verminderen, toepassingen zijn niet altijd even gebruiksvriendelijk en oudere mensen begrijpen de software vaak niet.^{59 60} Er zijn echter wel positieve ervaringen van pilots waarin tele-health wordt ingezet als aanvulling in plaats van substitutie.⁶⁰ Ook wordt niet altijd voldaan aan de verwachtingen wat betreft kosten-efficiëntie bij de implementatie van e-health.^{59 60} De Canadese onderzoeker Will Falk concludeerde bijvoorbeeld dat "Veel van de investeringen in e-health gingen naar het subsidiëren van de ontwikkeling van nieuwe, dure (en nutteloze) systemen die tevergeefs betere producten nabootsen die al door particulieren zijn ontwikkeld."⁶⁴ Hij raadt beleidsmakers aan een stap terug te nemen, en patiënten, zorgverleners en technologiebedrijven zelf met initiatieven te laten komen.

Voordelen van e-health

- Bereiken van minder-mobiele bevolkingsgroepen
- Mogelijkheid tot toespitsen op specifieke behoeften van patiënt
- Kosten-efficiëntie, vooral betreffende bereikbaarheid van zorg op het platteland
- aanvulling en uitbreiding van het huidige zorgaanbod (niet geval bij substitutie)

Nadelen van e-health:

- Ethiek: dit is deels gerelateerd aan privacy, maar ook aan een rechtvaardigheidsprincipe; iedereen heeft in zelfde mate recht op gezondheidszorg met dezelfde risico's en kosten^{59 65}
- Er zijn in veel gevallen nog geen standaarden voor privacy en veiligheid^{59 62}
- Er zijn in veel gevallen nog geen standaarden voor kwaliteit van e-health, dus monitoring is lastig en wettelijke regulering is nog maar deels ontwikkeld^{59 62}
- face-to-face contact is noodzakelijk voor vertrouwensband en adequate gezondheidszorg^{58 59}
- Gebrek aan beschikbaarheid van snel internet kan belemmering zijn voor gebruik e-health
- Niet iedereen kan met de software overweg, vooral ouderen^{57 59 60}
- Kosten: de ontwikkeling, implementatie en evaluatie kunnen kosten met zich meebrengen die in sommige gevallen hoger zijn dan de besparing^{60 61 66}

58 Global Observatory for eHealth series - Volume 1-6 - <http://www.who.int/goe/publications/en/>

59 Nederlandse Agenda voor implementatie van e-health in opdracht van het KNMG, De Nederlandse Patiënten Consumenten Federatie (NPCF) en Zorgverzekeraars Nederland

60 Course via FutureLearn - SOCIAL MEDIA IN HEALTHCARE by Dr Shabbir Syed-Abdul, assistant professor of Health informatics at Graduate Institute of Biomedical Informatics, College of Medical Science and Technology, Taipei Medical University, Taiwan. Gevolgd door ir. Suzan Christiaanse, December 2015.

61 Urry, J. (2002). Mobility and Proximity. *Sociology*, 36(2), 255-274.

62 J.Car, A. Black, C. Anandan, K.Cresswell, C. Pagliari, B. McKinsty, R. Procter, A. Majeed and A.Sheikh. 2008 The Impact of eHealth on the Quality & Safety of Healthcare. A Systemic Overview & Synthesis of the Literature. London Imperial College.

63 update zelfde rapport 2011. An updated systematic overview & synthesis of the literature.

64 P.C. Webster. 2011. Nothing cutting edge about Canadian ehealth strategy, critics say. *Health Manage Forum*; 24[3]:144-6

65 Carlisle G., D. Whitehouse & P. Duquenoey (Eds), 2013, *E-Health: Legal, Ethical and Governance Challenges*. Berlin/London: Springer-Verlag.

66 Atlas - eHealth country profiles, 2010.

Voorbeeldprojecten e-health

Er bestaan vele voorbeelden van e-health-toepassingen voor psychische zorg, zoals zelf-monitoring (Interstress & MONARCA⁶⁷ voor stemmingswisselingen), maar ook beeldzorg projecten (MASTERMIND)⁶⁶ biedt groepstherapie via videoconferentie). Ook zijn er apps en toepassingen voor zelf-monitoring bij de ziekte van Parkinson, Alzheimer en na een beroerte.⁶⁶ Er zijn voorbeelden van online 'serious games' die kunnen helpen bij rehabilitatie en trainen van hersenen. Er bestaan zelfs revalidatieprogramma's op afstand via telemedicine (StrokeBack)⁶⁶ voor hersenbloedingen en CLEAR⁶⁸ voor revalidatie van chronische ziektes (zoals COPD) of andere aanvullende zorg via telemedicine (HeartCycle & SensorART⁶⁶). Ook zijn er vele voorbeelden te vinden van online platforms voor de meest uiteenlopende ziektes waar mensen informatie en ervaringen uit kunnen wisselen of kunnen zelf-monitoren (bijvoorbeeld Commodity12 voor diabetes).^{66 57} Er bestaan platforms via een website maar ook via sociale media. Een veelvoorkomend probleem van sociale media in e-health is misleidende informatie of verkeerde interpretatie van symptomen⁵⁷, maar er zijn ook goede voorbeelden zoals de Facebook-pagina van het Boston Children's Hospital⁶⁹. Hierop kunnen mensen verhalen en ervaringen delen, en er zijn links te vinden voor het online maken van een afspraak.^{57 67} Ook wordt verwezen naar een website waarop de dichtstbijzijnde dokter/apotheek/fysiotherapeut gevonden kan worden bij een huisadres (dit kan voor de regio Noordwest Fryslân wellicht een idee zijn).

Het is hier goed te vermelden dat dit slechts een kleine greep is uit de voorbeelden, maar dat veel toepassingen van e-health niet relevant zijn voor dit rapport. Sommige pilots betreffen bijvoorbeeld toepassingen van ICT in het ziekenhuis, verbetering van bestaande medicijnen en apparaten voor behandelmethoden thuis. Ook kennen we al vormen van *m-health* zoals de smsjes bij alarmen via mobiele telefoons, gratis 112 bellen of automatische herinneringen van afspraken in het ziekenhuis of tandarts.⁷⁰

Wat zou e-health kunnen betekenen voor gezondheidszorg in Noordwest Fryslân?

De belangrijkste conclusie die we kunnen trekken uit de rapporten, wetenschappelijke literatuur en voorbeeldprojecten is dat er ontzettend veel (innovatieve) mogelijkheden zijn voor de inzet van ICT in de gezondheidszorg. Hierbij wordt vaak gewezen op aandachtspunten rondom ethiek, privacy en veiligheid en wordt in bijna alle gevallen aangeraden om e-health toe te passen als aanvulling op reguliere gezondheidszorg en niet als substitutie. Succesvolle pilots met beeldzorg als substitutie van huisartsen zijn wij (in de westerse context) niet tegengekomen. Wij kunnen dan ook geen aanbeveling doen om in de context van dit rapport (scenario's voor lokale voorzieningen) in te zetten op digitale bereikbaarheid in plaats van ruimtelijke bereikbaarheid. Wel zou het zeer waardevol kunnen zijn om private initiatieven voor e-health, ter aanvulling van gezondheidszorg, te stimuleren en te ondersteunen.

Global Observatory for eHealth series - Volume 1-6:

1.1 Atlas - eHealth country profiles, 2010

1.2 Telemedicine - Opportunities and developments in Member States, 2011

1.3 mHealth: New horizons for health through mobile technologies, 2011

1.4 Safety and security on the Internet: challenges and advances in Member States, 2011

1.5 *Legal frameworks for eHealth*, 2012

1.6 Management of patient information: Trends and challenges in Member States, 2012

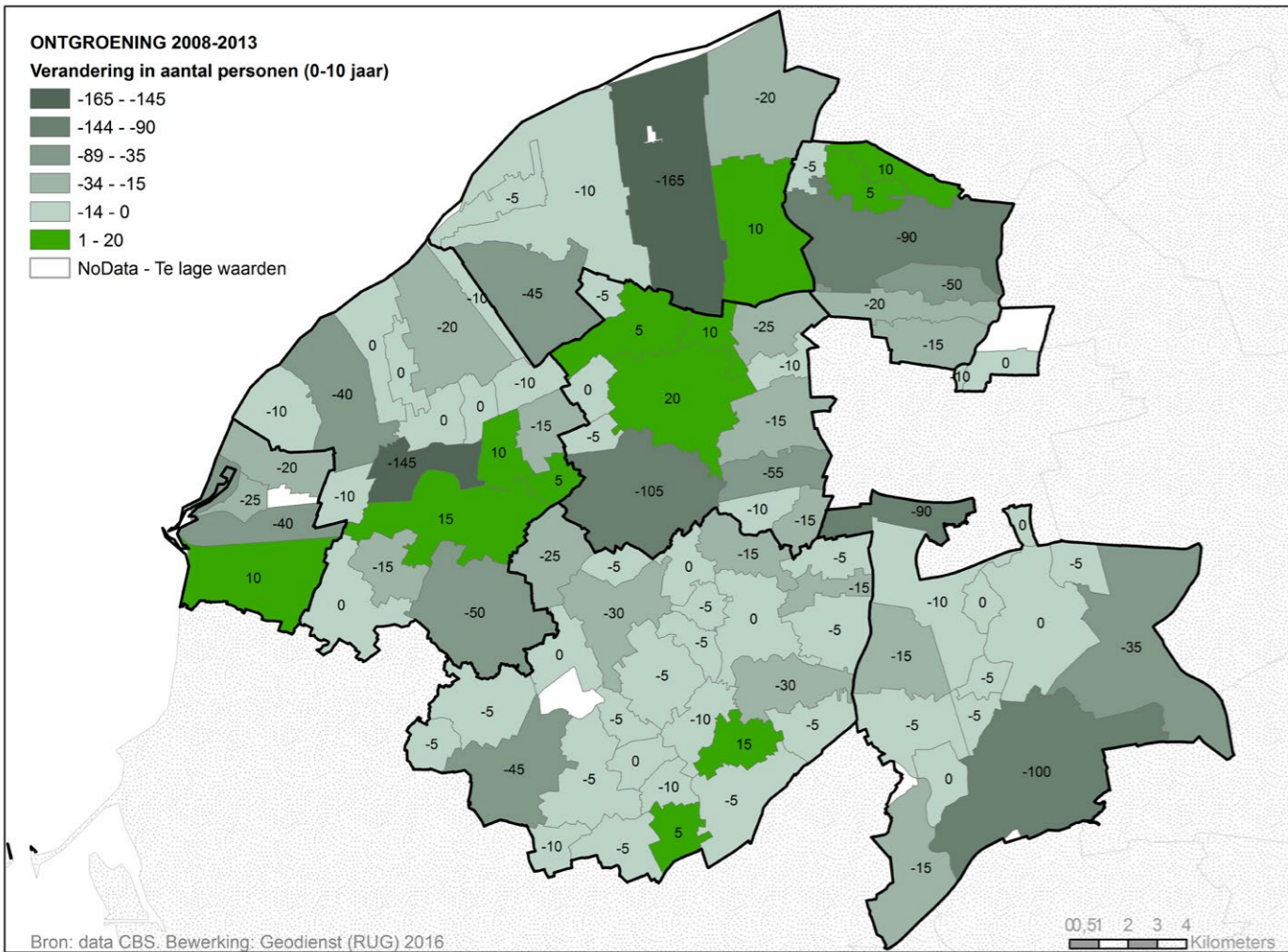
67 eHealth projects, research and Innovation in the field of ICT for Health and Wellbeing: an overview. European Commission. Brussel: Juni 2015.

68 CLEAR telerevalidatie op afstand voor chronische ziektes en zelf-training van patiënten onder toezicht van medisch personeel op afstand d.m.v. software 'habilis. In Nederland (Enschede) test voor COPD en chronische pijn. 2008-2012.

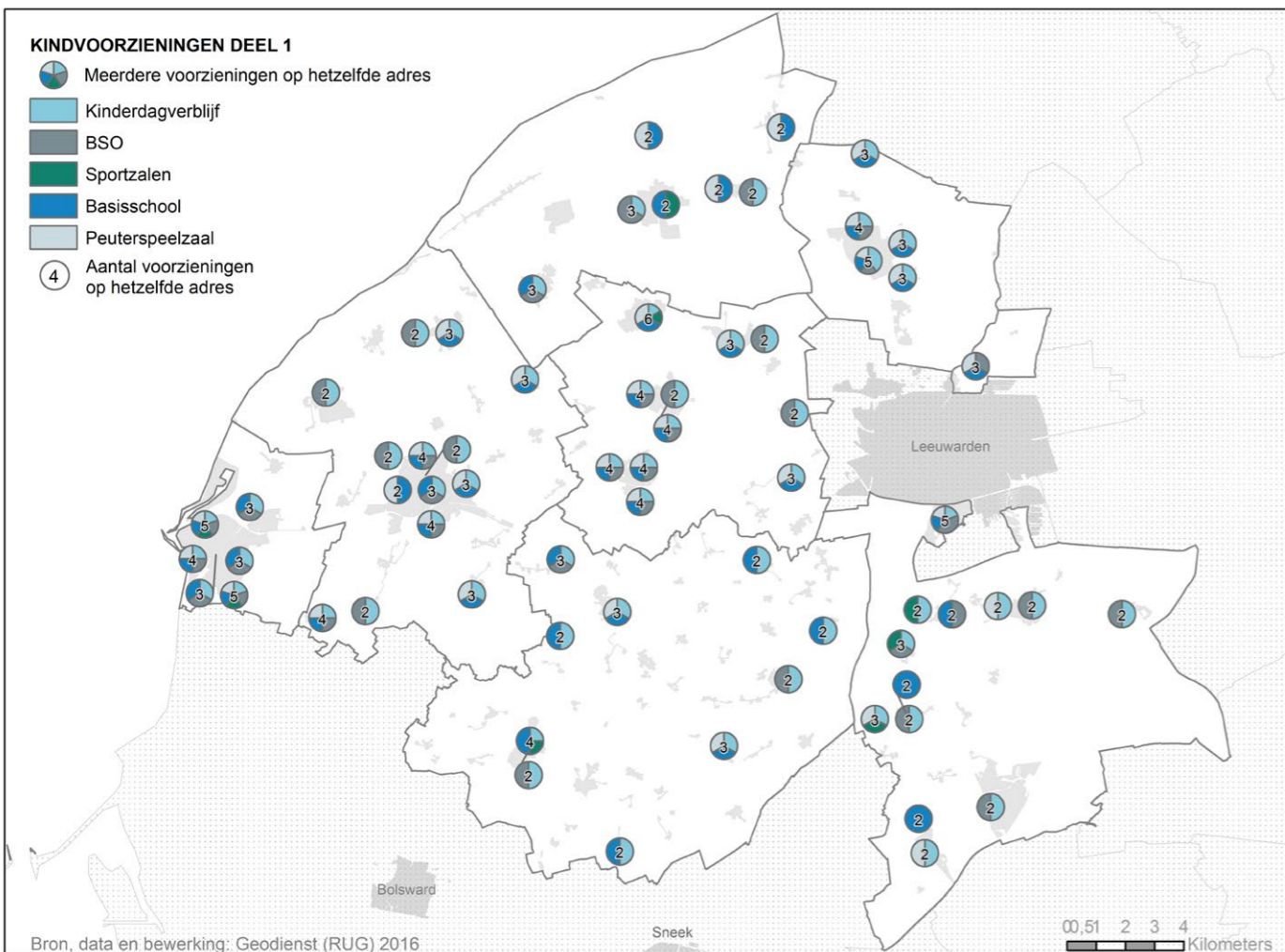
69 YouTube filmpje facebook Boston Children hospital: <https://www.youtube.com/watch?v=up15ysUsCc8>.

70 mHealth: New horizons for health through mobile technologies, 2011.

Figuur 5.1 - kaart absolute bevolkingsontwikkeling 0-10 jaar 2008-2013

Figuur 5.2 - Kindvoorzieningen 2015 op het zelfde adres

Hoofdstuk 5 – Thema III: Kindvoorzieningen

5.1 Kindvoorzieningen in Noardwest Fryslân

In dit hoofdstuk zal specifiek worden gekeken naar kindvoorzieningen, aangezien de verwachte ontgroening in Noardwest Fryslân waarschijnlijk een belangrijke invloed op de voorzieningenstructuur in de regio zal hebben. Onder kindvoorzieningen verstaan we kinderopvang (buitenschoolse opvang, kinderdagverblijf en peuterspeelzaal), basisscholen en sportzalen. Sportzalen worden hier ook meegenomen omdat ze vaak gekoppeld zijn aan het bewegingsonderwijs op basisscholen. Een sportzaal (of gymzaal) dient in dat geval op maximaal één kilometer afstand liggen van een basisschool⁷¹. De basisschool wordt door bewoners vaak als een belangrijke lokale voorziening gezien.⁷² Voor dorpsbewoners heeft de basisschool niet alleen een praktisch nut, maar staat ook symbool voor de “toekomstbestendigheid” van het dorp. Een dorp met een school heeft genoeg kinderen, en kinderen zijn de toekomst.⁷³ Ook dienen basisscholen vaak als (informele) ontmoetingsplek.⁷⁴ Uit onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau blijkt dat ongeveer 30% van de dorpsbewoners in afgelegen dorpen aangeeft dat de basisschool een ontmoetingsplek is, ten opzichte van ongeveer 26% in dorpen dichtbij een stad.⁷⁴ Veel basisscholen, niet in de laatste plaats in Fryslân, moeten de afgelopen jaren echter de deuren sluiten vanwege de daling van het aantal leerlingen. Het Friesch Dagblad schreef in 2015 dat zeventien Friese basisscholen de deuren niet meer openen na de zomervakantie van 2015.⁷⁵ Nooit eerder moesten zoveel Friese scholen de deuren sluiten. Met name in rurale gebieden wordt de sluiting van een ‘dorpschool’ als zeer negatief ervaren. Ook al blijken de effecten op de langere termijn vaak mee te vallen omdat mensen wennen aan de nieuwe situatie en naar scholen in de nabijgelegen dorpen gaan.⁷² Desalniettemin is het verstandig te kijken wat de verwachtingen zijn, zodat op deze veranderingen geanticipeerd kan worden. In dit hoofdstuk onderzoeken we door middel van verschillende scenario’s wat de mogelijke effecten van veranderingen in de bevolking zijn voor basisscholen, kinderopvang en sportzalen.

Ontgroening

In figuur 5.1 is de absolute bevolkingsontwikkeling van de 0-10-jarigen in Noardwest Fryslân tussen 2008 en 2013 weergegeven.⁷⁶ In een groot gedeelte van de regio vindt ontgroening van de bevolking plaats, maar er zijn ook lokale verschillen. In een aantal grotere plaatsen, zoals Dronryp, St.-Annaparochie, Stiens, Harlingen en Franeker is het aantal 0-10-jarigen nog gegroeid. Ook in de leeftijdsgroep 0-4 jaar wordt op sommige plekken nog een lichte groei verwacht.

Een opvallend resultaat uit hoofdstuk 2 is dat het aantal voorzieningen voor kinderopvang tussen 2015 en 2030 naar verwachting toe zal nemen met drie voorzieningen. Wanneer we kijken naar de verschillen tussen de gemeenten, blijkt dat in een aantal gemeenten het aantal 0-3-jarigen toeneemt, zoals in Franekeradeel en het Bildt, maar dat er bijvoorbeeld in Leeuwarderadeel juist een kleine afname plaatsvindt. De algehele tendens is er echter duidelijk één van ontgroening, vooral van de generatie schoolgaande kinderen (en jongeren). In bijlage 5A is ook een kaart met de *relatieve* ontgroening opgenomen. In sommige kleinere plaatsen is de percentuele toename zeer hoog, omdat voor een kleine bevolking het verhuizen van één gezin met veel kinderen al een groot verschil kan maken. De kaart met de leerlingenaantallen van zowel de basisscholen als middelbare scholen in 2015 is te vinden in bijlage 5B. De middelbare scholen komen verder aan bod in hoofdstuk 6 ‘Regionale voorzieningen’.

Combinaties van kindvoorzieningen in Noardwest Fryslân

Scholen en voorzieningen voor kinderopvang worden steeds vaker gecombineerd.⁷⁷ De kaart in figuur 5.2 laat zien dat dit ook het geval is in Noardwest Fryslân. Alle locaties waar meerdere kindvoorzieningen op één adres gevestigd zijn worden op deze kaart weergegeven. Figuur 5.3 laat vervolgens zien welke kindvoorzieningen buiten deze combinaties vallen. De locatie van de combinaties van kindvoorzieningen zijn hierbij in doorzichtige stippen aangegeven. Figuur 5.3 maakt duidelijk dat kindvoorzieningen die niet met andere kindvoorzieningen gecombineerd worden op het zelfde adres, vooral basisscholen en sportzalen zijn. In bijlage 5C is een tabel te vinden met daarin een overzicht van de adresgegevens van de kindvoorzieningen die gevestigd zijn op één adres.

71 Bij 20 klokuren of meer. UIT: Netwerk Noordoost (2011). Naar een regionaal voorzieningsplan.

72 Haartsen, T., & Van Wissen, L. (2012). Causes and Consequences of Regional Population Decline for Primary Schools. *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie*, 103(4), 487-496.

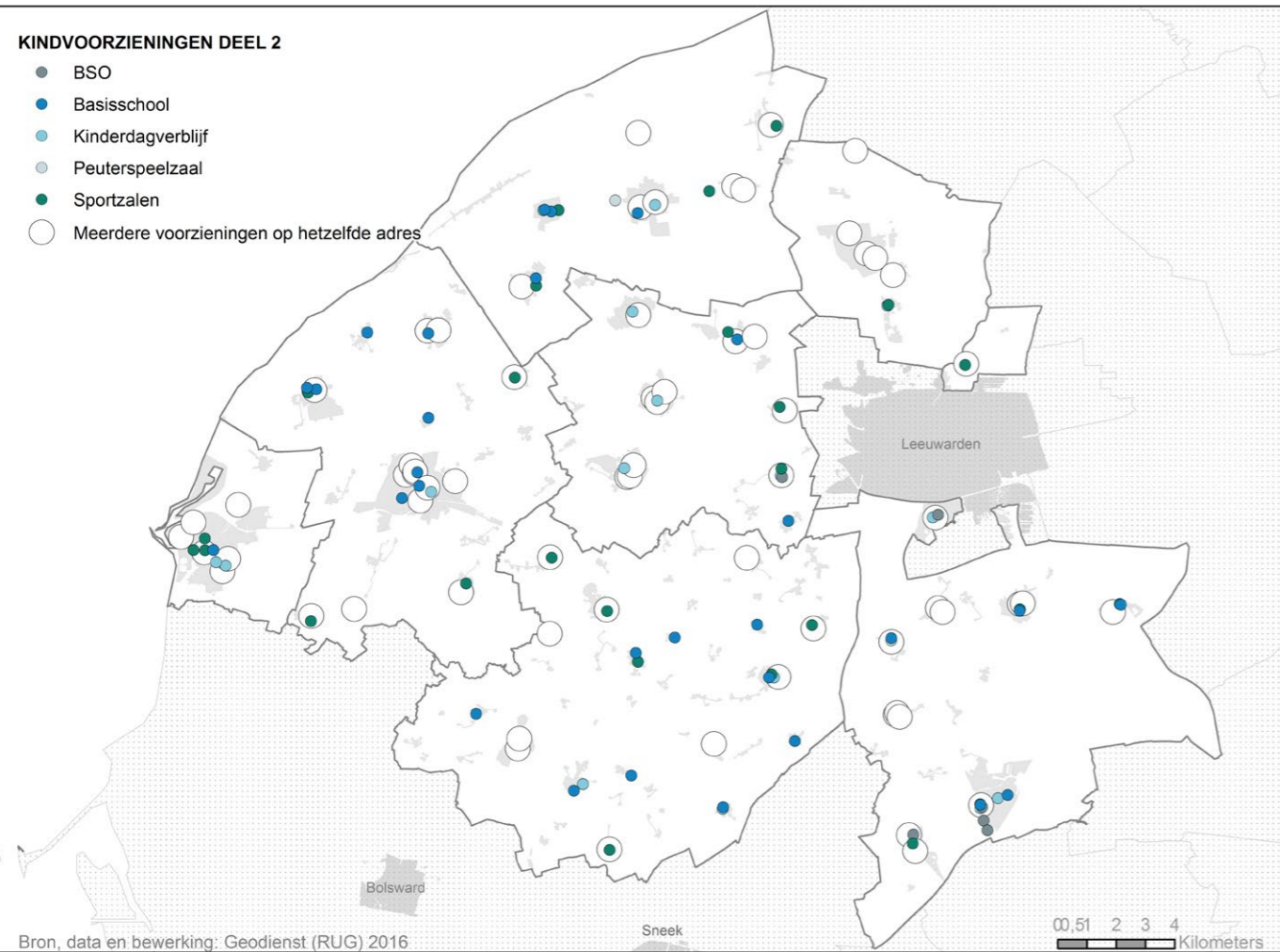
73 Woods, M. (2005). *Rural Geography*. London: Sage Publications.

74 Steenbekkers, A., Vermeij, L. (2013). *De Dorpenmonitor - Ontwikkelingen in de Leefsituatie van Dorpsbewoners*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

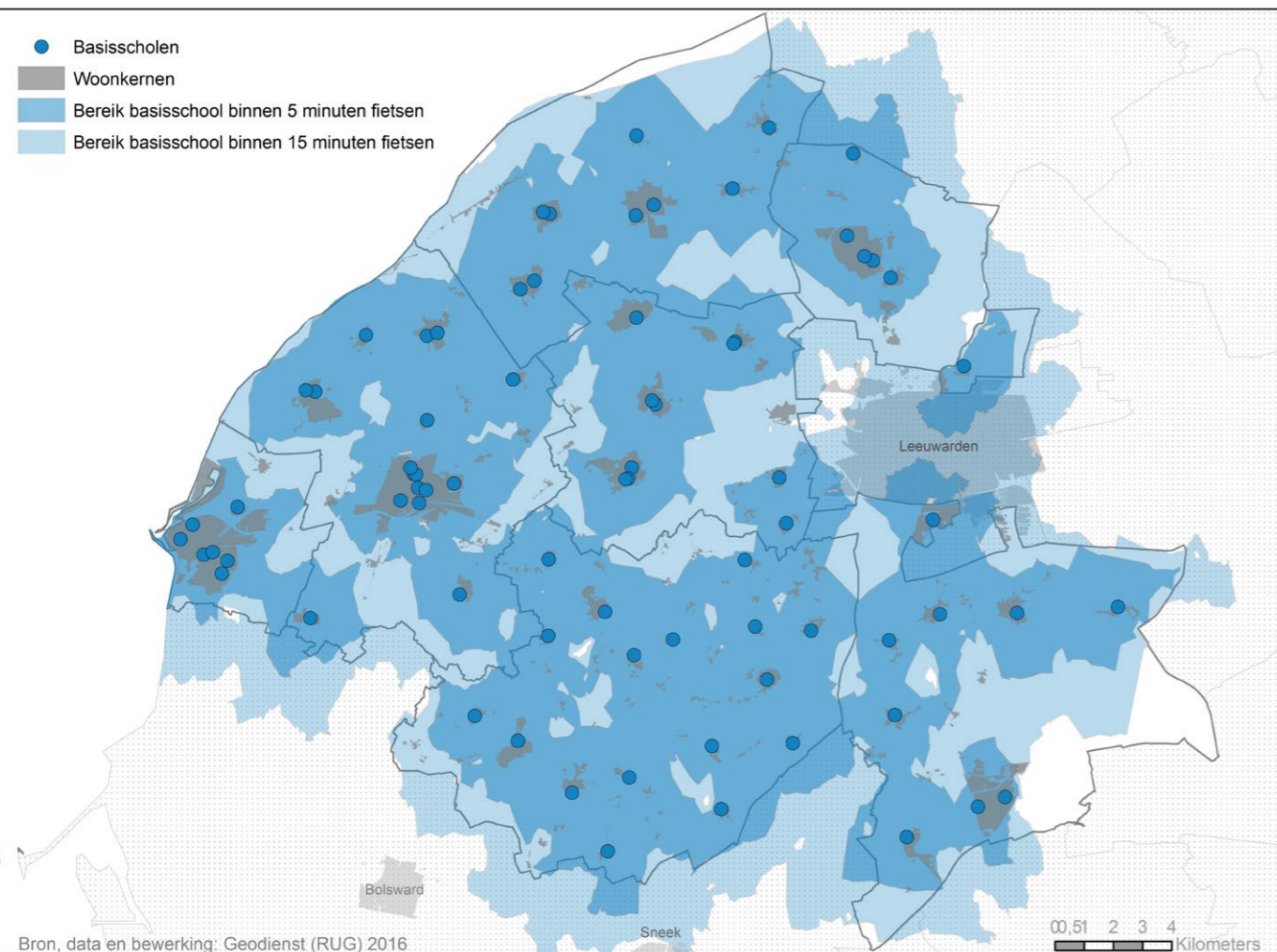
75 Friesch Dagblad (2015). Recordaantal Friese scholen sluit de deuren. op 29-3-2016 via <http://www.frieschdagblad.nl/index.asp?artID=69729>.

76 Dit is de meest recente beschikbare data over ontgroening op pc-4 niveau, CBS.

77 Wouw, D. van der, P. de Kraker, J. van Overbeeke-van Sluijs, H. Schellekens, C. Ruppert, J. Ennik en J. van de Velde (2010) *Onderwijs ons goed. Afnemende leerlingenaantallen in Zeeland*. Middelburg/Vlissingen: Scoop, Zeeuws instituut voor sociale en culturele ontwikkeling/Regionaal Pedagogisch Centrum Zeeland.

Figuur 5.3 - Kindvoorzieningen 2015 op losse locaties

Figuur 5.4 - kaart netwerkanalyse basisscholen in reistijd per fiets

5.2 Bereikbaarheid van kindvoorzieningen in Noardwest Fryslân

Netwerkanalyses kindvoorzieningen

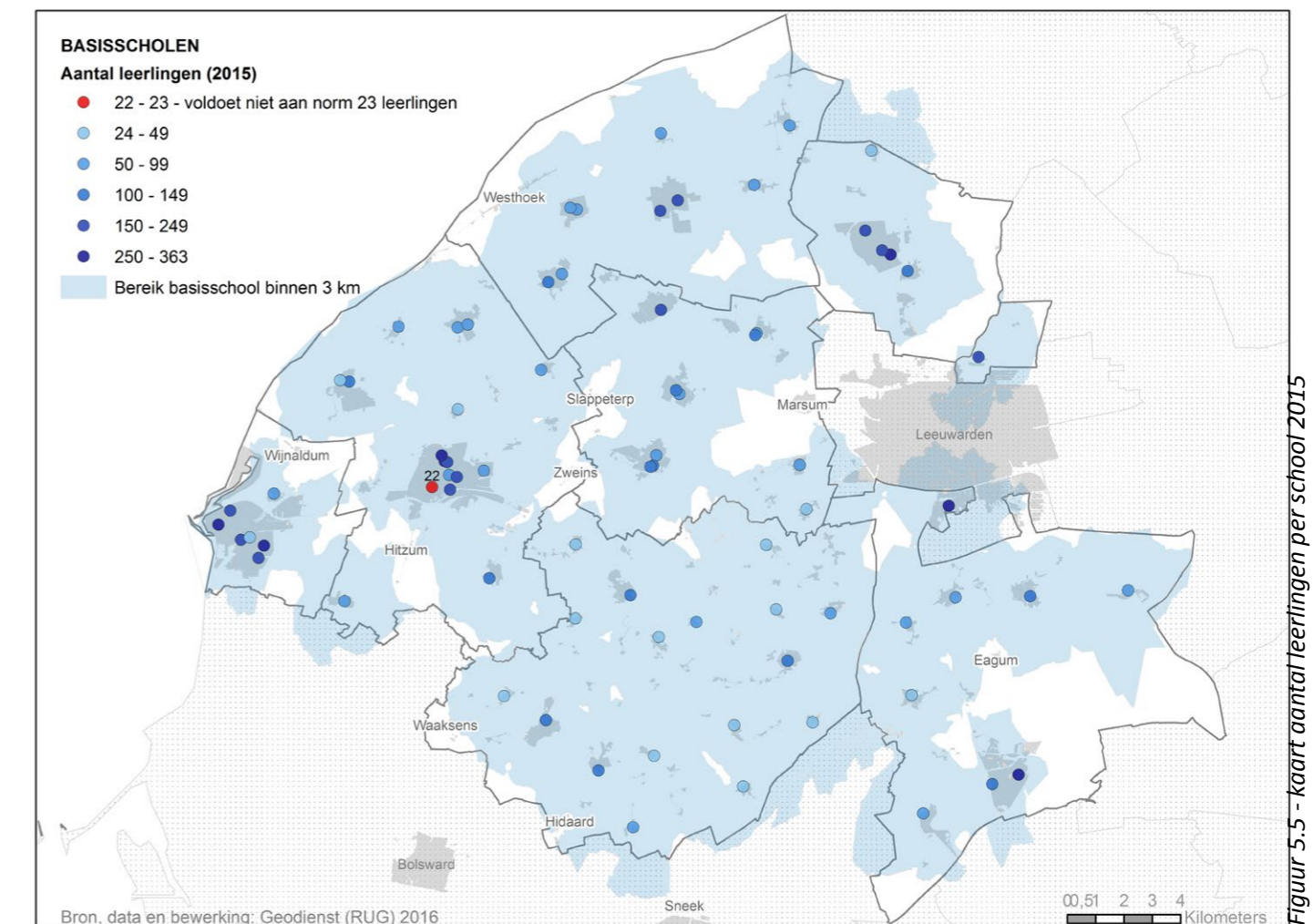
Figuur 5.4 brengt de bereikbaarheid van de basisscholen in Noardwest Fryslân in kaart in ringen van 5 en 15 minuten fietsen. De kaart laat zien dat er in een groot gedeelte van de regio een basisschool binnen 5 minuten fietsen aanwezig is, en altijd binnen 15 minuten fietsen. De bereikbaarheid van basisscholen anno 2015 is dus vrij goed, maar als scholen zullen sluiten kan dit veranderen. In scenario a en b zullen we dit nader onderzoeken. In bijlage 5D zijn tevens netwerkanalyses met ringen van 1, 3 en 6 km toegevoegd voor de alle kindvoorzieningen (buitenschoolse opvang, kinderdagverblijf, peuterspeelzalen, sportzalen en basisscholen). Wanneer gekeken wordt naar de netwerkanalyse van basisscholen in kilometers dan zien we dat in Noardwest Fryslân de meeste woonkernen (grijs) bedekt zijn door een ring van 1 km. Er zijn slechts enkele dorpen die buiten de ring van 3 km vallen. Wanneer we kijken naar de kinderopvang dan zien we dat vooral de kleinere dorpen in het plattelandsgebied buiten de ringen van 3 km vallen. In delen van Franekeradeel, Littenseradiel en het plattelandsgebied van Leeuwarden zijn soms één of meerdere kindvoorzieningen niet binnen een straal van 3 kilometer te bereiken, maar wel binnen 6 kilometer. De vraag of deze situatie problematisch is, staat ter discussie. De grens van 6 kilometer kan wellicht als een maximumgrens worden gezien, aangezien iedere gemeente verplicht is om leerlingenvervoer te regelen als de reisafstand naar basisonderwijs (of speciaal onderwijs) meer dan 6 kilometer bedraagt.⁷⁸

Het effect van normen voor leerlingenaantallen op bereikbaarheid van Basisscholen

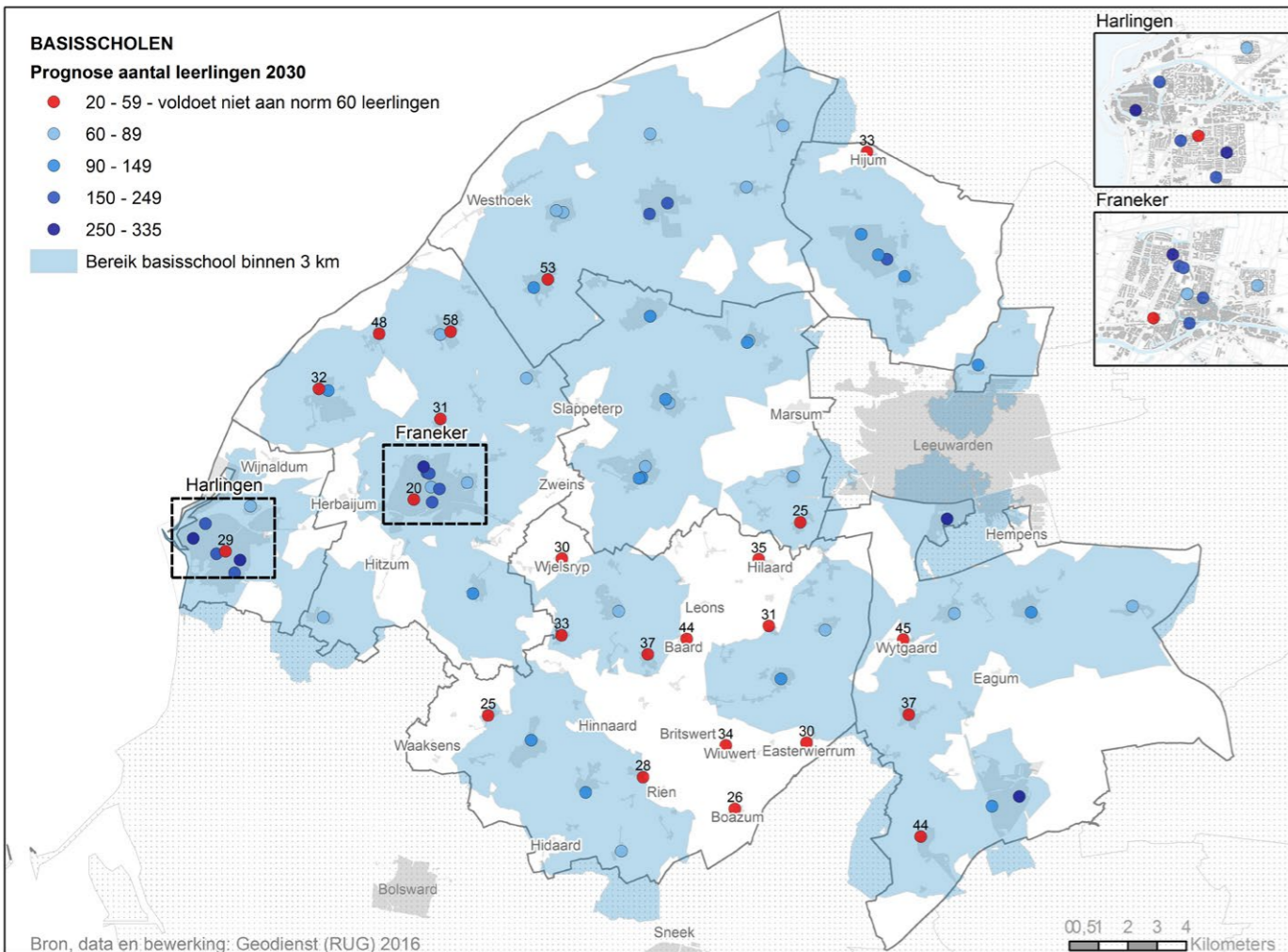
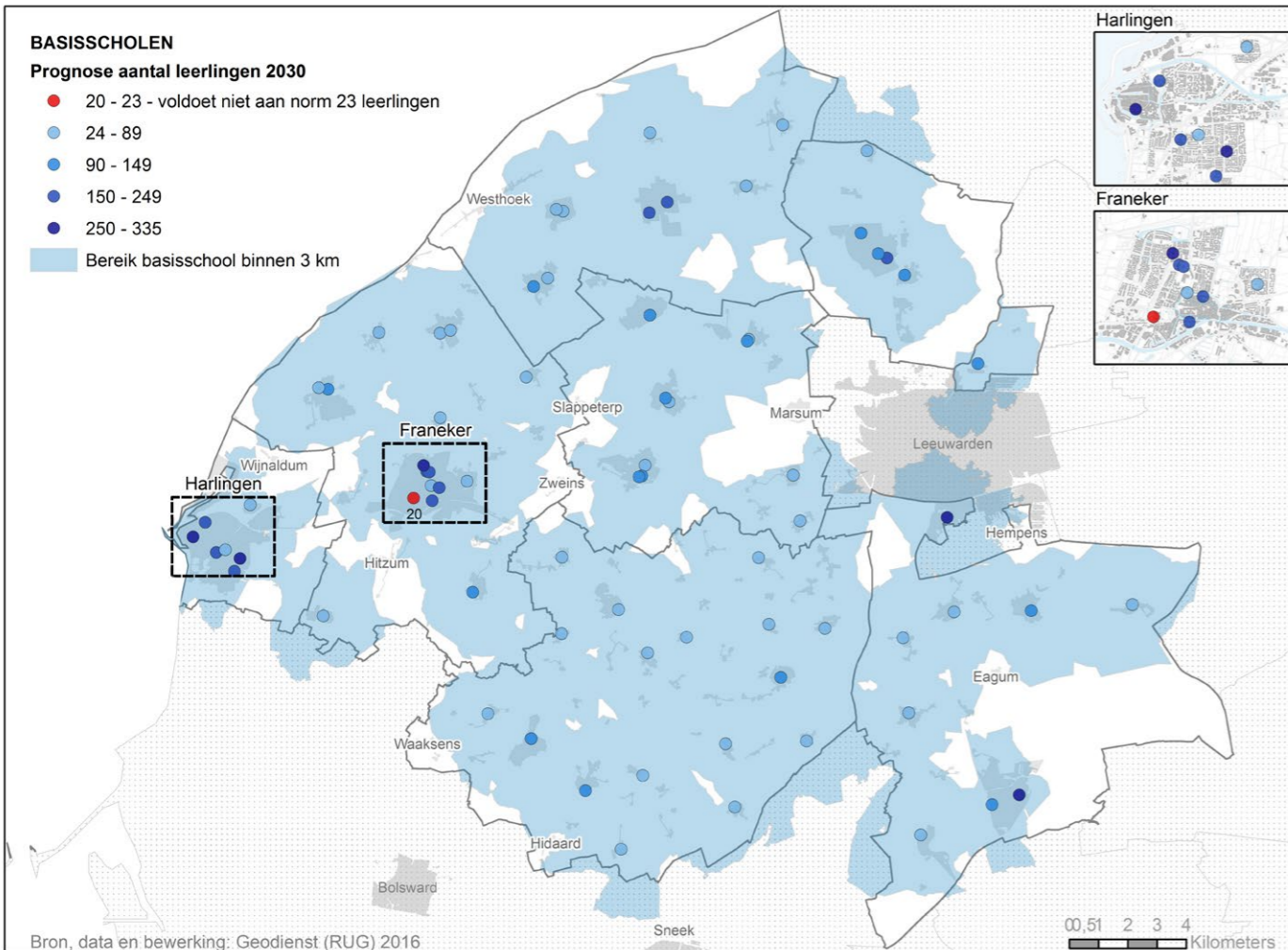
Momenteel is 23 leerlingen de opheffingsnorm voor een basisschool, bij een leerlingendichtheid in de omgeving van drie of minder (zie bijlage 3A). Dit is een zeer lage norm en er zijn in het verleden stemmen opgegaan om de norm te verhogen naar 80 of 100 leerlingen.⁷⁹ Dit zou grote gevolgen hebben voor het aantal scholen en de bereikbaarheid van scholen in Noardwest Fryslân. Figuur 5.5 geeft voor iedere basisschool en middelbare school in de regio het leerlingenaantal in november 2015 weer. Het valt op dat met name Littenseradiel veel basisscholen heeft in de laagste categorie van 22 tot en met 49 leerlingen. De basisscholen met een relatief hoog leerlingenaantal zijn voornamelijk in de grote plaatsen aanwezig. In scenario a en b onderzoeken we de effecten van verschillende normen (23, 60, 80, 100) op de bereikbaarheid van basisscholen.

78 Rutten, S., Jepma, Y. & Es, W. van (2012). *Verantwoordelijk voor vervoer*. Utrecht: Sardes.

79 Steenbekkers, A., Simon, C., Veldheer, V. (2006). *Thuis op het Platteland - De leefsituatie van platteland en stad vergeleken*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

Figuur 5.5 - kaart aantal leerlingen per school 2015

5.3 Projectie van de bevolkingsprognoses op kindvoorzieningen

Voordat we de scenario's uitwerken, passen we eerst de projectie van de bevolkingsprognoses toe op de leerlingenaantallen van de scholen, zodat de scenario's een realistischer toekomstperspectief weergeven. In figuur 5.6 zien we een kaart van het aantal leerlingen per basisschool op basis van de bevolkingsprognoses voor 2030. De (uiteenlopende) gemeentelijke bevolkingsprognoses zijn hier toegepast op de leerlingenaantallen van de scholen in de betreffende gemeente. Alhoewel er aan de hand van de prognoses een afname is van de leerlingenaantallen in 2030, valt er slechts één basisschool onder de norm van 23 leerlingen. Dit is opvallend aangezien er in Hoofdstuk 2 op basis van de bevolkingsprognoses een afname van tien basisscholen in 2030 wordt verwacht. Dit komt doordat bij de toekomstprojectie voor de voorzieningen er uitgegaan is van een toe- of afname van het aantal voorzieningen op basis van een *gelijkblijvend gemiddeld aantal gebruikers* als nu. En dat gemiddelde is bij deze projectie gedaald.

Omdat het aantal leerlingen van de scholen verder zal afnemen, zullen scholen moeten gaan afwegen of het openhouden van de school bij een laag leerlingenaantal nog rendabel is. We zien in kaart 5.6 dat bij een opheffingsnorm van 23 leerlingen de meeste woonplaatsen toegang hebben tot een basisschool binnen een straal van 3 kilometer. Een aantal gebieden, onder andere in Leeuwarderadeel en Menameradiel, valt buiten deze grens. Hierbij spelen hoogstwaarschijnlijk de randeffecten van de stad Leeuwarden een rol. De leerlingen die hier wonen gaan naar alle waarschijnlijk naar een basisschool in Leeuwarden.

In de volgende paragrafen behandelen we de invloed van verschillende normen voor leerlingenaantallen op de bereikbaarheid van basisscholen. Hoe hoger de norm is hoe meer scholen zich gaan concentreren in de grotere plaatsen. Wanneer de norm laag is zijn minder scholen genoodzaakt om de deuren te sluiten en leidt dit tot ruimtelijke spreiding.

5.4 Scenario A: Spreiding van basisscholen

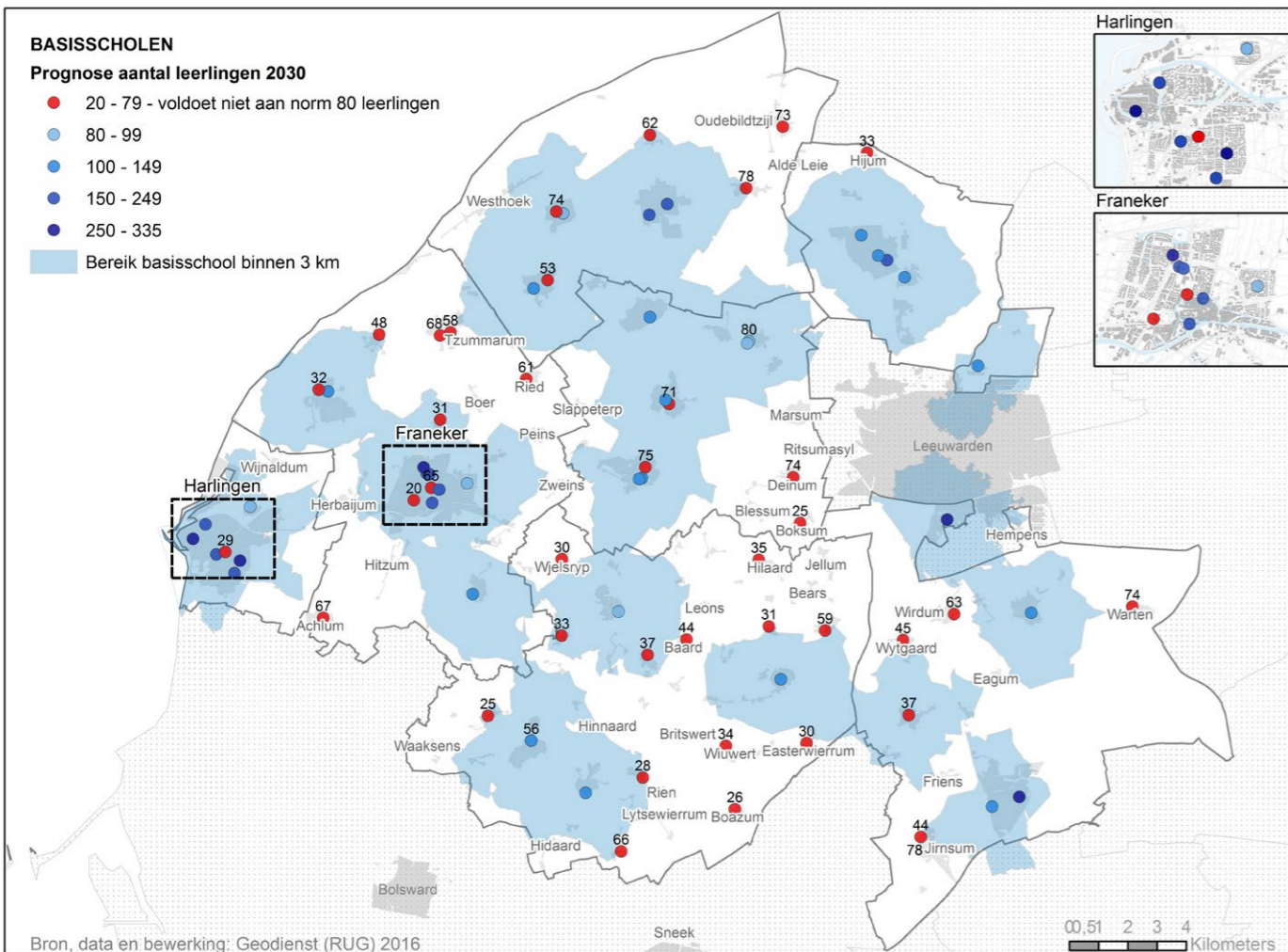
Voor dit scenario kijken we naar het effect van spreiding. Hiervoor gebruiken we de huidige opheffingsnorm (23 leerlingen) en een norm voor 60 leerlingen. In scenario B wordt vervolgens een norm van 80 leerlingen gebruikt. De keuze om een opheffingsnorm voor 60 en voor 80 leerlingen te gebruiken, is gebaseerd op het onderzoek naar voorzienings spreiding in Noordoost Fryslân. Hierin is beschreven dat er in diverse Huisvestingsplannen voor onderwijs een ideale schoolgrootte van 80 leerlingen naar voren komt, omdat dit resulteert in vier combinatieklassen van 20 leerlingen per klas. De norm voor 60 leerlingen sluit echter goed aan bij de huidige schoolgrootte in veel Friese dorpen.⁸⁰ Landelijk is zelfs een norm voor 100 leerlingen voorgesteld. De afstand naar basisscholen komt zelfs in dit concentratie-scenario (uitgaande van een opheffingsnorm 100 leerlingen⁸¹) niet boven de 6 km (zie bijlage 5E)

Op basis van de huidige opheffingsnorm (zie figuur 5.6) zou slechts één school in Franeker in 2030 haar deuren moeten sluiten. Figuur 5.7 laat zien dat bij een opheffingsnorm van 60 leerlingen 23 scholen in de gevarezone komen (rode stippen). Deze scholen liggen vooral in Littenseradiel: hier zouden 11 basisscholen onder de norm van 60 komen. Ook in Franekeradeel en in het plattelandsgebied van Leeuwarden vallen relatief veel scholen onder de norm. Hierbij moet worden opgemerkt dat wanneer één school zou sluiten, de overgebleven leerlingen zich over de scholen in de buurt zullen verdelen. Dit betekent dat het leerlingenaantal van de omliggende scholen zal toenemen. Dit is niet in het kaartbeeld weergegeven. De getallen bij de rode stippen (scholen onder de norm) geven de prognose van het leerlingenaantal in 2030 weer. De kaart laat tevens zien dat verschillende scholen niet in een verzorgingsgebied van 3 kilometer van een andere school vallen. Wel is er altijd een school aanwezig binnen een straal van 6 kilometer (zie bijlage 5F). Ter referentie is in bijlage 5G ook een kaart weergegeven van de toepassing van een opheffingsnorm van 60 leerlingen, voor 2015. Hierop is te zien wat het effect is als deze norm op dit moment van kracht zou zijn.

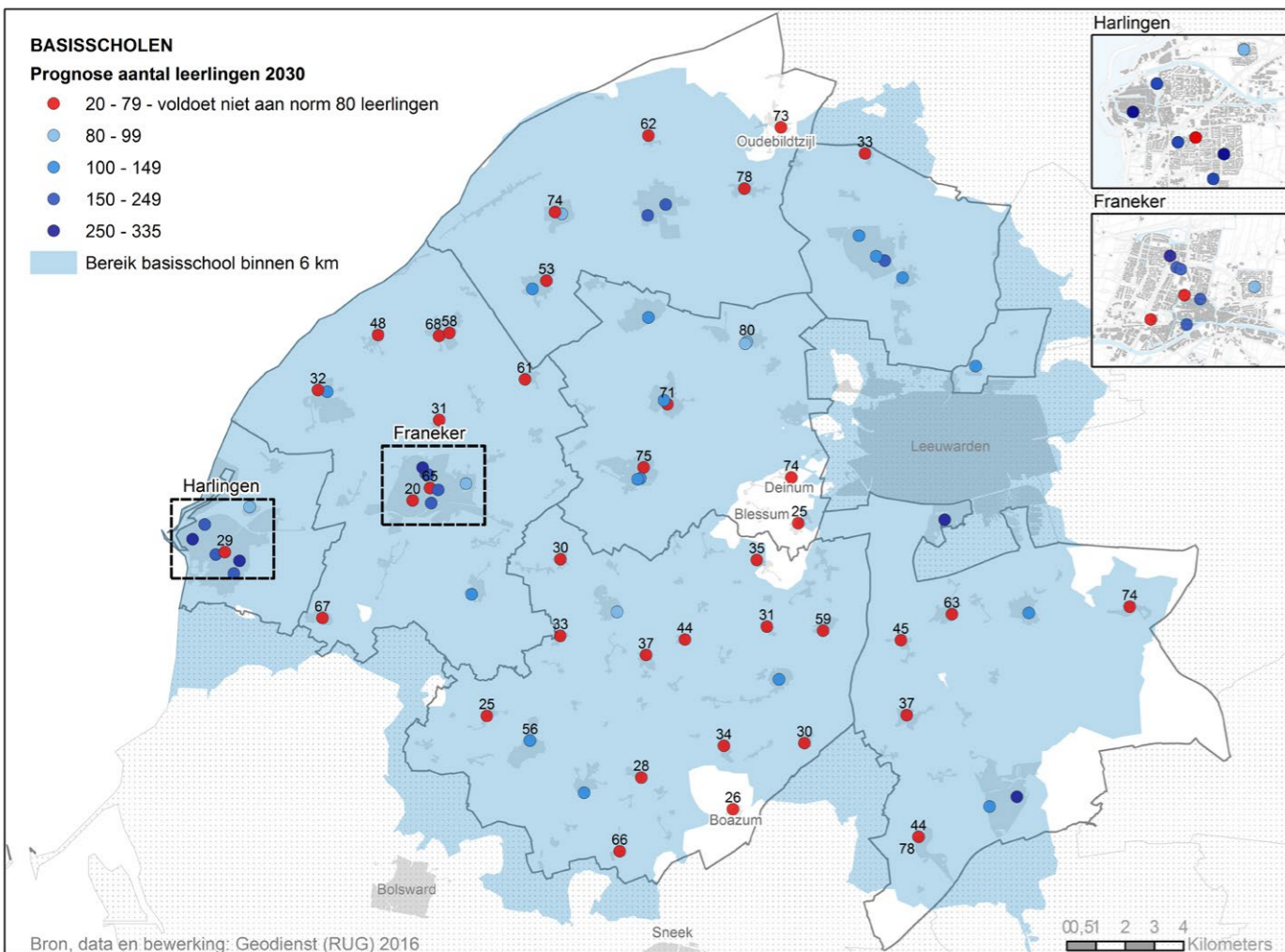
De overweging om scholen te fuseren of te sluiten kan op basis van verschillende factoren worden gemaakt: leerlingenaantallen, bereikbaarheid, denominatie (zie bijlage 5i) en voorkeur van leerlingen en ouders zelf. Er kan ook gekozen worden om de school met de laagste onderwijskwaliteit en prestaties te sluiten. Bijna alle basisscholen in Noardwest Fryslân scoren 'voldoende' volgens de onderwijsinspectie, maar een aantal scoren wel 'zeer zwak' op het gebied van financiën. De website www.scholenopdekaart.nl biedt inzicht in de kwaliteit van de scholen (op basis van waardering, de inspectie, resultaten op de eindtoets en sociale opbrengsten). Ten slotte kan de keuze welke school moet worden gesloten afhangen van het feit dat de school de laatste voorziening is in het dorp, of dat de voorziening wordt gecombineerd met andere voorzieningen die ook in de problemen komen als de school haar deuren sluit. In Noardwest Fryslân komt het geen enkele keer voor dat de school de laatste voorziening is in het dorp (zie bijlage 5J), maar in de toekomst kan dit wel het geval zijn.

80 Haartsen, T. & De Bakker, M. (2014). *Naar een regionaal voorzienings spreidingsmodel in Noordoost Fryslân 2020-2030*. Groningen: RUG
81 Bij hypothetische fusie van scholen Deinum, Blessum, Hilaard, vallen alleen Oudebildtzijl en Boazum buiten het 6km gebied.

Figuur 5.8 - prognose leerlingenaantallen 2030, met norm 80 leerlingen [3 km]

Figuur 5.9 - prognose leerlingenaantallen 2030, met norm 80 leerlingen [6 km]

5.5 Scenario B: Concentratie van basisscholen

Voor dit scenario kijken we naar het effect van concentratie. Het toepassen van een hogere norm voor het minimale aantal leerlingen voor een school maakt het inzichtelijk op welke plaatsen concentratie van scholen voor de hand ligt. Een voordeel van schaalvergroting is dat scholen beter kunnen omgaan met schommelingen in leerlingenaantallen. Ook is het voor grotere scholen makkelijker om financieel gezond te blijven. Schaalvergroting kan voor leerlingen voordelen hebben in sociaal opzicht, omdat ze meer mogelijkheden hebben voor het aangaan van vriendschappen met kinderen van dezelfde leeftijd.⁸²

In figuur 5.8 is een kaart te zien van de basisscholen in Noardwest Fryslân die (op basis van de bevolkingsprognoses) in 2030 onder de norm van 80 leerlingen vallen. De kaart laat zien dat alleen de basisscholen in de grote plaatsen boven de norm vallen en dat veel scholen met minder dan 80 leerlingen buiten een straal van 3 kilometer van een andere school liggen. Figuur 5.9 laat zien dat er voor de meeste scholen die onder de norm van 80 vallen wel een alternatief binnen 6 kilometer aanwezig is. Hierbij is het belangrijk te beseffen dat als een school sluit, de leerlingen naar omliggende scholen zullen gaan. Deze kunnen daardoor eventueel weer boven de norm uitkomen. Fusies bieden mogelijkheden om basisonderwijs in de landelijke gebieden robuust en bereikbaar te houden. Ter referentie is er in de bijlage 5H weer een kaart toegevoegd met toepassing van de 80-norm op de leerlingenaantallen in 2015.

De overweging om scholen te fuseren of te sluiten kan wederom op basis van verschillende factoren worden gemaakt: leerlingenaantallen, bereikbaarheid, denominatie, kwaliteit en de voorkeur van leerlingen en ouders zelf. Het is belangrijk om in dit proces de verschillende partijen bij elkaar te hebben en de kaarten van deze scenario's kunnen hierbij als discussiestuk dienen. De ene school is de andere niet, en verschillende scholen kunnen ook een verschillende betekenis hebben voor het dorp.

5.6 Scenario C: Combinatie van kindvoorzieningen

Voor dit scenario kijken we naar het effect van combinatie van verschillende kindvoorzieningen. Het combineren van kindvoorzieningen heeft een aantal voordelen. Zoals in hoofdstuk 3 ook is aangegeven zijn de exploitatiekosten lager wanneer een voorziening met meerdere partijen wordt gedeeld. Een recente ontwikkeling met betrekking tot het combineren van kindvoorzieningen is die van de 'Brede School'. Het principe van een brede school is dat de samenwerking tussen een school en andere instellingen gericht is op de ontwikkeling van kinderen en jongeren.⁸³ Het kindcentrum is een ander samenwerkingsverband dat sinds 2006 veel gebruikt wordt. Een kindcentrum is voor kinderen van 0 tot 12 jaar, en biedt de gehele dag een breed pakket van onderwijs en opvang aan. Belangrijk kenmerk is dat hier wordt samengewerkt door één team met een gedeelde visie op onderwijs en opvang.⁸⁴ Daarnaast kunnen kindcentra, afhankelijk van de lokale situatie en wensen, ook andere voorzieningen als zorg, welzijn, cultuur en sport aanbieden. Het delen van exploitatiekosten kan op deze manier interessante perspectieven bieden om lokale en regionale voorzieningen voor kinderen te behouden in de kleinere kernen.

De effecten van sluiting basisscholen op andere kindvoorzieningen

Wanneer we naar figuur 5.2 kijken zien we dat een groot aantal kindvoorzieningen al zijn gecombineerd. In verschillende gevallen, met name in de grotere plaatsen, zijn zelfs vier of vijf kindvoorzieningen op één locatie gevestigd. Het is echter de vraag wat er met deze combinaties gebeurt wanneer enkele basisscholen hun deuren moeten sluiten. In bovenstaande paragrafen werd duidelijk dat de basisscholen met de grootste leerlingenaantallen in de grote plaatsen zijn gevestigd. Hier zijn ook de meeste combinaties van kindvoorzieningen aanwezig. Wanneer basisscholen in de meer rurale gebieden dreigen te verdwijnen kan dit ingrijpende gevolgen hebben voor de spreiding van de gecombineerde kindvoorzieningen in deze gebieden. De kaart in figuur 5.10 (volgende pagina) laat zien welke combinaties van kindvoorzieningen onder druk komen te staan bij een norm van 60 en 80 leerlingen voor een basisschool. Het gaat hierbij om de situatie in 2015, dus wanneer de norm op dit moment van toepassing zou zijn. Bij een norm van 60 leerlingen zouden zeven kind-combinatie-voorzieningen in de problemen komen, waaronder vier in Littenseradiel. Wanneer de opheffingsnorm zelfs 80 leerlingen zou zijn, komen hier nog twee combinaties in het Bildt bij.

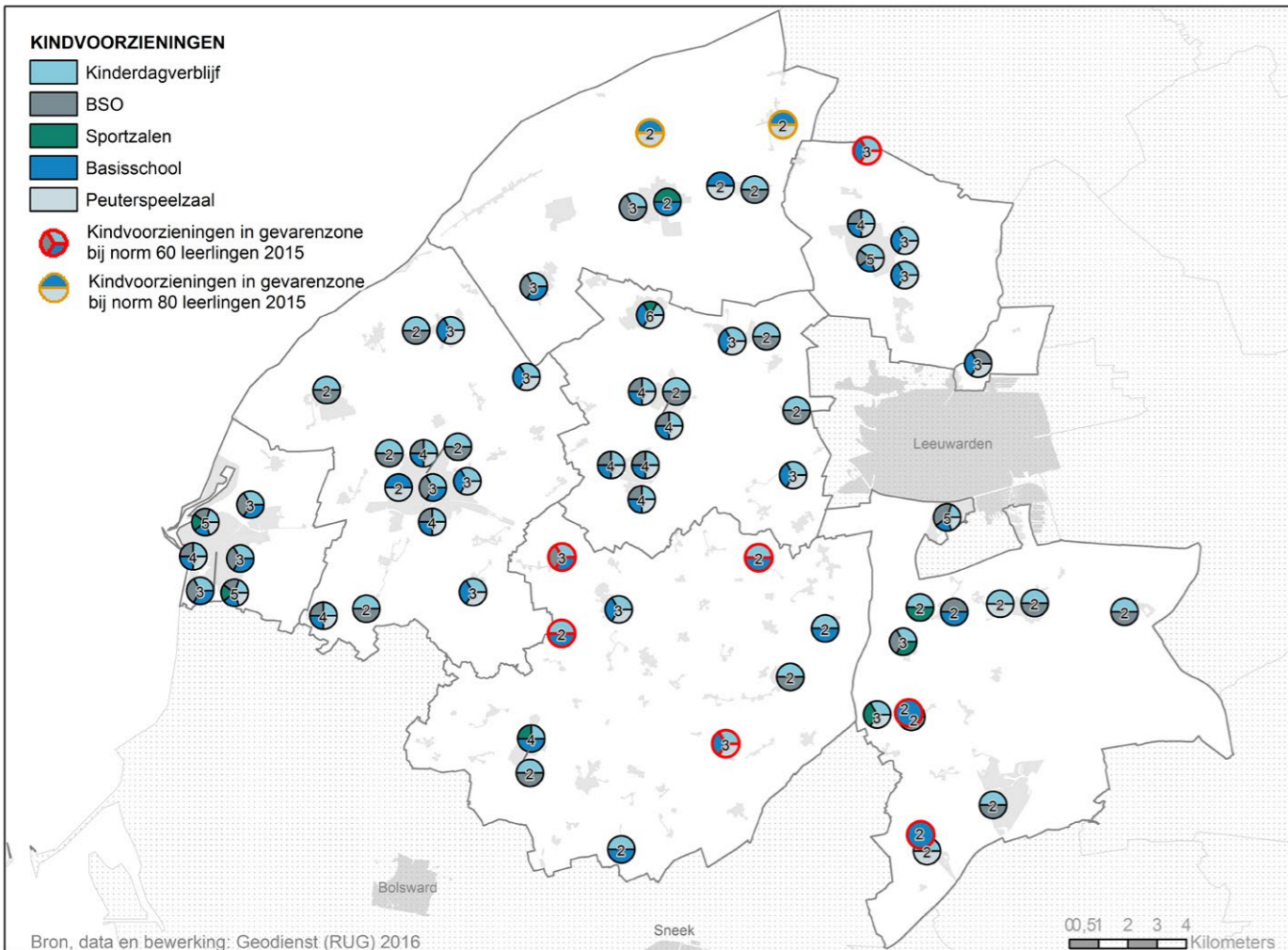
Hoewel sportzalen niet altijd gevestigd zijn op dezelfde locatie als een basisschool, worden deze vaak wel gebruikt door de basisscholen in de buurt. Als een basisschool verdwijnt kan dit de exploitatie van de sportzaal onrendabel maken. Dit heeft weer invloed op de sportclubs die ook gebruik maken van de zaal. In figuur 5.11 (volgende pagina) is voor iedere sportzaal die minder dan een kilometer van een basisschool is gelegen, aangegeven of deze in de 'gevaarzone' komt bij een opheffingsnorm van 60 of 80 leerlingen voor een basisschool. Het gaat hierbij wederom om de situatie in 2015, dus wanneer de normen van dit moment van kracht zouden zijn. De kaart laat zien dat drie sportzalen minder gebruikers krijgen komen bij een norm van 60 leerlingen, en dat hier nog eens zes sportzalen bijkomen bij een norm van 80.

⁸² Vyvoj (2014). *Wat is goed voor kinderen. Onderzoek naar de voorwaarden van educatieve voorzieningen om voldoende mogelijkheden te bieden voor de sociale ontwikkeling van kinderen*. Paterswolde:Vyvoj.

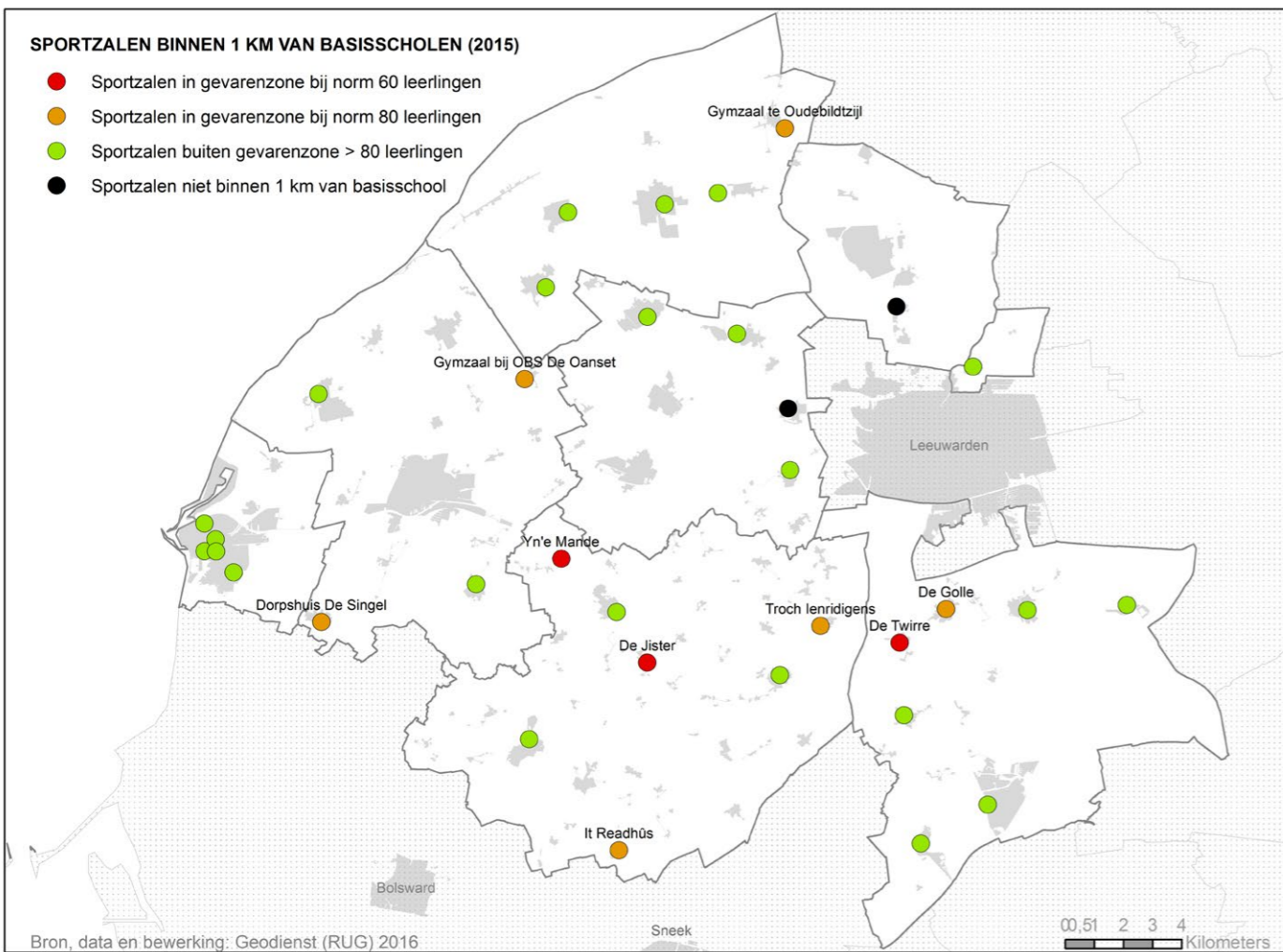
⁸³ Joos, A. en Ernalsteen, V. (2010). *Wat is een Brede School? Een referentiekader*. Gent: Steunpunt Diversiteit & Leren.

⁸⁴ Ruimte-KO (z.d.) *Kindcentrum*. Geraadpleegd op 31-3-2016 via www.anderetijdeninonderwijsopvang.nl/kindcentrum/.

Figuur 5.10 - kaart combinaties kindvoorzieningen bij norm 60 en 80 leerlingen

Figuur 5.11 - kaart sportzaal binnen 1 km van basisschool bij norm 60 en 80

Hoofdstuk 6 – Thema IV: Regionale voorzieningen

6.1 Regionale voorzieningen in Noardwest Fryslân

In dit hoofdstuk worden de regionale culturele voorzieningen (theaters, musea, muziekscholen en bibliotheken), regionale sportvoorzieningen (sporthallen, zwembaden) en middelbare scholen van Noardwest Fryslân besproken. De verzorgingsgebieden van deze 'regionale' voorzieningen overstijgen vaak de gemeentelijke grenzen. Recente ontwikkelingen met betrekking tot regelingen, subsidies en fusies hebben een grote invloed op de toekomst van deze voorzieningen, wat het maken van toekomstvoorspellingen ingewikkeld maakt. Ook zullen de bevolkingsprognoses niet op alle regionale voorzieningen dezelfde impact hebben. We hebben om die reden alleen voor middelbare scholen de bevolkingsprognoses toegepast (zie figuur 2.3) en niet voor de andere regionale voorzieningen. Wel kijken we met behulp van netwerkanalyses naar de bereikbaarheid en verspreiding van alle regionale voorzieningen. In figuur 6.1 (volgende pagina) zijn de huidige regionale voorzieningen in Noardwest Fryslân weergegeven. Figuur 6.2 (volgende pagina) laat een gedetailleerde weergave zien van de locatie van regionale voorzieningen voor de plaatsen waar deze voorzieningen zeer sterk geconcentreerd zijn.

6.2 Maatschappelijke ontwikkelingen rondom regionale voorzieningen

In hoofdstuk 2 is al aangegeven dat bibliotheken in dit onderzoek ook tot de regionale voorzieningen worden gerekend. In Fryslân vindt er steeds meer 'bibliotheekverdunding' plaats. In de kleinere gemeenten van Fryslân, onder andere in de regio Noardwest, is het aantal bibliotheken afgenomen en is deze niet meer op loop- of fietsafstand. Ook theaters hebben het moeilijk, mede omdat het theaterbezoek de afgelopen jaren aanzienlijk is afgenomen.⁸⁵ In economisch moeilijke tijden kiezen mensen vaker voor de goedkopere bioscoop. Een andere ontwikkeling is dat mensen uit de regio een of enkele keren per jaar een groter theater in de Randstad bezoeken. Door het teruglopen van het aantal bezoekers komt de exploitatie van vooral kleine theaters onder druk te staan. Gemeenten die hun budget over meerdere voorzieningen moeten verdelen zijn niet altijd bereid de exploitatietekorten aan te vullen. De bezuinigingen op subsidies op kunst en cultuur leiden tot problemen voor sommige theaters en musea. Ook muziekscholen krijgen het steeds moeilijker. Gemeenten verminderen de subsidies waardoor een deel van het muziekonderwijs is geprivatiseerd.

In de collegeprogramma's van gemeenten wordt, ongeacht de gemeentegrootte, vaak wel veel aandacht besteed aan zwembaden. Alle gemeenten hebben momenteel een zwembad. Gemeenten hebben vaak de intentie het zwembad te behouden, vanwege zwemles voor kinderen. Het afstandscriterium voor zwemles van de Koninklijke Nederlandse Zwembond is 10 tot 15 km van een woning tot een plek waar zwemles gekregen kan worden.⁸⁶ Toch is het vaak moeilijk om het zwembad binnen de financiële kaders te passen. Als oplossing worden de exploitatie-afspraken soms aangepast of worden de mogelijkheden voor het privatiseren van het zwembad, of beheer en onderhoud door vrijwilligers onderzocht.

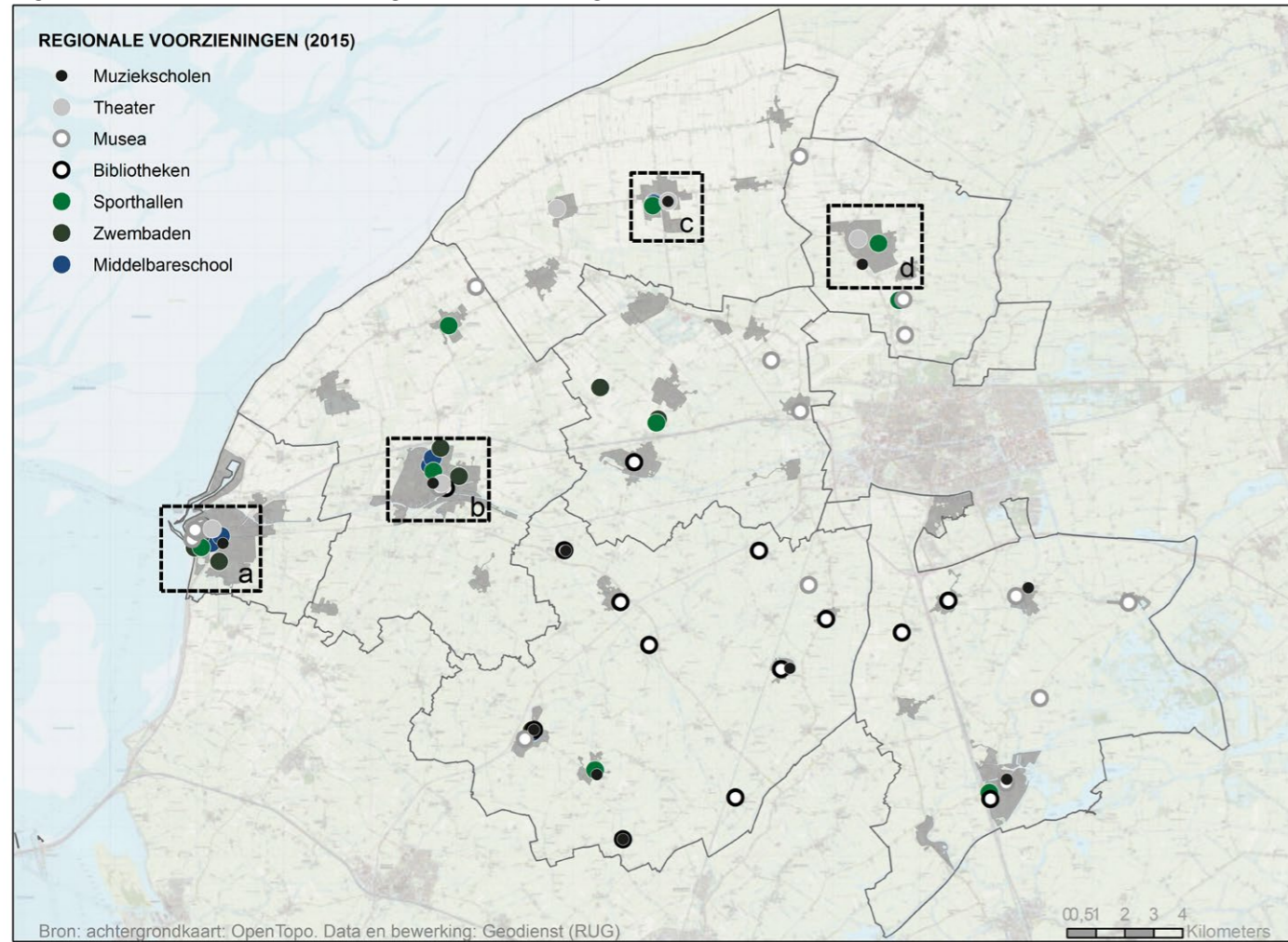
Naast zwembaden hebben ook de sportclubs die gebruik maken van sportvelden en sporthallen het moeilijk. Tot in de jaren tachtig van de vorige eeuw was het gebruikelijk dat iedere vereniging zijn eigen sportaccommodatie had. Door een toegenomen mobiliteit en ontgroening van de bevolking hebben vele sportverenigingen nu echter een groot verlies aan leden. Sommige sportverenigingen kiezen ervoor om binnen het dorp te fuseren met een andere sportvereniging en de accommodaties te delen, bijvoorbeeld een voetbalclub en een korfbalclub. Andere sportverenigingen kiezen ervoor om met een of meerdere gelijksoortige verenigingen uit andere dorpen samen te gaan, bijvoorbeeld een fusie van voetbalverenigingen van verschillende dorpen. Nadeel is dat een deel van de leden verder zal moeten reizen, maar voordeel is dat de kwaliteit van de teams gehandhaafd of zelfs verbeterd kan worden. Een sportvoorziening wordt hiermee van een lokale tot een bovenlokale of soms zelfs regionale voorziening.

Na de basisscholen zullen ook middelbare scholen te maken krijgen met een afname van het aantal leerlingen. Er zijn momenteel acht middelbare scholen in Noardwest Fryslân (zie figuur 6.3 volgende pagina). Deze scholen bevinden zich in drie grote plaatsen, namelijk Harlingen, Franeker en St.-Annaparochie (zie bijlage 6A voor een close-up van de kaarten). Uit de regionale bevolkingsprognoses blijkt dat het aantal 12-17-jarigen tussen 2015 en 2030 naar verwachting fors zal afnemen, wat kan leiden tot een daling van het aantal middelbare scholen. Als men voor de gehele regio de projectie van de bevolkingsprognoses toepast komt dat op een afname van 8 naar 6 Scholen (figuur 2.3). Als men per gemeente de bevolkingsprognoses toepast is er door afronding (0.9 school kan niet) geen verschil. We kunnen er echter wel van uit gaan dat de leerlingenaantallen zullen afnemen.

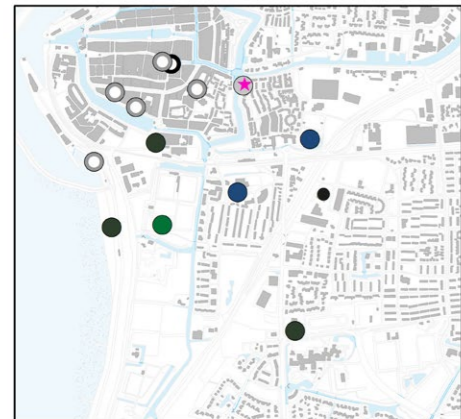
85 Theaterkrant (2014) *Theaterbezoek met 43 procent afgenomen*. <http://www.theaterkrant.nl/nieuws/theaterbezoek-met-43-procent-afgenomen/>

86 Netwerk Noordoost (2011). Regionale afstemming voorzieningen Noordoost Fryslân. Naar een voorzieningsverspreidingsplan. s.l. Netwerk Noordoost.

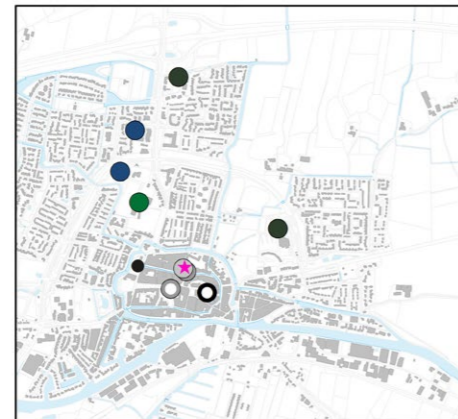
Figuur 6.1 - overzichtkaart van regionale voorzieningen 2015

a. Harlingen

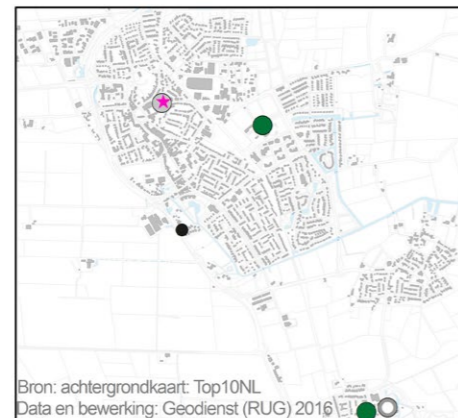
b. Franeker

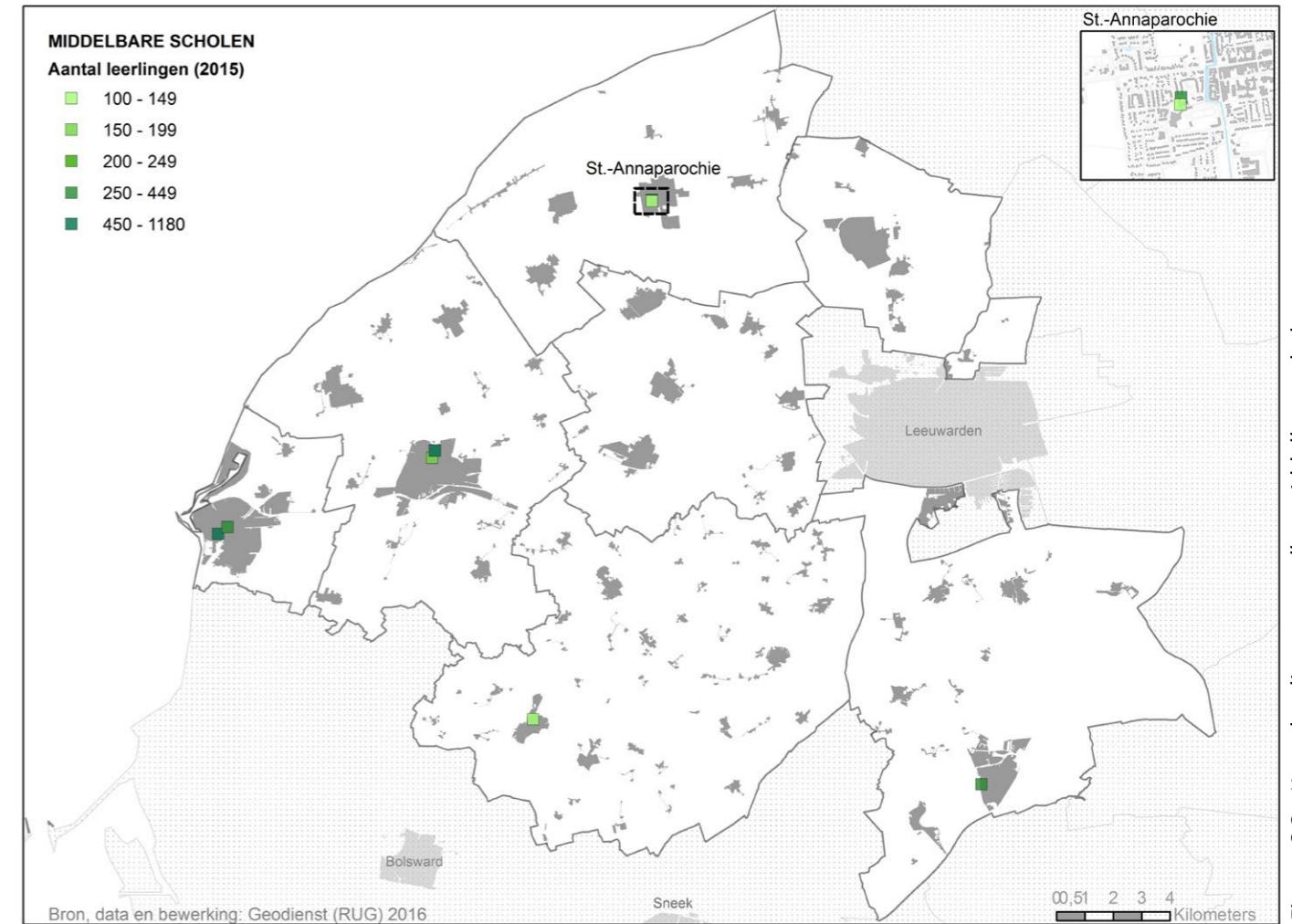
c. Sint Annaparochie

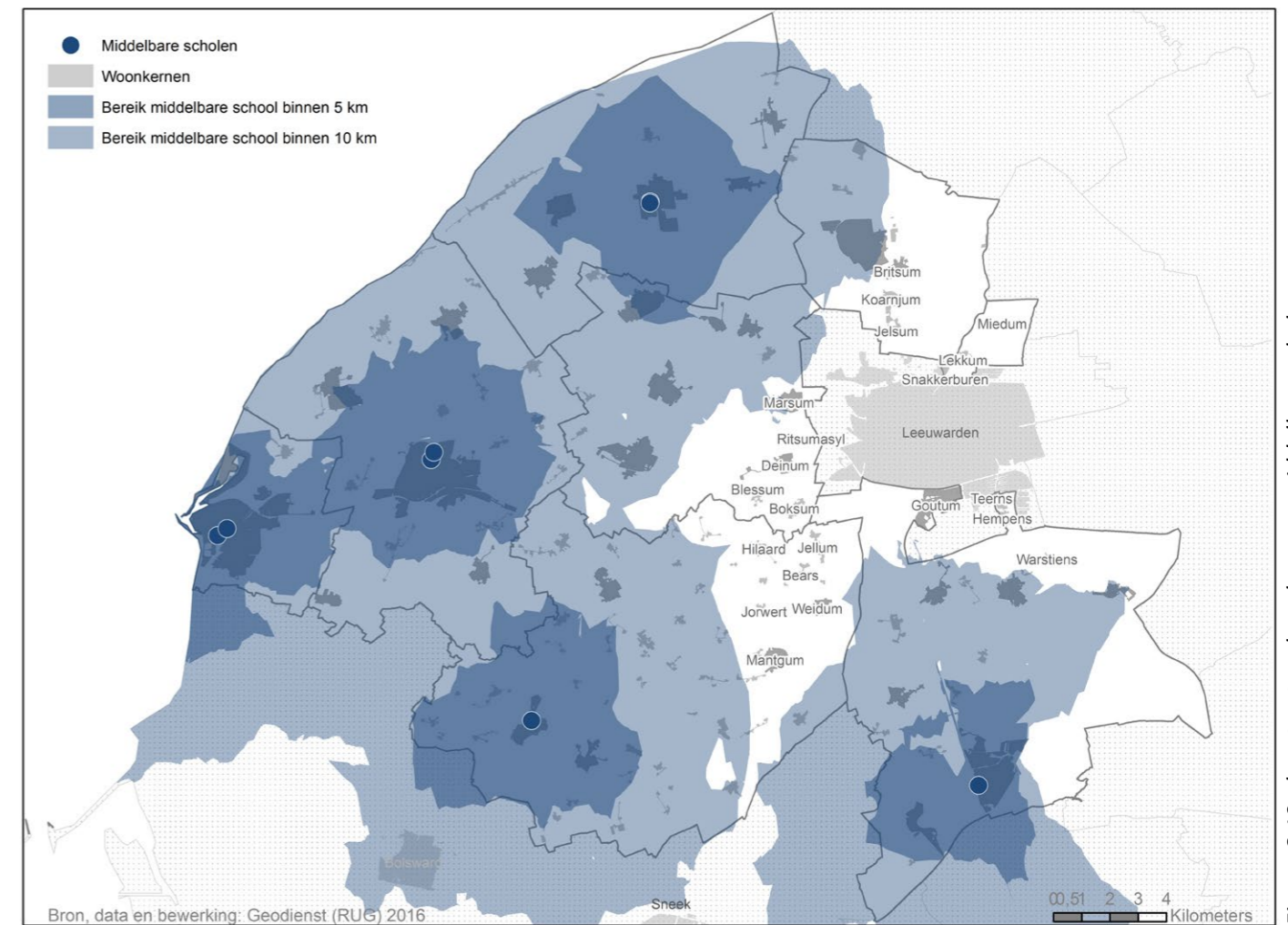
d. Stiens

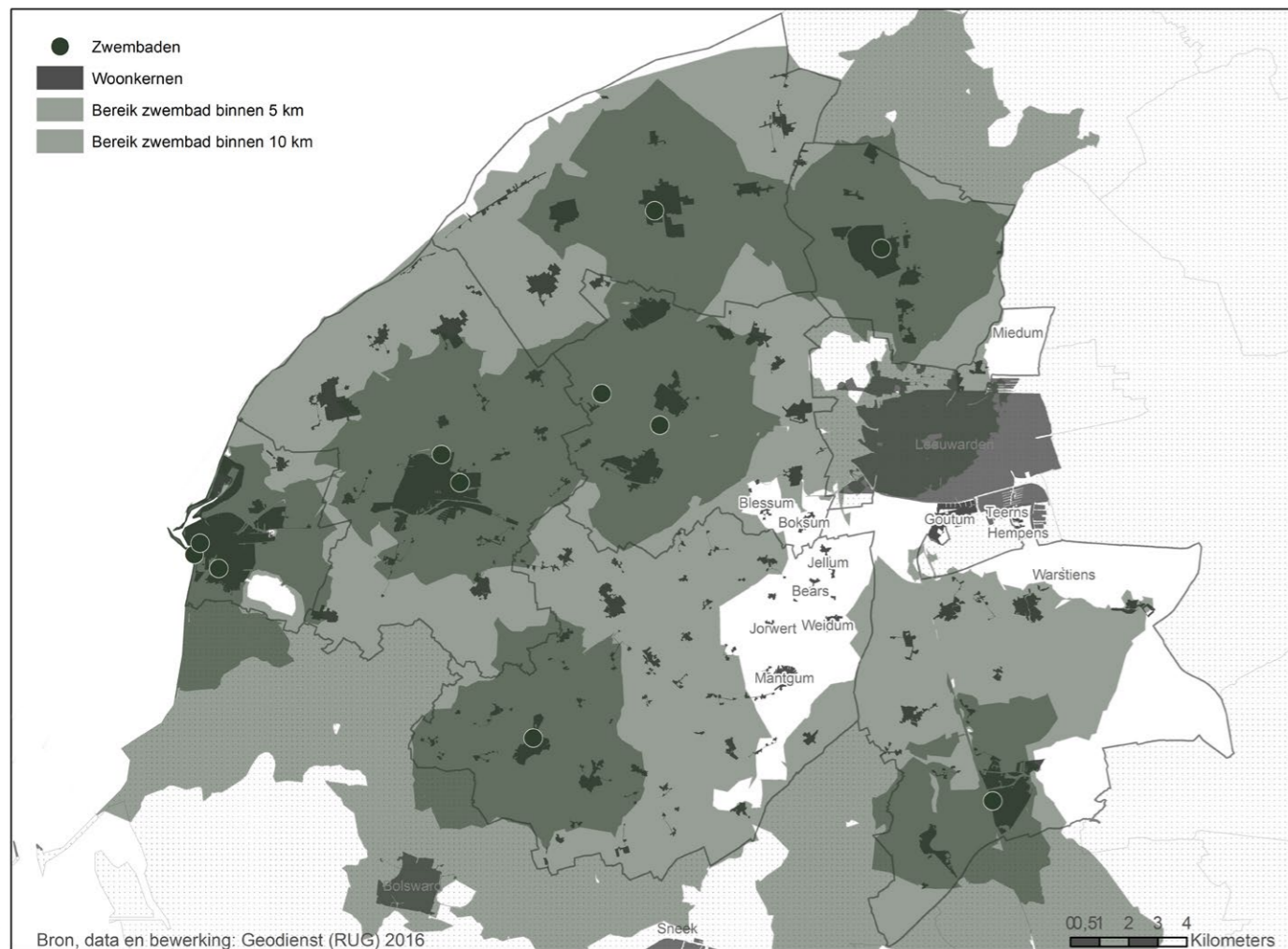
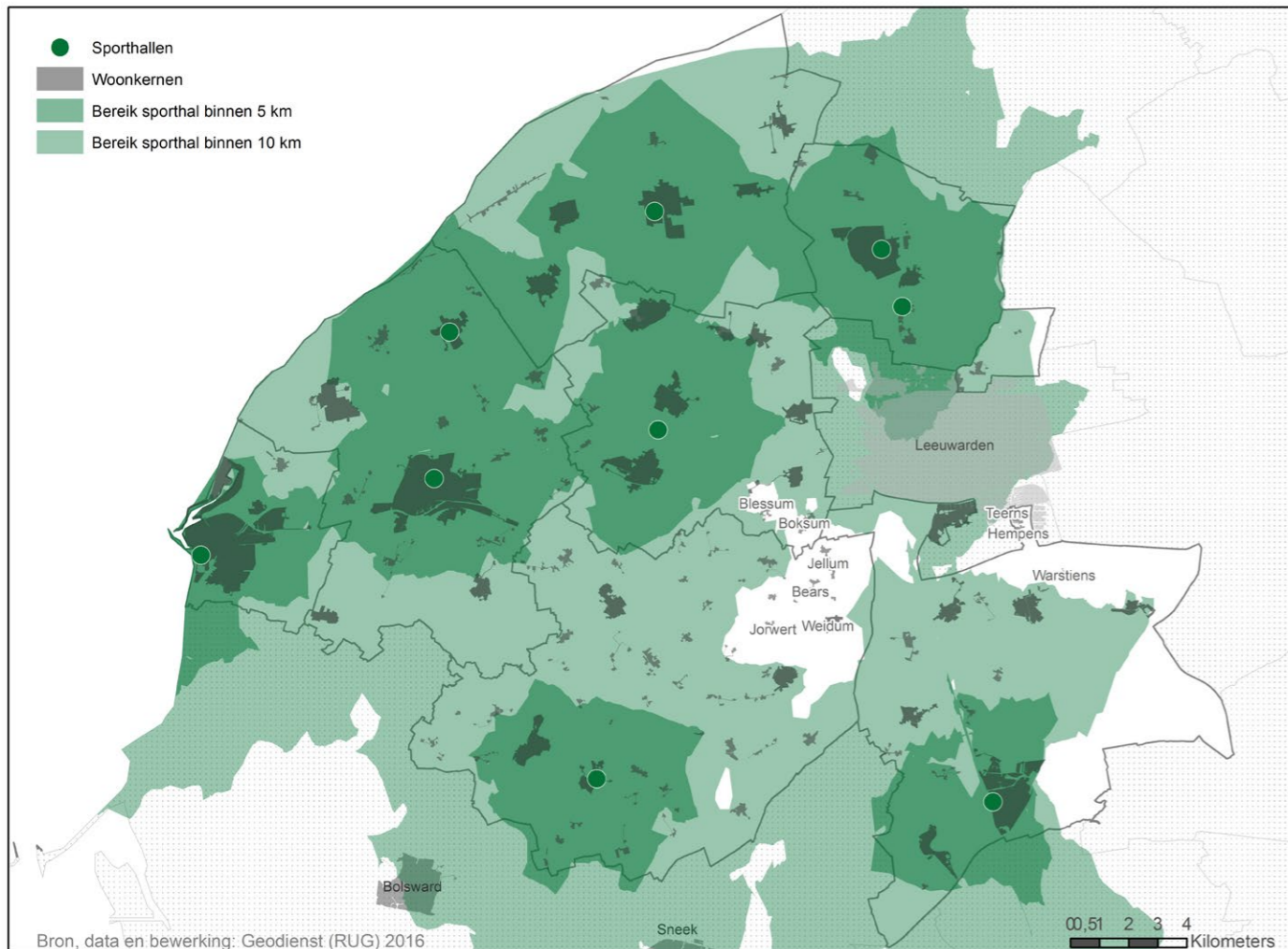
Figuur 6.2 - Inzoomkaarten

Figuur 6.3 - Kaart leerlingenaantallen middelbare scholen

Figuur 6.10 - kaart netwerkanalyse van middelbare scholen

6.3 Bereikbaarheid van regionale voorzieningen in Noardwest Fryslân

In deze paragraaf wordt gekeken naar de bereikbaarheid van de regionale voorzieningen aan de hand van netwerk analyses van 5 en 10 kilometer. Voor alle regionale voorzieningen geldt dat deze binnen een straal van 15 kilometer te bereiken zijn voor de bewoners van Noardwest Fryslân.

Regionale sportvoorzieningen: sporthallen en zwembaden

De kaart in figuur 6.4 laat de locatie van sporthallen in de regio zien met de omringende verzorgingsgebieden. Sporthallen zijn groter dan gymzalen of sportzalen: vuistregel is dat een sporthal uit ongeveer drie delen bestaat met elk een oppervlakte van een (ruime) gymzaal. Sporthallen zijn hierdoor vooral geschikt voor wedstrijd sporten. Hierdoor zijn sport- en gymzalen vooral geschikt voor trainingen en het bewegingsonderwijs (basisschoolonderwijs).⁸⁷ Leeuwarderadeel is goed voorzien van sporthallen. Deze relatief kleine gemeente heeft twee sporthallen. Relatief grote gemeenten zoals Littenseradiel en het plattlandsgebied van de gemeente Leeuwarden hebben één sporthal. De meeste sporthallen zijn binnen een afstand van 10 kilometer te bereiken. De plaatsen die hier buiten vallen worden op de kaart genoemd. Als deze kaart naast de overzichtkaart van figuur 3.1 wordt gelegd is te zien dat bij bijna alle sporthallen ook één of meerdere sportvelden aanwezig zijn.

Figuur 6.5 toont een netwerkanalyse van de zwembaden in Noardwest Fryslân. In iedere gemeente is een zwembad gevestigd, voornamelijk in één van de grote plaatsen. De kaart laat zien dat een aantal plaatsen in Littenseradiel en het plattlandsgebied van Leeuwarden buiten een verzorgingsgebied van 10 kilometer gelegen zijn. Hoogstwaarschijnlijk speelt de stad Leeuwarden hier ook weer een rol, en zijn deze dorpen vooral op deze stad georiënteerd.

Regionale culturele voorzieningen: theaters, musea, muziekscholen en bibliotheken

Op de kaarten in figuur 6.6 tot en met 6.9 zijn netwerk analyses weergegeven van de culturele regionale voorzieningen. Figuur 6.6 laat zien dat de musea in Noardwest Fryslân niet alleen in de grote plaatsen zijn gelegen. Ook in een aantal kleinere plaatsen zijn musea te vinden. Hier zien we zodoende geen concentratie in de grote plaatsen, waar dit voor de meeste regionale voorzieningen wel het geval is. In figuur 6.7 is te zien dat de vijf theaters in de regio wel in de grotere plaatsen zijn te vinden. In Menameradiel, Littenseradiel en in het plattlandsgebied van Leeuwarden zijn geen theaters gevestigd. Voor de muziekscholen (figuur 6.8) en de bibliotheken (figuur 6.9) geldt dat deze in Littenseradiel en op het plattlandsgebied van Leeuwarden juist relatief veel aanwezig zijn. Vanuit bijna alle delen van de regio zijn deze regionale voorzieningen binnen 10 kilometer afstand te bereiken voor de bewoners. In Littenseradiel zijn meer bibliotheken gevestigd dan in de andere gemeenten bij elkaar. De netwerkanalyse laat ook zien dat de bibliotheek geen lokale voorziening (meer) is. In een groot gedeelte van de regio moet meer dan 5 kilometer worden afgelegd op te dichtstbijzijnde bibliotheek te bereiken.

Middelbare scholen

De kaart in figuur 6.10 (vorige pagina) geeft een beeld van de bereikbaarheid van middelbare scholen. Voor een middelbare school is de acceptabele reisafstand groter dan voor een basisschool. De kaart laat zien dat er in een groot gedeelte van de regio meer dan 5 kilometer moet worden afgelegd om een middelbare school te bereiken. Dit is echter niet veel verder dan in de rest van Nederland. In Nederland moeten middelbare scholieren uit kleine dorpen gemiddeld 6 kilometer reizen voor een vmbo-school. Voor havo/vwo is dit gemiddeld ruim 8 kilometer. Een kwart woont verder dan 10 kilometer van een havo/vwo-school.⁸⁸

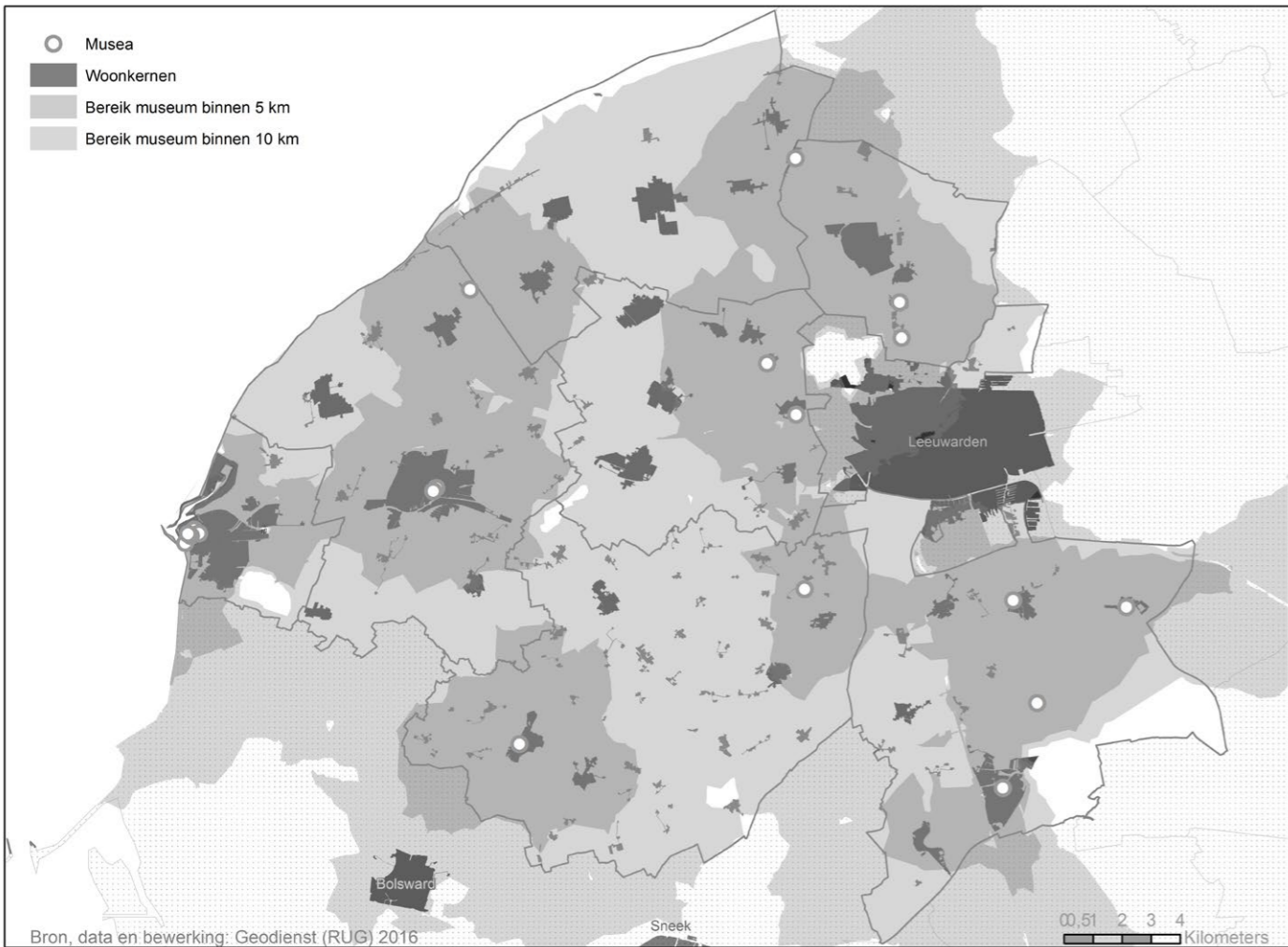
De middelbare scholen zijn gevestigd in de grotere plaatsen. Harlingen en Franeker beschikken beiden over twee middelbare scholen terwijl in Menameradiel en Leeuwarderadeel geen middelbare scholen aanwezig zijn. Een aanzienlijk deel van de middelbare scholieren gaat hier waarschijnlijk naar de middelbare scholen in de stad Leeuwarden. Bijlage 6B laat een netwerkanalyse zien van de reistijd met de fiets naar een middelbare school. In het westelijke deel van Noardwest Fryslân is er een middelbare school binnen 30 minuten fietsen aanwezig. In het oostelijke deel is men waarschijnlijk meer gericht op de stad Leeuwarden. De meeste leerlingen komen per fiets naar de middelbare school. Jongeren die op grote afstand van deze scholen wonen zijn aangewezen op het openbaar vervoer. Uit een recent onderzoek dat in opdracht van de provincie Fryslân is uitgevoerd naar middelbare schoolkeuze en bereikbaarheid⁸⁹ komt naar voren dat een goede en veilige fietsverbinding een belangrijker motief is voor de schoolkeuze dan openbaar vervoer. Ook het gebruik van elektrische fietsen of *e-bikes* kan voor middelbare scholieren kansen bieden om een grotere afstand te overbruggen naar school zonder afhankelijk te zijn van het openbaar vervoer.

⁸⁷ De Bakker, M. & Haartsen, T. (2013). *Draagvlak voorzieningen*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

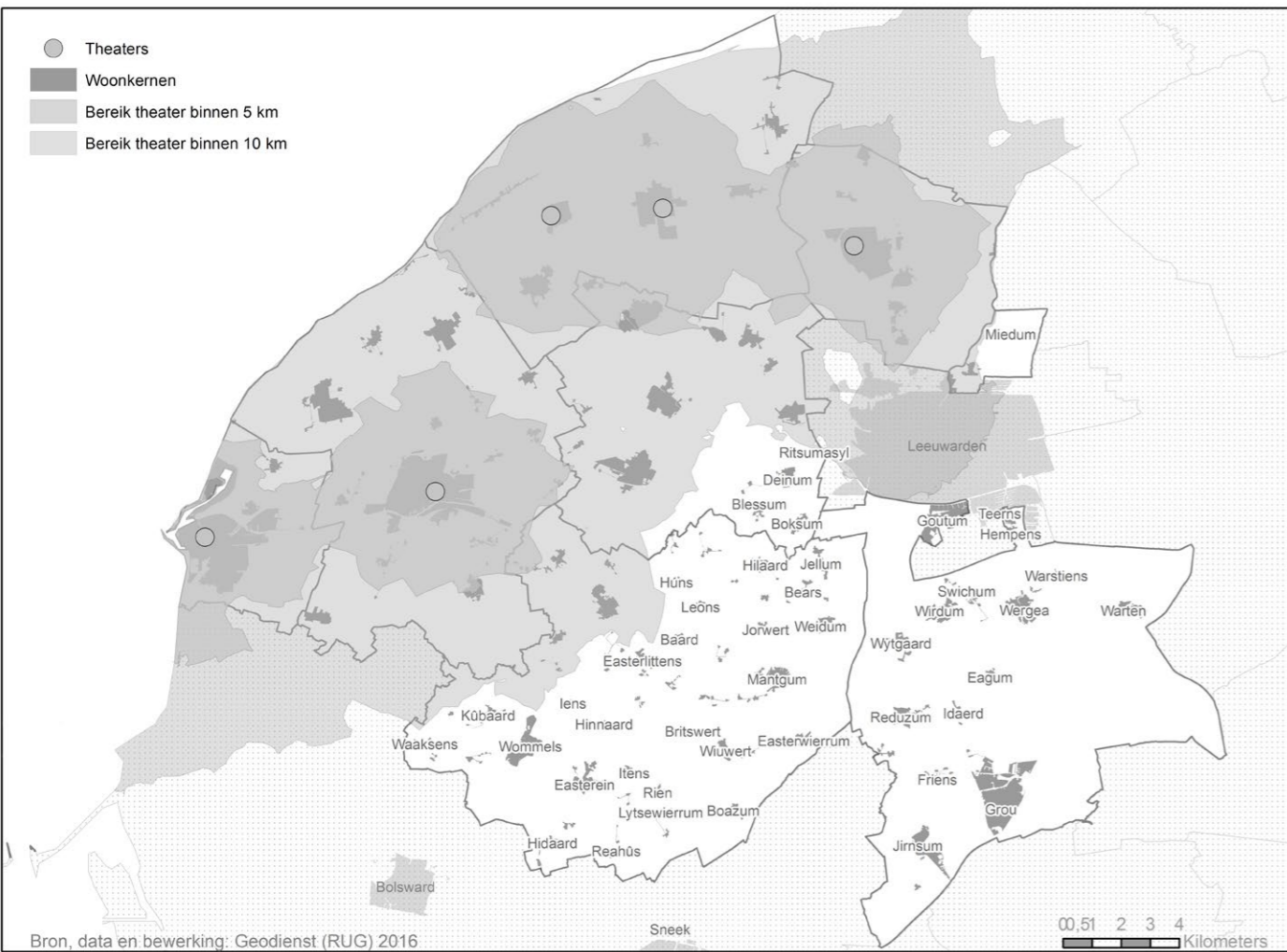
⁸⁸ Steenbekkers, A., Vermeij, L. (2013). *De Dorpenmonitor - Ontwikkelingen in de Leefsituatie van Dorpsbewoners*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

⁸⁹ Van der Veen, I., Hartink, M., Haartsen, T., Rosengaer, M. (2015). *Reizen voor ambities. Onderzoek naar de rol van openbaar vervoer bij de keuze van vervolgonderwijs in Fryslân*. Groningen: Bureau Pau.

Figuur 6.6 - kaart netwerkanalyse Regionale culturele voorzieningen: musea

Figuur 6.7 - kaart netwerkanalyse Regionale culturele voorzieningen: theaters

Figuur 6.8- kaart netwerkanalyse Regionale culturele voorzieningen: muziekscholen

Figuur 6.9 - kaart netwerkanalyse Regionale culturele voorzieningen: bibliotheken

Hoofdstuk 7 – Conclusies en Aanbevelingen

7.1 Conclusies over het effect van 'krimp' op het voorzieningenniveau

Een aantal algemene conclusies die we kunnen trekken over de mogelijke effecten van de bevolkingsprognoses op het aantal en de bereikbaarheid van voorzieningen zijn:

De voorspelde afname van de bevolking in Noardwest Fryslân is niet zo heel sterk. Dit betekent dat op basis van bevolkingsontwikkelingen geen extreem sterke afname van de basisvoorzieningen (supermarkten, huisartsen, dorpshuizen en pinautomaten) verwacht wordt. Wel kan schaalvergroting een rol spelen in de afname van deze voorzieningen (bijvoorbeeld bij supermarkten en huisartsen). Sportvelden staan sterker onder druk dan de andere basisvoorzieningen omdat deze in mindere mate door senioren worden gebruikt, en de (jongere) bevolkingsgroep die wel gebruikt maakt van sportvelden in de prognoses (Provincie Fryslân 2013) afneemt. Het sportveld en de sportkantine kunnen net als het dorpshuis een belangrijke lokale ontmoetingsfunctie hebben voor jong en oud. De basisvoorzieningen zijn voor alle inwoners in de hele regio binnen 5 km bereikbaar, behalve de mogelijkheid om te pinnen. Dit komt omdat pinautomaten door schaalvergroting, online bankieren en betalen met pin al sterk in aantal zijn afgenomen. We zien wel vaker een pinautomaat in de supermarkt.

De samenstelling van de bevolking in Noardwest Fryslân zal volgens de prognoses wel sterk veranderen: er is sprake van een toename van het aantal ouderen (vergrijzing) en afname van het aantal jongeren (ontgroening). Er zijn regionale en lokale verschillen in de mate waarin vergrijzing en ontgroening plaatsvinden. De afname van leerlingenaantallen van basisscholen zal invloed hebben op de 'robuustheid' van kleine dorpscholen, en kan sluiting of fusies tot gevolg hebben. Hierbij is het goed om te letten op kwaliteit en bereikbaarheid van scholen. Als scholen sluiten heeft dit bovendien ook effect op andere kindvoorzieningen zoals kinderopvang en sportzalen. Door de sterke vergrijzing zal de vraag naar woonzorgvoorzieningen en bereikbare basisvoorzieningen toenemen. Het is echter onwaarschijnlijk dat het aantal verzorgingshuizen, verpleeghuizen en woonzorgcentra met 85% zal toenemen voor 2030⁹⁰, omdat het beleid ten aanzien van woonzorgvoorzieningen aan het veranderen is.

Kernenhiërarchie: de grotere en kleinere plaatsen zijn in Noardwest Fryslân niet evenwichtig over de regio verdeeld: de grotere kernen liggen dicht bij elkaar en kennen een sterkere vergrijzing. Selectieve migratie van ouderen naar kernen met woonzorgvoorzieningen en seniorenwoningen kan dit effect versterken.

De bereikbaarheid van voorzieningen is over het algemeen op dit moment goed in de hele regio. Dunnerbevolkte plattelandsgebieden zijn echter wel kwetsbaarder voor het verdwijnen van voorzieningen. Over het algemeen is er een sterke voorzieningendichtheid in de grote woonplaatsen (Harlingen, Franeker, St.-Annaparochie, Stiens, Grou, Dronryp), maar zowel lokale als regionale voorzieningen zijn momenteel vrij goed verspreid over de regio. Vooralsnog is in de hele regio binnen 15 minuten fietsen een basisschool beschikbaar en binnen 40 minuten (10 km) een middelbare school, als we het verzorgingsgebied van de stad Leeuwarden er even bij denken. Regionale sportvoorzieningen (sporthal, zwembad) en culturele voorzieningen (theater, museum, muziekschool en bibliotheek) zijn bijna altijd binnen 10 km bereikbaar.

7.2 Conclusies over de effecten van de verschillende scenario's

De scenario's beschrijven per thema het effect van spreiden, concentreren of combineren van voorzieningen. Een uiteindelijke oplossingsrichting in de praktijk kan een mix zijn van verschillende scenario's, en er zal maatwerk nodig zijn in verschillende gebieden. De kaarten kunnen hierbij dienen als discussiestuk. Wij geven daarom geen aanbeveling over één ontwikkelrichting, maar bespreken hieronder de verschillende scenario's.

Concentratie versus spreiding wat betreft de toename van seniorenvoorzieningen:

Als voor de verwachte toename van seniorenvoorzieningen wordt ingezet op clustering/concentratie zal de vergrijzing in de grotere plaatsen zeer sterk toenemen, en op het platteland minder sterk. Hierdoor zal op het platteland de bevolking als geheel afnemen en komen meer voorzieningen onder druk te staan. Bovendien zullen de grotere kernen sterker vergrijzen. Als gemeenten voor seniorenvoorzieningen inzetten op spreiding, combinatie en langer zelfstandig wonen, zal dit resulteren in een meer gespreide vergrijzing van de bevolking. Dit kan helpen om basisvoorzieningen en regionale voorzieningen op het platteland in leven te houden. Er zijn momenteel bijvoorbeeld veel sportverenigingen. Het stimuleren van ouderen om meer te sporten, bijvoorbeeld via seniorencompetities, kan een positief effect hebben op ledenaantallen van sportverenigingen én de volksgezondheid.

⁹⁰ volgens projectie van bevolkingsprognoses bij gelijkblijvend aantal voorzieningen per hoofd van deze bevolkingsgroep

Combinatie van seniorenvoorzieningen:

Het combinatiescenario voor seniorenvoorzieningen gaat eigenlijk over het combineren van basisvoorzieningen op loopafstand van seniorenwoningen. Als er binnen 500 meter minimaal een huisarts, een openbaar vervoer halte en bij voorkeur ook andere basisvoorzieningen (dorpshuis, pinautomaat, supermarkt, sportvoorziening) aanwezig zijn noemen we dit een 'woonzorgzone'. Als er binnen deze woonzorgzones geschikte seniorenwoningen zijn, of bestaande woningen geschikt worden gemaakt, biedt dit mogelijkheden voor senioren om langer zelfstandig te wonen. Op deze manier kunnen woonzorgzones op sommige plaatsen een alternatief bieden, of een aanvulling zijn op bestaande woonzorgvoorzieningen.

Concentratie versus spreiding betreft de afname van kindvoorzieningen:

Er zijn plaatsen waar het aantal jongeren en kinderen nog toeneemt, maar in veel dorpen zal sprake zijn van een afname van het aantal kinderen en jongeren. Dit zal vooral effect hebben op het aantal basisscholen. De afstand naar basisscholen komt zelfs in het meest extreme concentratie-scenario (uitgaande van een opheffingsnorm 100 leerlingen⁹¹) niet boven de 6 km. Het is echter niet altijd de bereikbaarheid die een probleem zou kunnen zijn, maar de symbolische en sociale waarde van een school voor het dorp. Desalniettemin is het goed om over gemeentegrenzen heen te kijken naar mogelijkheden voor fusies van kleine scholen. Een voordeel van schaalvergroting is dat scholen beter kunnen omgaan met schommelingen in leerlingenaantallen en makkelijker financieel gezond kunnen blijven. De norm voor 60 leerlingen sluit goed aan bij de huidige schoolgrootte in veel Friese dorpen, maar in sommige gevallen zal het de moeite waard zijn om een kleinere school toch open te houden. Ook is het goed bewust te zijn van het effect van sluiting van een basisschool op de (dorps)gemeenschap en op andere voorzieningen zoals kinderopvang en sportzalen.

Combinatie van kindvoorzieningen:

Kindvoorzieningen (basisschool, peuterspeelzaal, buitenschoolse opvang, kinderdagverblijf en sportzalen) worden al vaak gecombineerd in Noardwest Fryslân. Dit heeft als voordeel dat men de exploitatiekosten van accommodatie kan delen en kinderen een 'leerlijn' binnen één visie kunnen volgen van 0 tot 12 jaar. Voorbeelden hiervan zijn de brede school en het kindcentrum.

Combinatie van basisvoorzieningen:

Momenteel delen vooral dorpshuizen en sportvelden een adres en zitten er pinautomaten in de supermarkt. Er zijn echter meer mogelijkheden om voorzieningen te bundelen, bijvoorbeeld in een multifunctioneel centrum (MFC). Voordelen zijn wederom het delen van exploitatiekosten en accommodatie. Een nadeel kan zijn dat dure nieuwbouw nodig is om de combinatie te huisvesten. Bovendien is het mogelijk dat als één partij vertrekt, de andere partijen de huur niet meer kunnen opbrengen.

7.3 Kansen en Aandachtspunten

- Het combineren van voorzieningen biedt perspectief voor behoud van voorzieningen, maar is niet in alle gevallen nuttig.
- Woonzorgzones bieden kansen voor langer zelfstandig wonen, mits in relatie tot het aanbod van seniorenwoningen.
- E-health kan worden ingezet als aanvulling op reguliere gezondheidszorg, maar niet als vervanging.
- Concentreren of spreiden zal voor verschillende voorzieningen en voor verschillende gemeenten verschillend effect hebben. Het is belangrijk dat er bovengemeentelijke samenwerking plaatsvindt om te voorkomen dat individuele keuzes van gemeenten leidt tot een 'waterbedeffect' waarin sommige (grotere plaatsen) zeer sterk groeien en anderen zeer sterk krimpen in het voorzieningenaanbod. Samenwerken kan helpen om de bereikbaarheid op peil te houden.

7.4 Denkrichtingen en onderwerpen voor discussie in de volgende fase

De in dit rapport gepresenteerde scenario's dienen als voorbeelden voor verdere discussie. Het ene scenario hoeft het andere scenario niet uit te sluiten: het kan zijn dat de keuze voor het ruimtelijke beleid bijvoorbeeld valt op een mix van spreiding, concentratie en combinatie van voorzieningen. De gepresenteerde denkrichtingen zijn gebaseerd op objectieve criteria. Vaak spelen emoties een rol als het over voorzieningen gaat, en objectieve criteria kunnen helpen om tot logische keuzes te komen door inwoners en beleidsmakers.

Bij het maken van de uiteindelijke keuzes spelen allerlei afwegingen mee: is de afstand tot de school bepalend, of

91 Bij hypothetische fusie van scholen Deinum, Blessum, Hilaard, vallen alleen Oudebildtzijl en Boazum buiten het 6 km gebied.

de denominatie? Is kwaliteit belangrijk, of grootte? Ook met betrekking tot de relatie met andere voorzieningen zijn verschillende denkrichtingen mogelijk. Welke combinaties van voorzieningen zijn ideaal? En maakt het bij eventuele sluiting van een voorziening uit of het om de laatste voorziening in het dorp gaat, of dat er nog andere voorzieningen overblijven? Ook financiële haalbaarheid zal een rol spelen, waarbij het kan helpen om de kosten per voorziening per inwoner mee te nemen in de discussie. Voor voorzieningen met regionaal draagvlak en gemeentegrensoverschrijdende verzorgingsgebieden (VO scholen, zwembaden, sporthallen) zouden bovengemeentelijke financieringsmodellen kunnen worden georganiseerd.

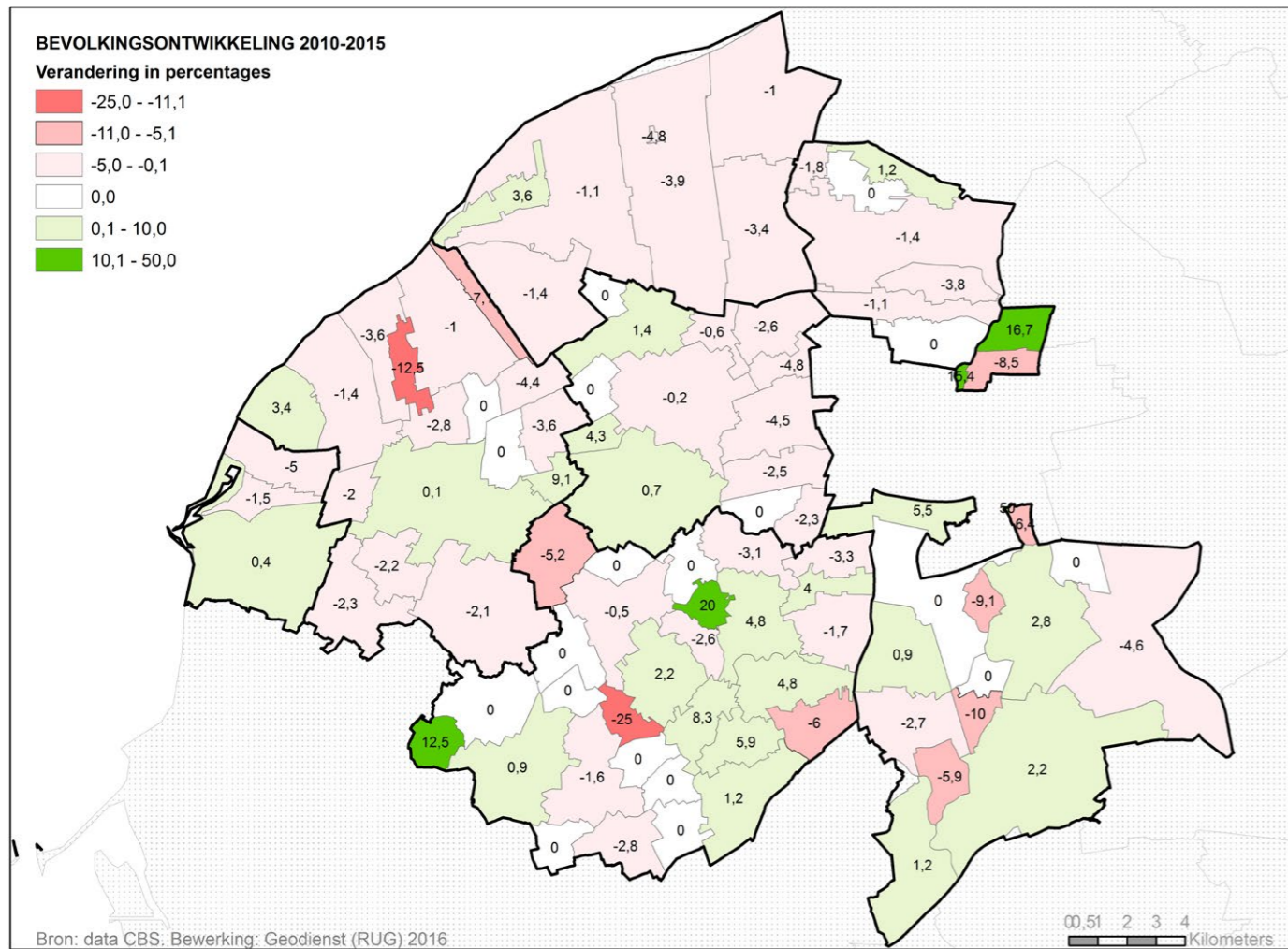
In het onderzoek zijn huidige en mogelijke gebruikersstromen niet meegenomen. Het is moeilijk om hier geschikte data over te vinden. Bovendien ligt het meer voor de hand om gebruikersstromen en -voorkeuren in de discussies met inwoners en stakeholders mee te nemen. Ook het belang van plaatsen 'over de grens' van Noardwest Fryslân (Leeuwarden, Bolsward, Sneek, maar mogelijk ook ander kleinere kernen) voor het gebruik van voorzieningen kan in de discussie aan bod komen.

Bij discussiebijeenkomsten met inwoners, beleidsmakers en politici zou het helpen wanneer de in dit rapport gepresenteerde scenario's en denkrichtingen interactief kunnen worden gepresenteerd, met bijvoorbeeld het gebruik van interactieve tafels (Geodienst) of serious games⁹². Op deze manier kunnen de gevolgen van suggesties die ter plaatse worden gedaan, direct inzichtelijk worden gemaakt.

92 informeer bij S. Christiaanse voor de mogelijkheden

Hoofdstuk 8: Bijlagen

Bijlage 2A: kaart relatieve bevolkingsontwikkeling 2008-2013

Bijlage 2B: tabel prognoses voorzieningen per gemeente + uitleg methode berekening

Doordat de gemeentegrenzen sinds de prognoses uit 2013 zijn veranderd, waarbij een deel van de voormalige gemeente Boarnsterhim bij de gemeente Leeuwarden is gaan behoren, zijn er geen bevolkingsprognoses voor dit gebied. Bovendien zorgt de prognose voor de gemeente Leeuwarden voor een vertekend beeld aangezien de stad Leeuwarden hierin is opgenomen. Om toch een voorspelling te kunnen maken voor de ontwikkeling van het aantal voorzieningen voor het plattelandsgedebied van de gemeente Leeuwarden is er een berekening toegepast waarbij de prognoses van de gemeente Leeuwarden en Boarnsterhim zijn gecombineerd tot een prognose voor Leeuwarden plattelandsgedebied. De inwoners van de dorpen die voorheen bij Boarnsterhim hoorden en de inwoners van de dorpen in de gemeente Leeuwarden zijn opgeteld voor de bevolking in 2015. Voor de prognoses is een gemiddelde genomen van de prognoses voor Leeuwarden en Boarnsterhim gewogen naar het aantal inwoners (in de dorpen van voormalig Boarnsterhim wonen meer mensen, waardoor de prognose van Boarnsterhim zwaarder weegt). Hierbij moet weer opgemerkt worden dat prognoses nooit een voorspelling zijn van de toekomst. Door de vorming van de nieuwe gemeente Leeuwarden en de toegepaste berekening zoals hierboven beschreven, zijn de prognoses voor Leeuwarder plattelandsgedebied nog iets minder betrouwbaar.

^ Bron: CBS Statistiek - Bewerking ABF research. Berekening voor plattelandsgedebied Leeuwarden (uit buurtmonitor): inwoners van Lekkum, Miedum, Snakkerburen, Goutum, Hempens-Teerns, Wytgaard, Wirdum, Swichum, Reduzum, Warten, Warstiens, Wergea, Buitengebied, Idaerd-Eagum, Friens, Grou, Jirnsum

* verwachte bevolkingsontwikkeling voor deze leeftijdsgroep op basis van: Prognose Fryslân 2013. Er is geen prognose voor plattelandsgedebied Leeuwarden > verschil is op basis van samenstelling prognoses gemeente Leeuwarden (72%) en Boarnsterhim (28%)

** berekening verwachte aantal voorzieningen 2020 en 2030 bij een gelijkblijvend aantal inwoners per voorziening

~ aantal voorzieningen zoals opgegeven door gemeenten NWF

KINDEROPVANG	Bevolkingsontwikkeling 0-3 jaar					Verwachting aantal voorzieningen Kinderopvang				
	2015 [^]	2020*	2030*	verschil (%) 2015 - 2020	verschil (%) 2015 - 2030	aantal in 2015~	gem aantal kinderen per opvang 2015	verwacht aantal voorzieningen 2020**	verwacht aantal voorzieningen 2030**	verwachte toe- of afname 2030
Franekeradeel	769	797	818	3,6	6,4	15	51	16	16	1
Harlingen	573	608	573	6,1	0,0	7	82	7	7	0
Het Bildt	395	445	476	12,7	20,5	2	198	2	2	0
Leeuwarden	686	X	X	0,1	4,6	15	46	15	16	1
Leeuwarderadeel	352	355	343	0,9	-2,6	8	44	8	8	0
Littenseradiel	430	473	458	10,0	6,5	15	29	17	16	1
Menameradiel	541	537	538	-0,7	-0,6	6	90	6	6	0

BASISSCHOOL	Bevolkingsontwikkeling 4-11 jaar"					Verwachting aantal basisscholen				
	2015 [^]	2020*	2030*	verschil (%) 2015 - 2020	verschil (%) 2015 - 2030	aantal in 2015~	gem aantal kinderen per opvang 2015	verwacht aantal voorzieningen 2020**	verwacht aantal voorzieningen 2030**	verwachte toe- of afname 2030
Franekeradeel	1949	1784	1761	-8,5	-9,6	17	115	16	15	-2
Harlingen	1434	1409	1385	-1,7	-3,4	7	205	7	7	0
Het Bildt	1109	963	964	-13,2	-13,1	9	123	8	6	-3
Leeuwarden	1619	X	X	-10,1	-11,8	12	135	11	11	-1
Leeuwarderadeel	942	811	739	-13,9	-21,5	5	188	4	4	-1
Littenseradiel	1191	996	1037	-16,4	-12,9	18	66	15	16	-2
Menameradiel	1384	1118	1145	-19,2	-17,3	11	126	9	9	-2

" leeftijdscategorie basisschool is 4-11 jaar en 30% van 12 jarigen

MIDDELBARE SCHOOL	Bevolkingsontwikkeling 12-17 jaar""					Verwachting aantal middelbare scholen				
	2015 [^]	2020*	2030*	verschil (%) 2015 - 2020	verschil (%) 2015 - 2030	aantal in 2015~	gem aantal kinderen per opvang 2015	verwacht aantal voorzieningen 2020**	verwacht aantal voorzieningen 2030**	verwachte toe- of afname 2030
Franekeradeel	1.541	1.434	1250	-6,9	-18,9	2	771	2	2	0
Harlingen	1.215	1.060	956	-12,8	-21,3	2	607	2	2	0
Het Bildt	808	767	636	-5,1	-21,3	2	404	2	2	0
Leeuwarden	1339	X	X	6,3	-11,0	1	1339	1	1	0
Leeuwarderadeel	766	688	542	-10,2	-29,2	0	X	X	X	x
Littenseradiel	910	833	670	-8,5	-26,4	1	910	1	1	0
Menameradiel	1038	967	742	-6,8	-28,5	0	X	X	X	x

"" leeftijdscategorie middelbare school is 23-17 en 70% van 12-jarige

HUISARTS	Ontwikkeling alle bevolkingsgroepen					Verwachting aantal huisartsen				
	2015 [^]	2020*	2030*	verschil (%) 2015 - 2020	verschil (%) 2015 - 2030	aantal in 2015~	gem aantal kinderen per opvang 2015	verwacht aantal voorzieningen 2020**	verwacht aantal voorzieningen 2030**	verwachte toe- of afname 2030
Franekeradeel	20328	20525	20.343	1,0	0,1	5	4066	5	5	0
Harlingen	15779	16160	16.037	2,4	1,6	4	3945	4	4	0
Het Bildt	10592	10614	10.311	0,2	-2,7	4	2648	4	4	0
Leeuwarden	16888	X	X	1,6	3,5	5	3378	5	5	0
Leeuwarderadeel	10221	9924	9.126	-2,9	-10,7	5	2044	5	4	-1
Littenseradiel	10879	10792	10.379	-0,8	-4,6	7	1554	7	7	0
Menameradiel	13612	13358	12.674	-1,9	-6,9	6	2269	6	6	0

SUPERMARKT	Ontwikkeling alle bevolkingsgroepen					Verwachting aantal supermarkten				
	2015 [^]	2020*	2030*	verschil (%) 2015 - 2020	verschil (%) 2015 - 2030	aantal in 2015~	gem aantal kinderen per opvang 2015	verwacht aantal voorzieningen 2020**	verwacht aantal voorzieningen 2030**	verwachte toe- of afname 2030
Franekeradeel	20328	20525	20.343	1,0	0,1	6	3388	6	6	0
Harlingen	15779	16160	16.037	2,4	1,6	7	2254	7	7	0
Het Bildt	10592	10614	10.311	0,2	-2,7	5	2118	1	5	0
Leeuwarden	16888	X	X	1,6	3,5	7	2413	7	7	0
Leeuwarderadeel	10221	9924	9.126	-2,9	-10,7	5	2044	5	4	-1
Littenseradiel	10879	10792	10.379	-0,8	-4,6	3	3626	3	3	0
Menameradiel	13612	13358	12.674	-1,9	-6,9	4	3403	4	4	0

DORPSHUIS	Ontwikkeling alle bevolkingsgroepen					Verwachting aantal dorpshuis					
	Gemeente	2015 [^]	2020*	2030*	verschil (%) 2015 - 2020	verschil (%) 2015 - 2030	aantal in 2015~	gem aantal	verwacht	verwacht	verwachte
								kinderen per opvang 2015	aantal voorzieningen 2020**	aantal voorzieningen 2030**	toe- of afname 2030
Franekeradeel	20328	20525	20.343	1,0	0,1	12	1694	12	12	0	
Harlingen	15779	16160	16.037	2,4	1,6	5	3156	5	5	0	
Het Bildt	10592	10614	10.311	0,2	-2,7	7	1513	7	7	0	
Leeuwarden	16888	X	X	1,6	3,5	11	1535	11	11	0	
Leeuwarderadeel	10221	9924	9.126	-2,9	-10,7	6	1704	6	5	-1	
Littenseradiel	10879	10792	10.379	-0,8	-4,6	22	495	22	21	-1	
Menameradiel	13612	13358	12.674	-1,9	-6,9	7	1945	7	7	0	

ZWEMBADEN	Ontwikkeling alle bevolkingsgroepen					Verwachting aantal zwembaden					
	Gemeente	2015 [^]	2020*	2030*	verschil (%) 2015 - 2020	verschil (%) 2015 - 2030	aantal in 2015~	gem aantal	verwacht	verwacht	verwachte
								kinderen per opvang 2015	aantal voorzieningen 2020**	aantal voorzieningen 2030**	toe- of afname 2030
Franekeradeel	20328	20525	20.343	1,0	0,1	2	10164	2	2	0	
Harlingen	15779	16160	16.037	2,4	1,6	1	15779	1	1	0	
Het Bildt	10592	10614	10.311	0,2	-2,7	1	10592	1	1	0	
Leeuwarden	16888	X	X	1,6	3,5	1	16888	1	1	0	
Leeuwarderadeel	10221	9924	9.126	-2,9	-10,7	1	10221	1	1	0	
Littenseradiel	10879	10792	10.379	-0,8	-4,6	1	10879	1	1	0	
Menameradiel	13612	13358	12.674	-1,9	-6,9	2	6806	2	2	0	

SPORT BINNEN	Bevolkingsontwikkeling 4-64 jaar [^]					Verwachting aantal sport binnen					
	Gemeente	2015 [^]	2020*	2030*	verschil (%) 2015 - 2020	verschil (%) 2015 - 2030	aantal in 2015~	gem aantal	verwacht	verwacht	verwachte
								kinderen per opvang 2015	aantal voorzieningen 2020**	aantal voorzieningen 2030**	toe- of afname 2030
Franekeradeel	15505	15164	14.282	-2,2	-7,9	6	2584	6	6	0	
Harlingen	11716	11184	9.964	-4,5	-15,0	6	1953	6	5	-1	
Het Bildt	8195	7977	7.226	-2,7	-11,8	6	1366	6	5	-1	
Leeuwarden	13080	X	X	-1,9	-6,5	9	1453	9	8	-1	
Leeuwarderadeel	7770	7064	5.876	-9,1	-24,4	2	3885	2	2	0	
Littenseradiel	8584	7961	6.912	-7,3	-19,5	8	1073	7	6	-2	
Menameradiel	10465	9858	8.653	-5,8	-17,3	5	2093	5	4	-1	

[^] sportvoorzieningen worden ook door senioren gebruikt, maar in veel mindere mate. Vandaar deze bevolkingsgroep.

SPORT BUITEN	Bevolkingsontwikkeling 4-64 jaar [^]					Verwachting aantal sport buiten					
	Gemeente	2015 [^]	2020*	2030*	verschil (%) 2015 - 2020	verschil (%) 2015 - 2030	aantal in 2015~	gem aantal	verwacht	verwacht	verwachte
								kinderen per opvang 2015	aantal voorzieningen 2020**	aantal voorzieningen 2030**	toe- of afname 2030
Franekeradeel	15505	15164	14.282	-2,2	-7,9	22	705	22	20	-2	
Harlingen	11716	11184	9.964	-4,5	-15,0	13	901	12	11	-2	
Het Bildt	8195	7977	7.226	-2,7	-11,8	8	1024	8	7	-1	
Leeuwarden	13080	X	X	-1,9	-6,5	9	1453	9	8	-1	
Leeuwarderadeel	7770	7064	5.876	-9,1	-24,4	6	1295	5	5	-1	
Littenseradiel	8584	7961	6.912	-7,3	-19,5	21	409	20	17	-4	
Menameradiel	10465	9858	8.653	-5,8	-17,3	20	523	19	17	-3	

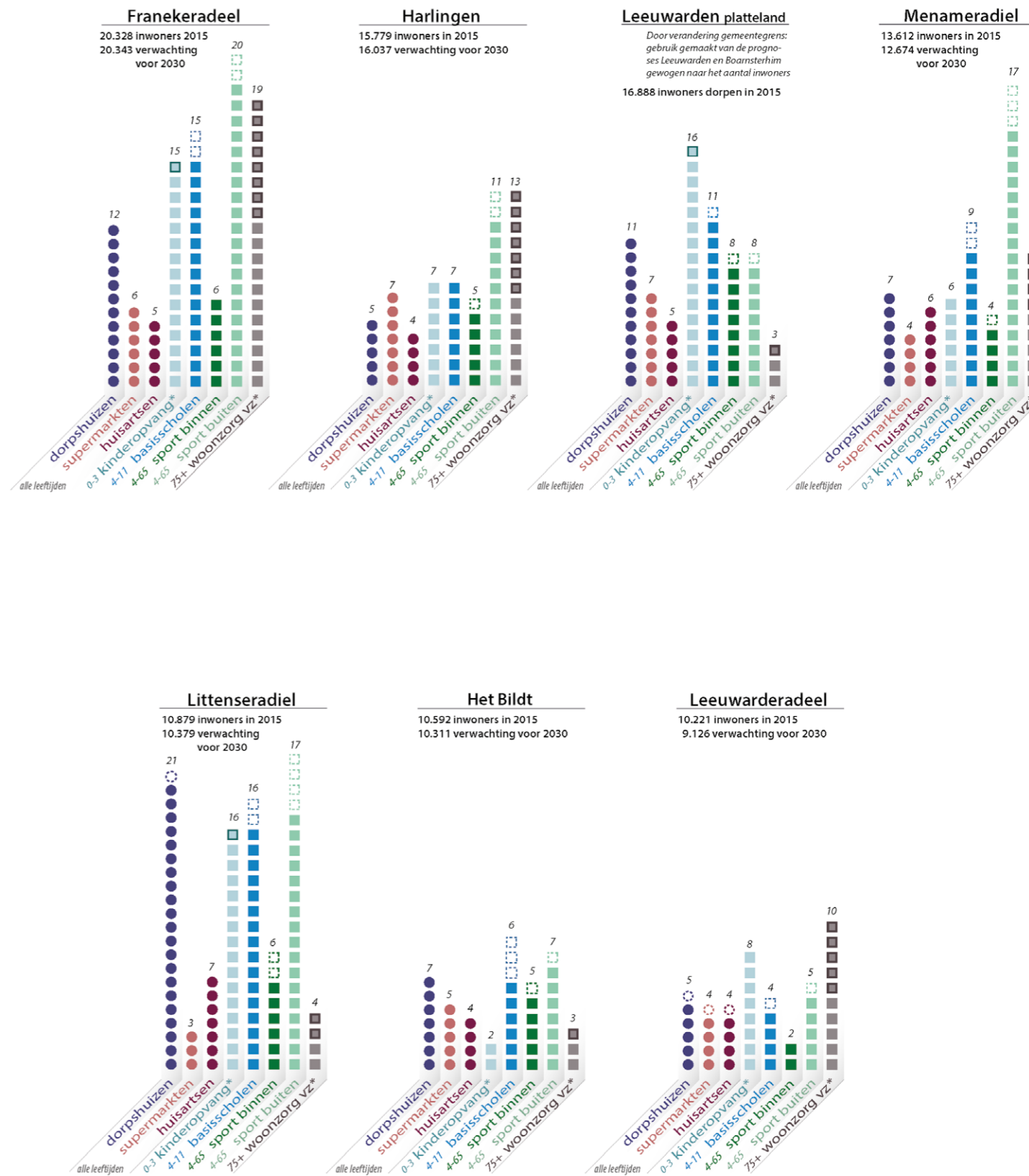
[^] sportvoorzieningen worden ook door senioren gebruikt, maar in veel mindere mate. Vandaar deze bevolkingsgroep.

WOONZORG	Ontwikkeling alle bevolkingsgroepen					Verwachting aantal woonzorgvoorzieningen					
	Gemeente	2015 [^]	2020*	2030*	verschil (%) 2015 - 2020	verschil (%) 2015 - 2030	aantal in 2015~	gem aantal	verwacht	verwacht	verwachte
								kinderen per opvang 2015	aantal voorzieningen 2020**	aantal voorzieningen 2030**	toe- of afname 2030
Franekeradeel	1637	1986	2766	21,3	69,0	11	149	13	19	8	
Harlingen	1363	1935	2997	42,0	119,9	6	227	9	13	7	
Het Bildt	847	942	1223	11,2	44,4	2	424	2	3	1	
Leeuwarden	1156	X	X	12,8	74,0	2	578	2	3	1	
Leeuwarderadeel	813	1136	1619	39,7	99,1	5	163	7	10	5	
Littenseradiel	731	978	1582	33,8	116,4	2	366	3	4	2	
Menameradiel	981	1200	1772	22,3	80,6	5	196	6	9	4	

woonzorgvoorzieningen zijn: verzorgingshuizen, verpleeghuizen en woonzorgcentra

Bijlage 2C: Infographic ontwikkeling voorzieningen per gemeente

Voorspelling basisvoorzieningen 2030 t.o.v. 2015
bij gelijkblijvend aantal voorzieningen per hoofd bevolking, op basis prognoses Frieslandland 2013

Bijlage 3A: normen voor acceptabele afstanden voor voorzieningen en indicatoren voor het aantal wenselijke gebruikers

voorziening	acceptabele afstand	min gebruikers /instelling
Basisvoorzieningen		
Supermarkt	-gemiddelde afstand supermarkt in Nederlandse dorpen is 1.3 km ¹ -1-5 km(is volgens 57% acceptabel) ³ -1-5 km acceptabele afstand volgens 80% Fries burgerpanel	-2000 inwoners per locatie (voor kleinste type supermarkt) ² -in NWF 3125 inwoners per supermarkt
Huisarts	-binnen 15 min ¹³ -15 min rijtijd ⁴ -gemiddelde afstand huisarts voor Nederlandse dorpen is 1.4 km ¹ -1-5 km acceptabele afstand volgens meer dan 80% Fries burgerpanel	-2168 patiënten per normpraktijk ⁶ - 1 huisarts op 2000 inwoners ² -in NWF 2688 inwoners per huisarts
Dorpshuis	-1-5 km acceptabele afstand volgens meer dan 90% Fries burgerpanel ¹⁸	-2800 inwoners per locatie (gebaseerd op gem. aantal inwoners/dorpshuis Friesland) ²
Pinautomaat	-max. 5km ⁸ -1-5 km(is volgens 56% acceptabel) ³ -1-5 km acceptabele afstand volgens meer dan 80% Fries burgerpanel	-10.000-15.000 inwoners per pinautomaat ²
Sportveld (buitensport)	-max. 10 min. reizen (= 3km) ² - Sportvereniging: 1-5 km(is volgens 42% acceptabel) ³	-kleine sportverenigingen: <100 leden. Grote sportverenigingen: >250 leden ¹⁶ -1200 inwoners per locatie ⁷
Seniorenvoorzieningen		
Verzorgingshuizen		-1 bed per 107 inwoners ² ca. 10.000 inwoners per verzorgingshuis (is gem tussen stad 0.8 en platteland 1.2) ¹
Verpleeghuizen		-1 bed per 161 inwoners ²

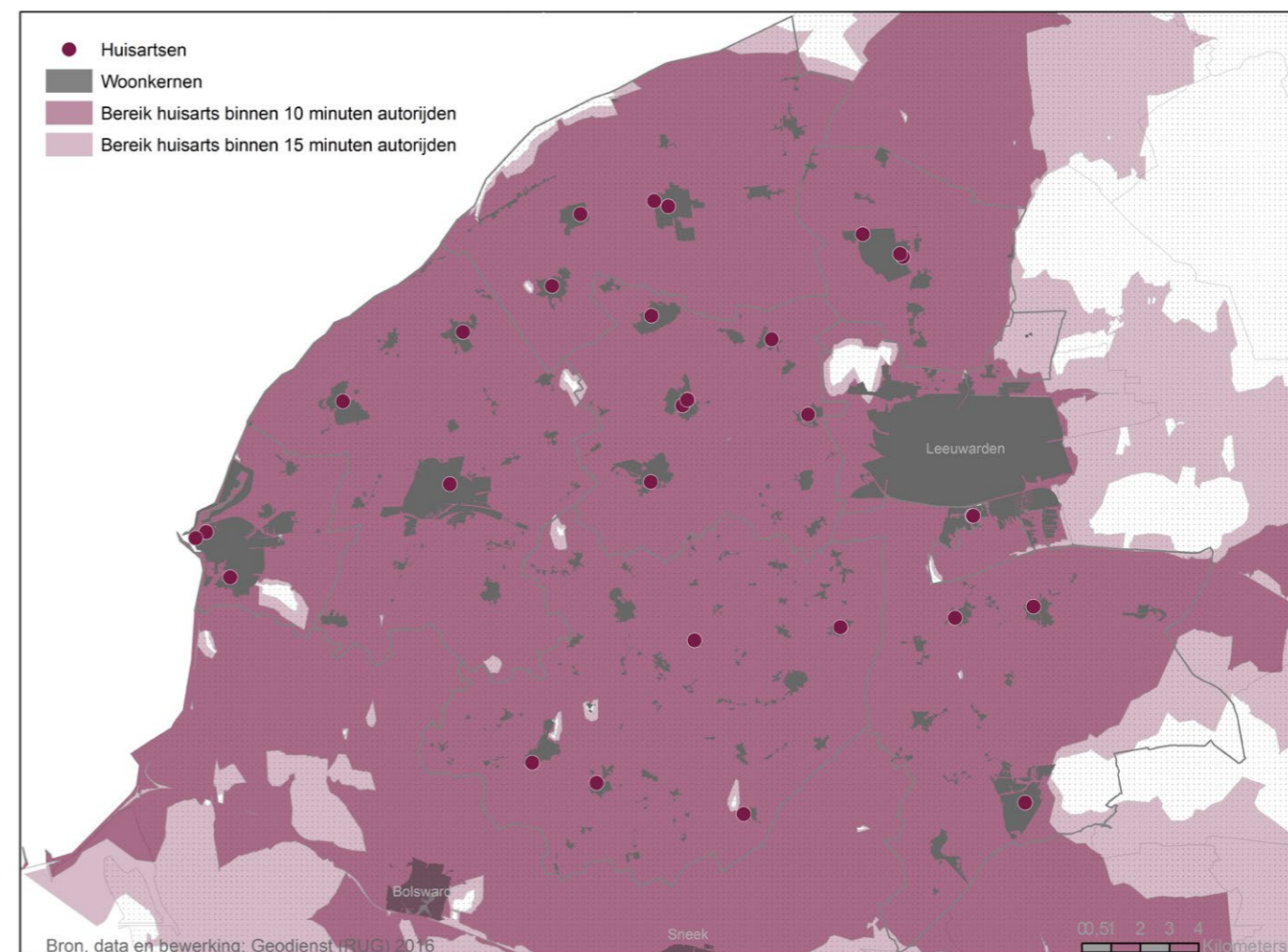
Woonzorgcentra		
Woonzorgzones:	-woonzorgzone: binnen loopafstand van 400-500m centrum voor dienstverlening aanwezig, met min. dokterspost en prikpost. Max. afstand ov-halte 300m. ⁵ - binnen loopafstand van 400-500m centrum voor dienstverlening aanwezig, met min. dokterspost en prikpost. Daarnaast geldt afstand van 250-300m voor mensen aangewezen op 24-uurs nabije zorg of zorg op afroep vanuit een zorgsteunpunt. ¹⁷	-woonzorgzone: 5.000-15.000 inwoners ⁵
Kindvoorzieningen		
Buitenschoolse opvang	-gem. afstand dorpen 2,5 km in 2007 en 1.5 km in 2012 (!) ¹	
Kinderdagverblijf	-gem afstand dorpen 2,5 km in 2007 en 1.5 km in 2012 (!) ¹	- 4 kinderen per kinderdagopvangplaats ² -232 inwoners van 0-3 jaar om een opvang van 79 kindplaatsen ten volle te benutten ²
Peuterspeelzaal		
Sportzalen	-3-5 km voor (namelijk 15 min fietsen) ¹⁰ -3-5 km ² -(basisschool moet binnen 1km een gymzaal en VO binnen 2km) ¹¹	-3.000 inwoners per locatie ²
Basisschool	-0,8 km gem. afstand 2006-2011 ¹ -3km redelijk, 6km max. omdat anders scholen zelf vervoer moeten regelen ² -89% van Nederlandse kinderen woont < 1 km van basisschool, 11% verder dan 1 km ⁹ -1-5 km(is volgens 59% acceptabel) ³ -1-5 km acceptabele afstand volgens meer dan 90% Fries burgerpanel	-23 leerlingen voor laatste school in een straal van 5 km (bij een leerlingendichtheid van 3 of minder), 50 leerlingen voor laatste school in een straal van 3 km ¹ -23 leerlingen in dunbevolkte gebieden ⁹ -Stichtingsnorm nieuwe basisschool min. 200 leerlingen. Ook in dunbevolkte gebieden ⁹
Regionale voorzieningen		

Middelbare School	-vmbo gem. 4,5. havo/vwo gem. 6 km. ¹ -5-10 km (is voor 43% acceptabel) ³ - 10-15 km (omdat 10% niet verder reist dan 15km) ^{2> 14} -voor kleine dorpen reist 25% verder dan 10 km, 4% verder dan 15 km en 1% verder dan 20km voor een havo/vwo school. (vooral havo/vwo is ver weg) ¹ -gemiddelde afstand voortgezet onderwijs is 2,4 km. Als onderscheid wordt gemaakt naar schooltype: gemiddeld 2,6 km vmbo en 3,2 km voor havo/vwo. In 90% van de gevallen is er minimaal één school binnen straal van 5 km ⁹	-opheffingsnorm: 532 leerlingen stichtingsnorm: 902 leerlingen ² -één scholengemeenschap met 1268 leerlingen op stedelijk niveau met een breed spectrum aan onderwijsniveaus ⁷
Musea		1 per 10.000 inwoners ²
Theater		
Muziekscholen		-65.000 inwoners per locatie ²
Bibliotheken	-1-5 km is voor 43% acceptabel ³ -gem afstand 2.9km voor Friezen in 2014 ¹²	-10.000 inwoners per locatie ²
Sporthallen	- 3-5 km ²	-10.000 inwoners per locatie ²
Zwembaden	-10-15 km ² -10-15 km, 26% reis verder dan 15km ¹³	-overdekt zwembad: 150.000 inwoners openluchtzwembad: 50.000 inwoners ²

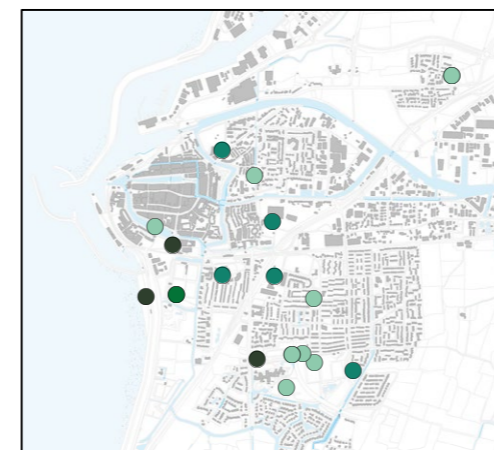
Bronnen

- ¹ Steenbekkers, A., Simon, C., Veldheer, V. (2006). Thuis op het Platteland - De leefsituatie van platteland en stad vergeleken. Den Haag: SCP
- Steenbekkers, A., Vermeij, L. (2013). De Dorpenmonitor - Ontwikkelingen in de Leefsituatie van Dorpsbewoners. Den Haag: SCP
- ² De Bakker, M. & Haartsen, T. (2013). *Draagvlak voorzieningen*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- ³ Sociaal Planbureau Groningen (2013). *Bereikbaarheid van voorzieningen - wat is een acceptabele afstand*. Geraadpleegd op 15-3-2016 via <http://sociaalplanbureaugroningen.nl/page/315/bereikbaarheid-voorzieningen.html>. Groningen: Sociaal Planbureau Groningen.
- ⁴ RIVM (2014). *Reistijd (in minuten) tot dichtstbijzijnde huisartsenpraktijk*. Geraadpleegd op 15-3-2016 via <http://www.zorgatlas.nl/zorg/eerstelijnszorg/huisartsenzorg/aanbod/reistijd-tot-dichtstbijzijnde-huisartsenpraktijk/#breadcrumb>. Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.
- ⁵ In voor zorg! (2011). *Wat is een woonzorgzone*. Geraadpleegd op 24-3-2016 via <http://www.invoorzorg.nl/ivz/informatie-wat-is-een-woonzorgzone.html>.
- ⁶ Landelijke Huisartsen Vereniging (2016). *Uw patiënt wil wisselen van huisarts. Regels voor het wel/niet inschrijven van patiënten*. Utrecht: Landelijke Huisartsen Vereniging
- ⁷ Movisie (2008). *De Contouren, niet het gebouw. Naar een Goese norm voor sociale infrastructuur*. Utrecht: Movisie.
- ⁸ De Nederlandsche Bank (2013). *Bereikbaarheidsmonitor 2013*. Amsterdam: De Nederlandsche Bank.
- ⁹ Onderwijsraad (2013). *Grenzen aan kleine scholen*. Geraadpleegd op 15-3-2016 via <https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/2013/grenzen-aan-kleine-scholen/volledig/item181>. Den Haag: Onderwijsraad.
- ¹⁰ Elling, A. & Doolin, R. van den (2010). *Niet-sporters: achtergronden en opvattingen. Aanvullende rapportage SportersMonitor 2008*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- ¹¹ KVLO (2005). *Normen gymnastieklokalen en sportzalen/delen van sporthallen met schoolgebruik 2005*. Zeist: Koninklijke Vereniging van Leraren Lichamelijke Opvoeding.
- ¹² Centraal Bureau voor de Statistiek (2015). *CBS: Langer onderweg naar de bibliotheek*. Geraadpleegd op 15-3-2016 via <http://www.cbs.nl/nl-nl/menu/themas/vrije-tijd-cultuur/publicaties/artikelen/archief/2015/langer-onderweg-naar-de-bibliotheek>.
- ¹³ De Bakker, M. & Haartsen, T. (2014). *Naar een regionaal voorzieningsverspreidingsmodel in Noordoost Fryslân 2020-2030*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- ¹⁴ Goeverden, C.D. van & Boer, E. de (2008). *Hoe gaan kinderen naar school? Verschillen tussen Nederland en Vlaanderen*. Santpoort: Colloquium Vervoersplanologisch Speurwerk.
- ¹⁵ Hoekman, R., Bultink, A. & Van Kalmthout, J. (2015). *Sportverenigingen in krimpkeren. Het belang van sportverenigingen voor de leefbaarheid in krimpkeren*. Utrecht: Mulierinstituut.
- ¹⁶ Platform 31 (2010). *Wat is een woonzorgzone?* Geraadpleegd op 15-3-2016 via <http://kennisbank.platform31.nl/pages/26505/Vraag-en-antwoord/Wat-is-een-woonzorgzone.html>.
- ¹⁷ Partoer (2014). *Fries burgerpanel over leefbaarheid in Fryslân*. Leeuwarden: Partoer.

Bijlage 3B: netwerkanalyse huisartsen naar reistijd met auto

a. Harlingen

b. Franeker

c. Sint Annaparochie

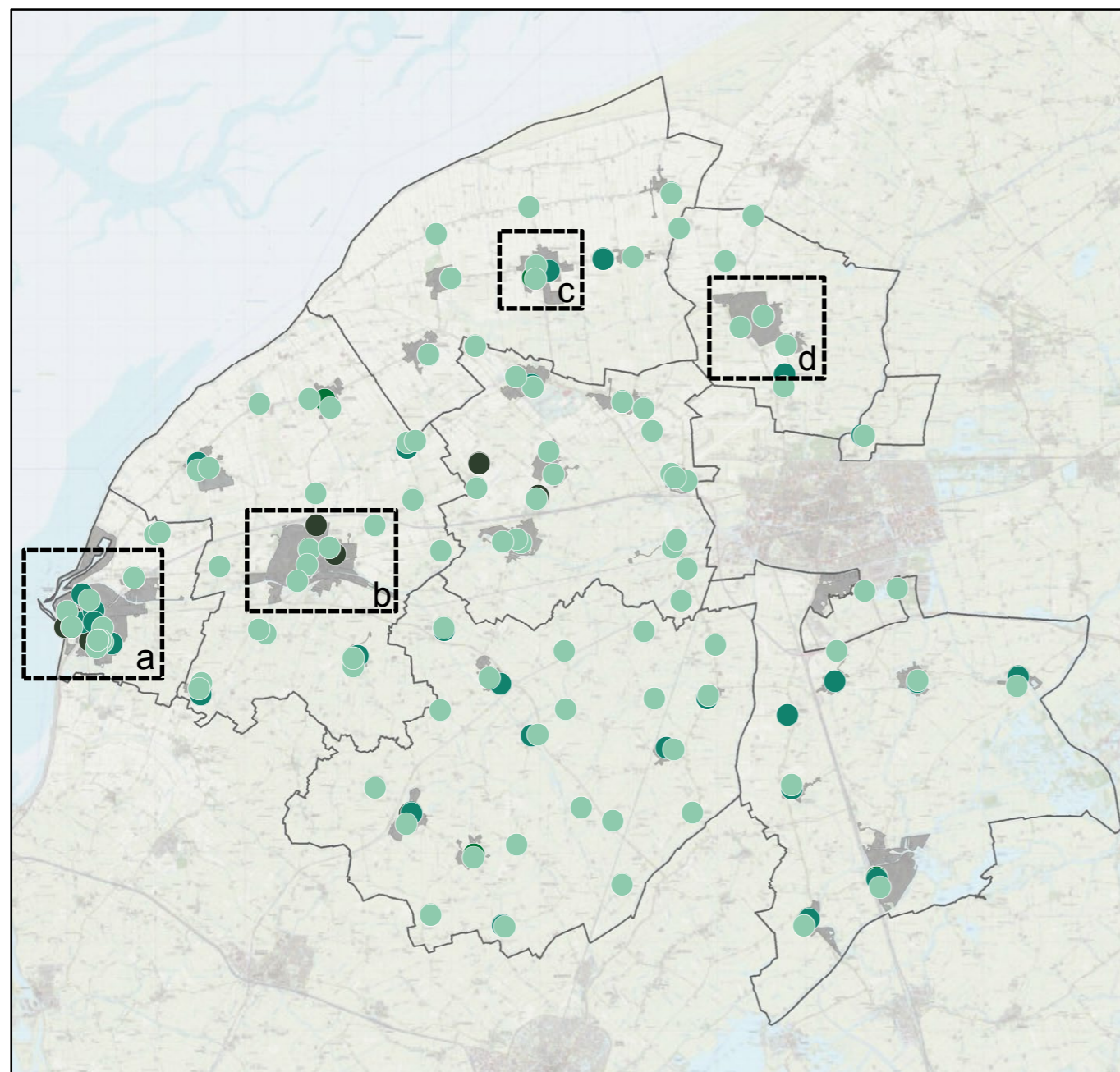

d. Stiens

Legenda

- Sportvelden
- Sportzalen
- Sporthallen
- Zwembaden

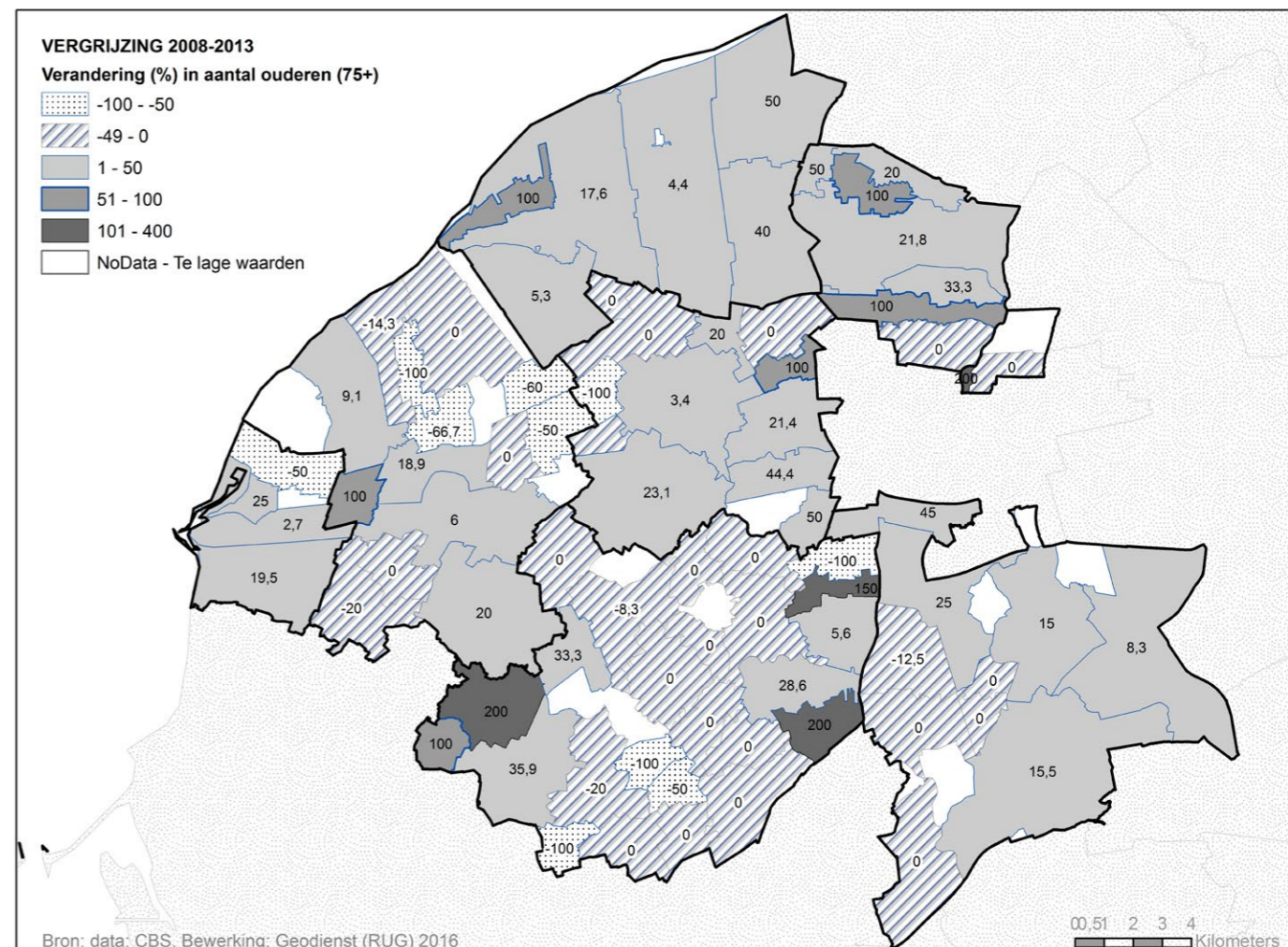

Bijlage 3D: overzicht van de adresgegevens van de reeds gecombineerde basisvoorzieningen

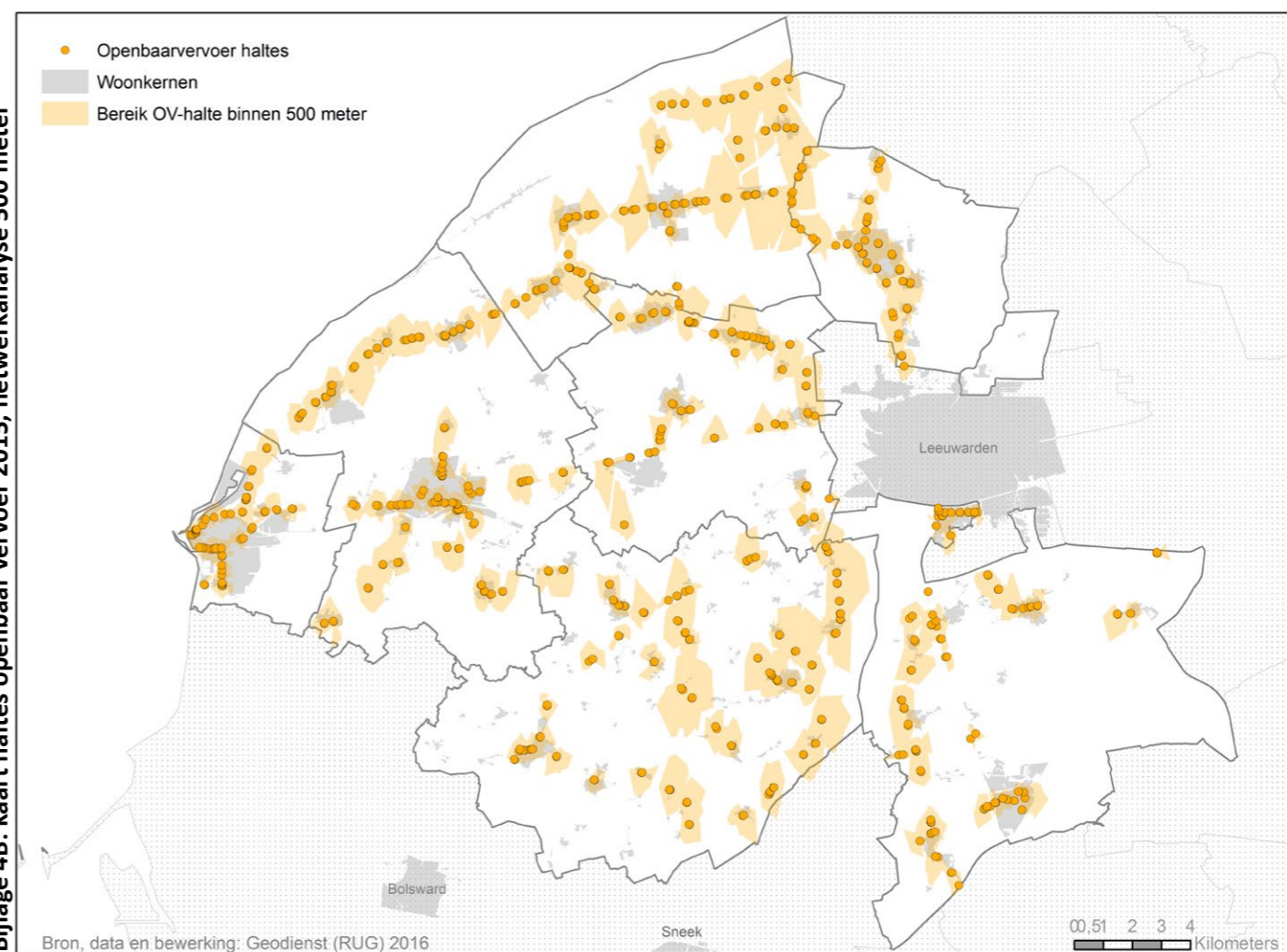
BASISVOORZIENINGEN op 1 adres

Adres	Gemeente	Bank_pin	Dorpshuis	Huisarts	Supermarkt	Sportvelden	Aantal VZ
Kimswerdeweg 48, 8862TS Harlingen	Harlingen	1	0	0	1	0	2
Johan van Oldebarneveldtstraat 2a, 8862BB Harlingen	Harlingen	1	1	0	0	0	2
Hylaerderpaed 3, 9031XW Boksum	Menameradiel	0	1	0	0	1	2
Hofsleane 65a, 9041AM Berltsum	Menameradiel	1	0	0	1	0	2
Fjildleane 14, 9047JR Minnertsgea	Het Bildt	0	1	0	0	1	2
Warmoesstraat 37, 9076DL St. Annaparochie	Het Bildt	1	0	0	1	0	2
W.Dijkstrastraat 5, 9077SN Vrouwenparochie	Het Bildt	0	1	0	0	1	2
Uniawei 2 9051BC Stiens	Leeuwarderadiel	0	0	0	1	1	2
Wythústerwei 12, 9051EJ Stiens	Leeuwarderadiel	1	0	0	1	0	2
Menno van Coehoornwei 16, 9055MC Britsum	Leeuwarderadiel	0	1	0	0	1	2
Skoallestrjitte 9, 9054KK Hijum	Leeuwarderadiel	0	1	0	0	1	2

Bijlage 4A: relatieve ontwikkeling van het aantal 75-plussers tussen 2008 en 2013

Bijlage 4B: kaart haltes openbaar vervoer 2015, netwerkanalyse 500 meter

Bijlage 4C: overzicht adresgegevens van de huisartsen waaromheen de woonzorgzones zijn gemeten.

WOONZORGZONES

adres huisarts waaromheen gemeten is (1 km)	Gemeente	Banken_pin	Dorps huis	Huisarts	Supermarkt	Sportveld	AantalVZ
Boazum, It Oerd, 12, 8635 LB	Littenseradiel	0	1	1	0	1	3
Easterein, Van Eysingaleane, 10, 8734 GC	Littenseradiel	0	0	1	0	1	2
Baard, Dekemawei, 7, 8834 XA	Littenseradiel	0	1	1	0	1	3
Weidum, Hanialeane, 1, 9024 EP	Littenseradiel	1	1	1	0	1	4
Grou, Oostergostraat, 53, 9001 CH	Plattelandsgebied Leeuwarden	2	0	1	0	0	3
Wirdum, Legedyk, 1, 9088 AA	Plattelandsgebied Leeuwarden	0	1	2	2	0	5
Wergea, Leeuwardenweg, 61, 9005 ND	Plattelandsgebied Leeuwarden	1	0	1	1	0	3
Harlingen, Achlumerdijk, 2, 8862 AJ	Harlingen	0	0	4	0	4	8
Harlingen, Willemsskade, 9, 8861 XB	Harlingen	3	0	2	2	0	7
Franeke, Hertog van Saxenlaan, 36, 8801 ES	Franekeradeel	0	0	1	0	1	2
*Sexbierum, Bjirmerstate, 52, 8855 GB	Franekeradeel	0	0	1	1	2	4
Donrijp, Molepôle, 13, 9035EV	Menameradiel	0	0	1	1	2	4
Marsum, Franjumboorsterpaed, 10, 9034 GZ	Menameradiel	0	1	1	0	3	5
Menaam, Camstrastrjitte, 10, 9036 MC	Menameradiel	1	0	2	0	1	4
Bitgummole, JH van Aismawei, 41, 9045 PG	Menameradiel	0	1	1	0	1	3
Berltsum, Hôfsleane, 52, 9041 AT	Menameradiel	1	1	1	1	1	5
Stiens, Griene Leane, 5, 9051 LZ	Leeuwarderadiel	0	0	3	0	1	4
Minnertsga, Meinardswei, 4, 9047 KB	Het Bildt	1	1	1	1	1	5
St.-Jacobiparochie, Kadal, 4, 9079 KW	Het Bildt	0	0	1	0	1	2
St.-Annaparochie, Netarisappel, 23, 9076 LB	Het Bildt	3	0	2	4	1	10

* 'woonzorgzone' Sexbierum is de enige zonder ov halte binnen 500m

Bijlage 4D: begrippenlijst e-health

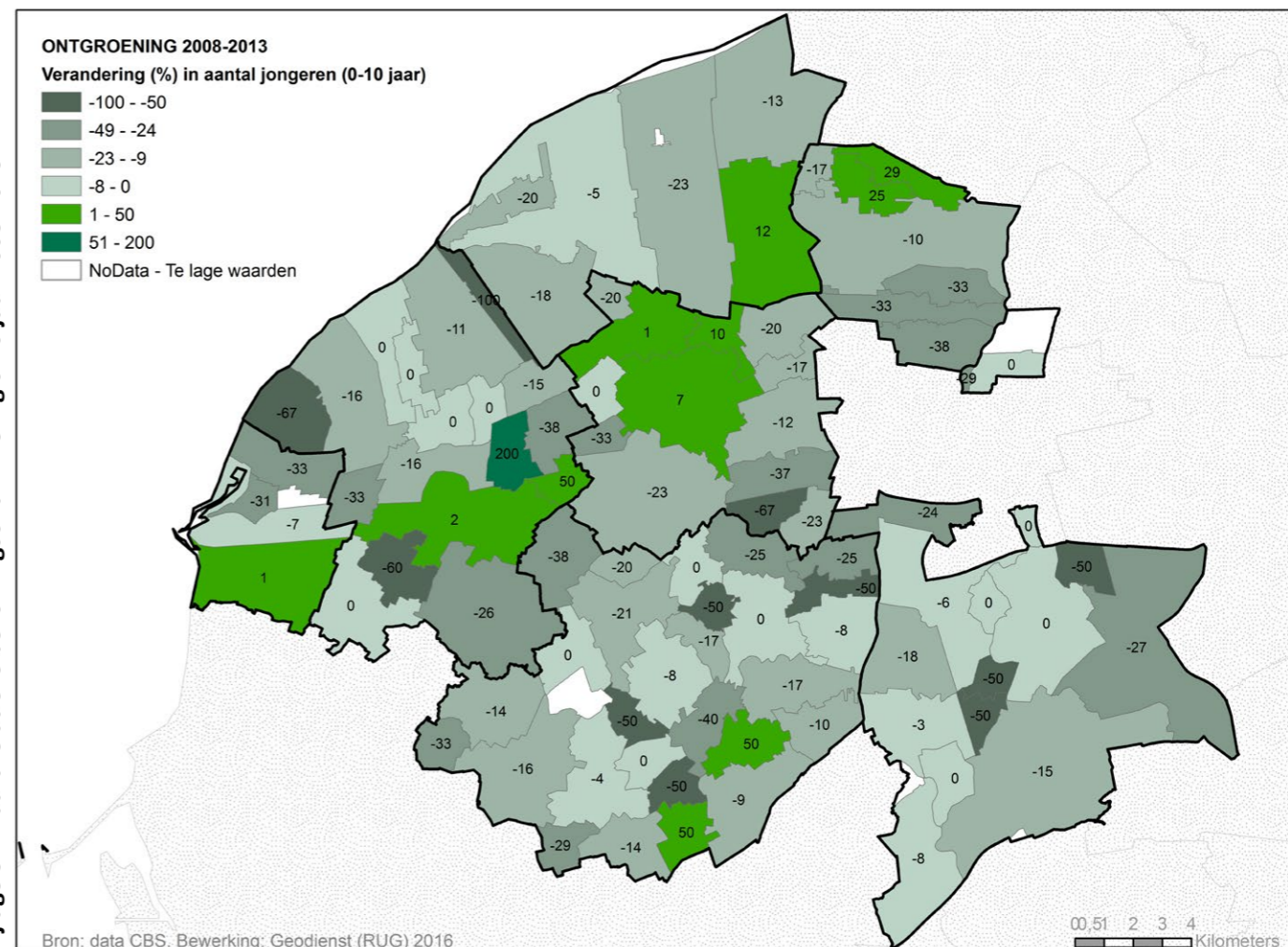
e-health: kan worden gedefinieerd als het gebruik van ICT voor ondersteuning of vervanging van gezondheidszorg.

Telehealth/Telemedicine: omvat de levering van diensten voor gezondheidszorg met behulp van ICT, in het bijzonder in die gevallen waar afstand is een belemmering voor de gezondheidszorg. Dit valt onder de noemer van eHealth.

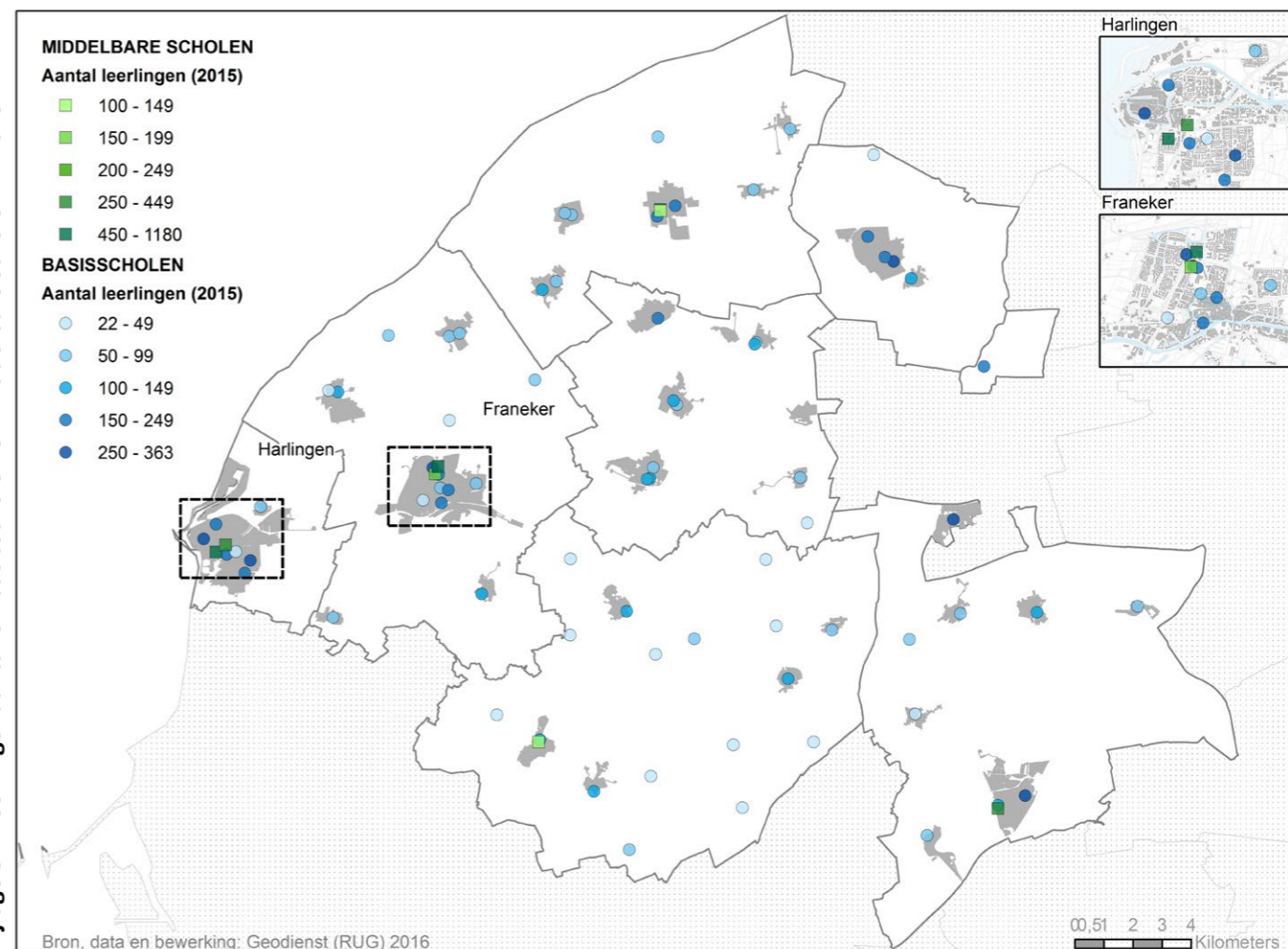
m-health (mobiele gezondheidszorg): een term voor de medische zorg die in de praktijk wordt ondersteund door mobiele apparaten, zoals mobiele telefoons, patiënt monitoring apparatuur, persoonlijke digitale assistenten (PDA's), en andere draadloze apparatuur.

beeldzorg: is een vorm van Telehealth waarin zorg op afstand via Skype (of vergelijkbare software waarin beeld en gesprek worden gecombineerd) wordt aangeboden.

Bijlage 5A: kaart relatieve bevolkingsontwikkeling 0-10 jaar 2008-2013

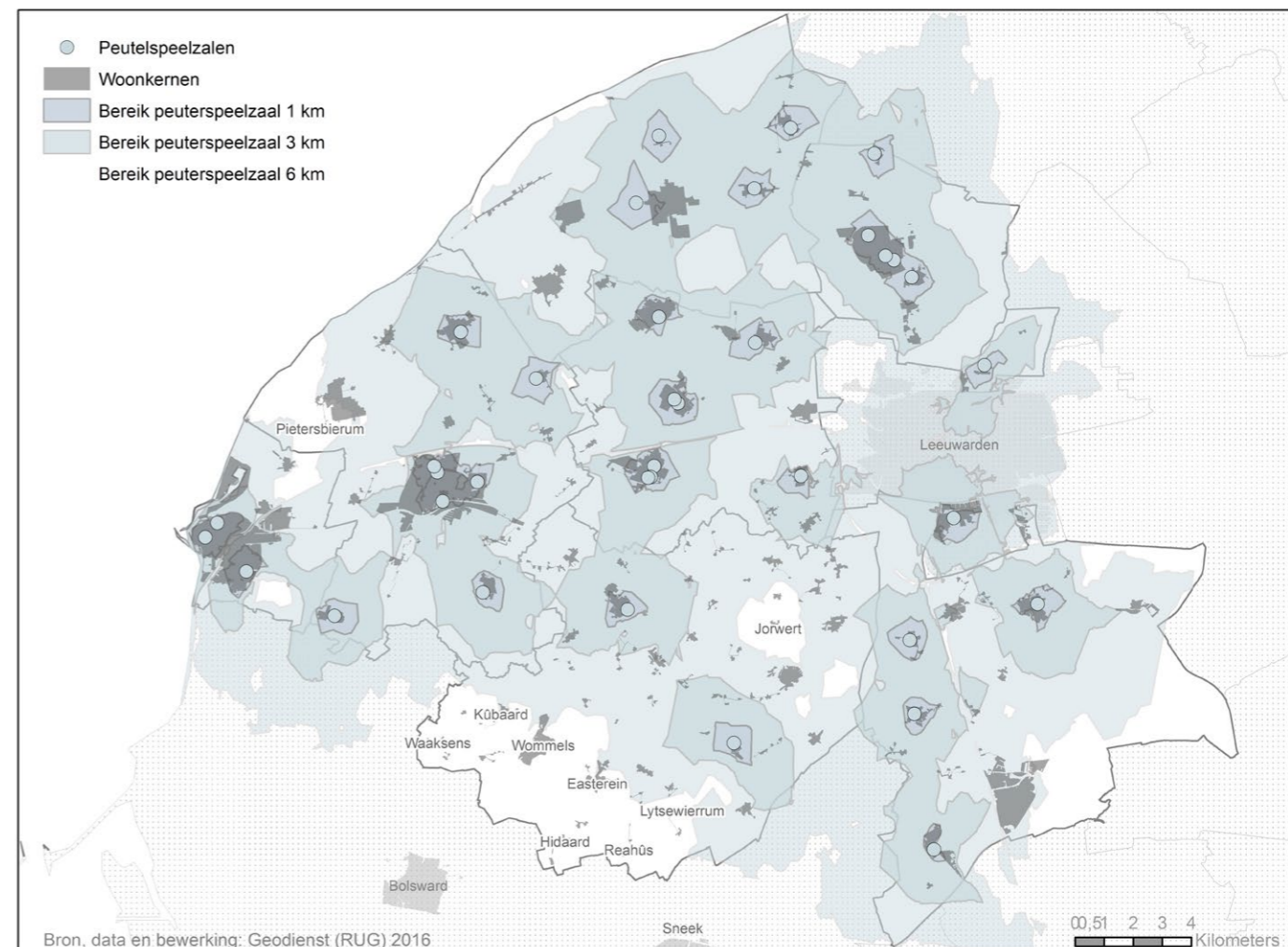
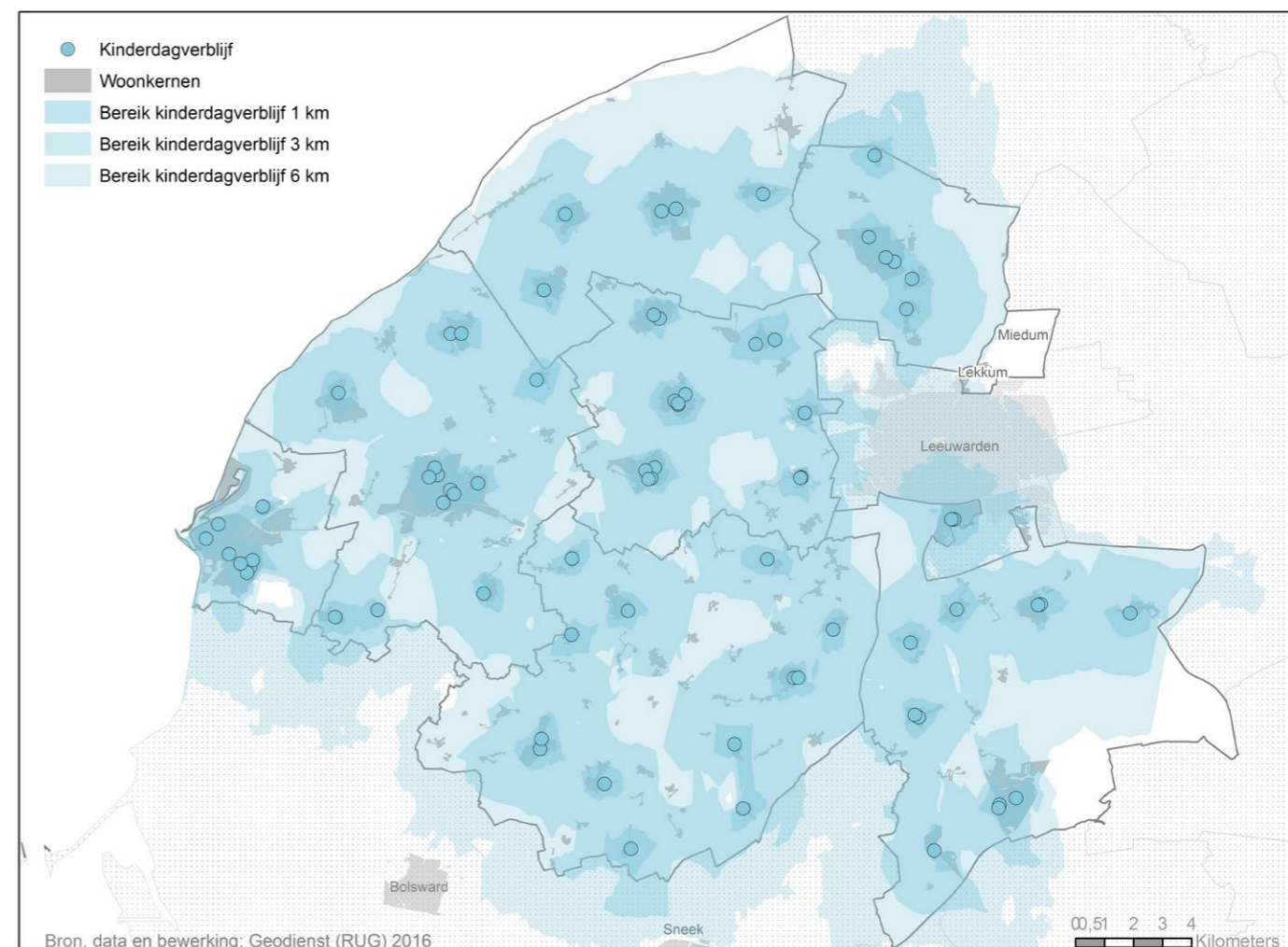
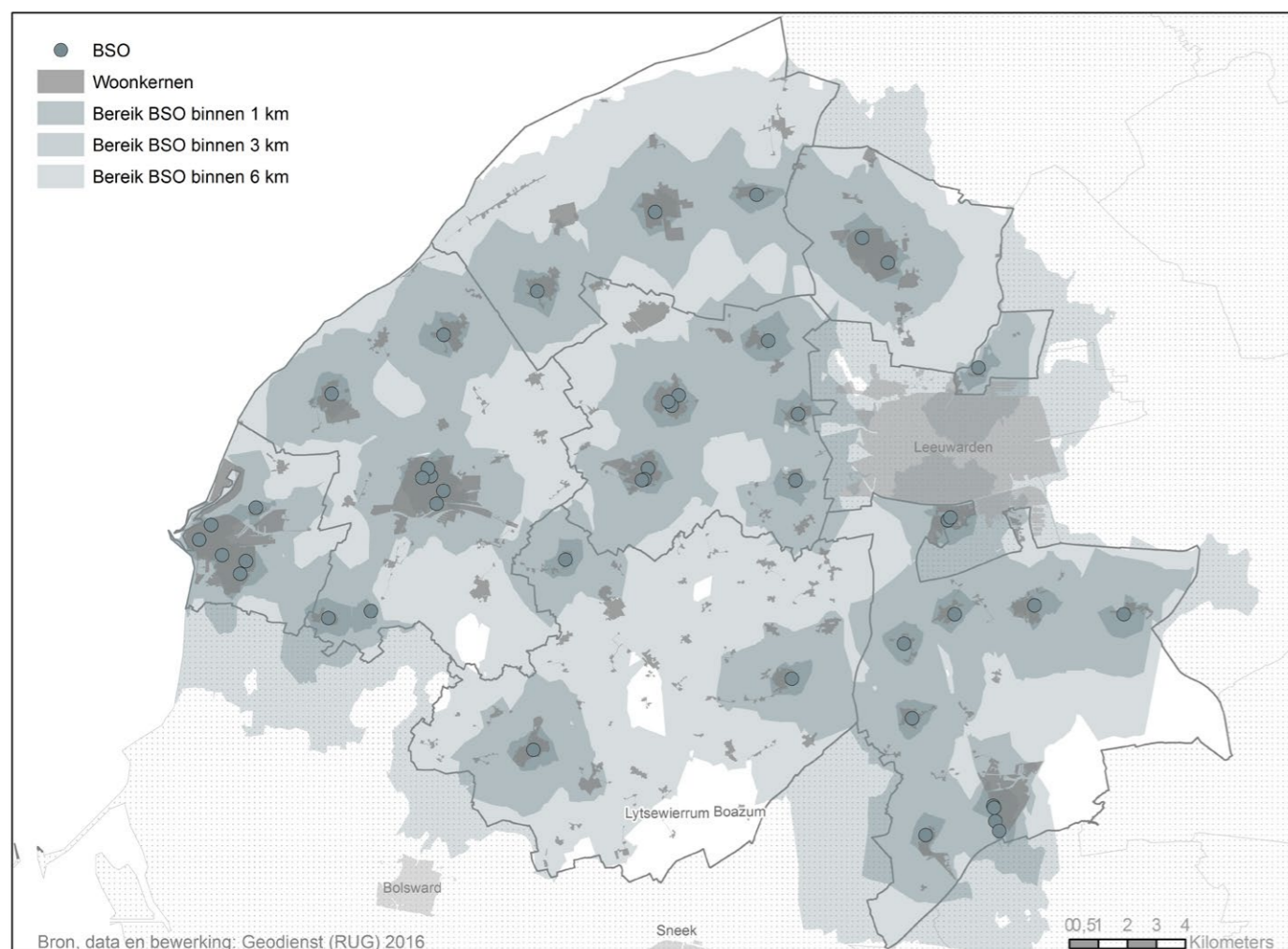

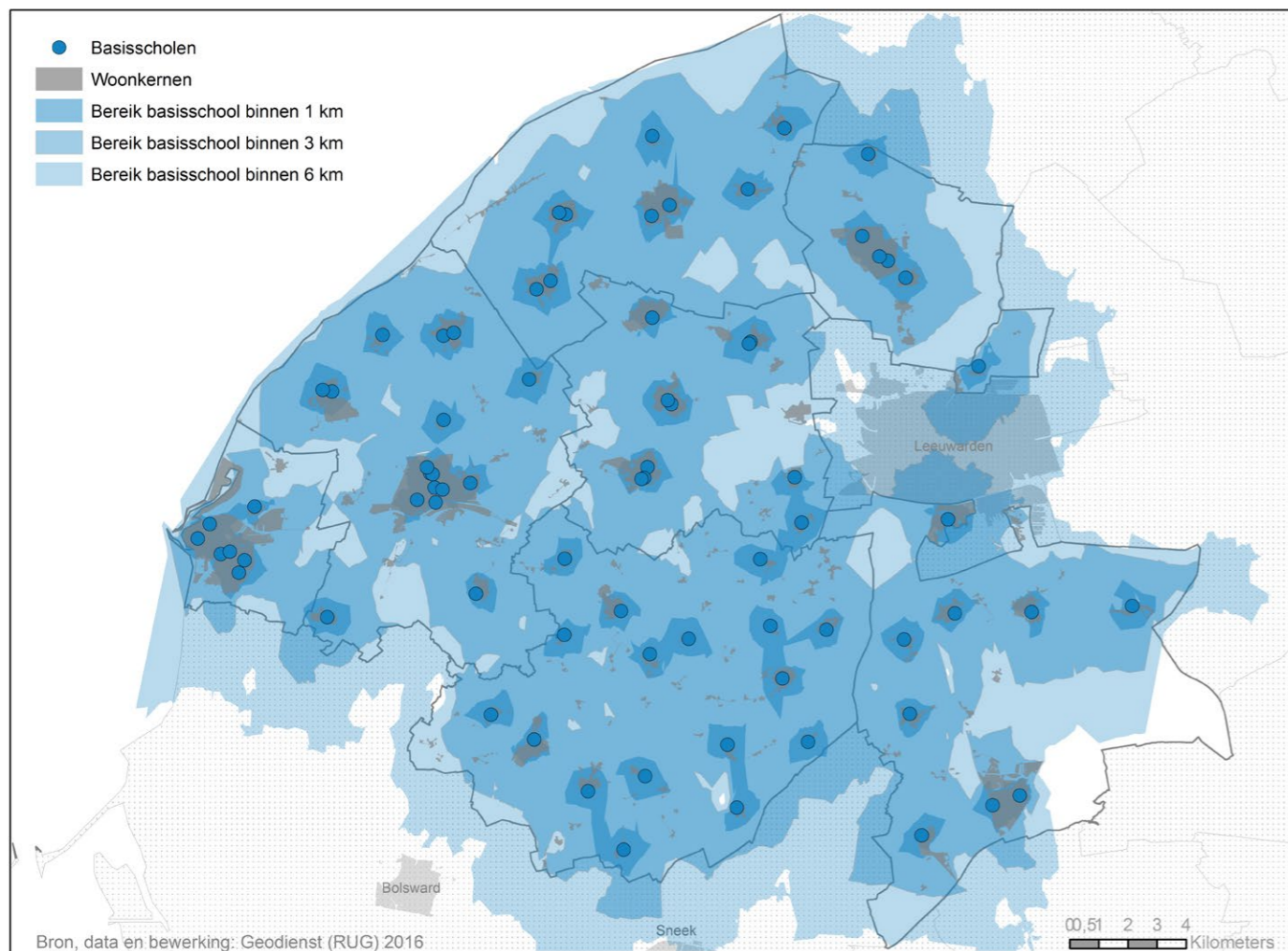
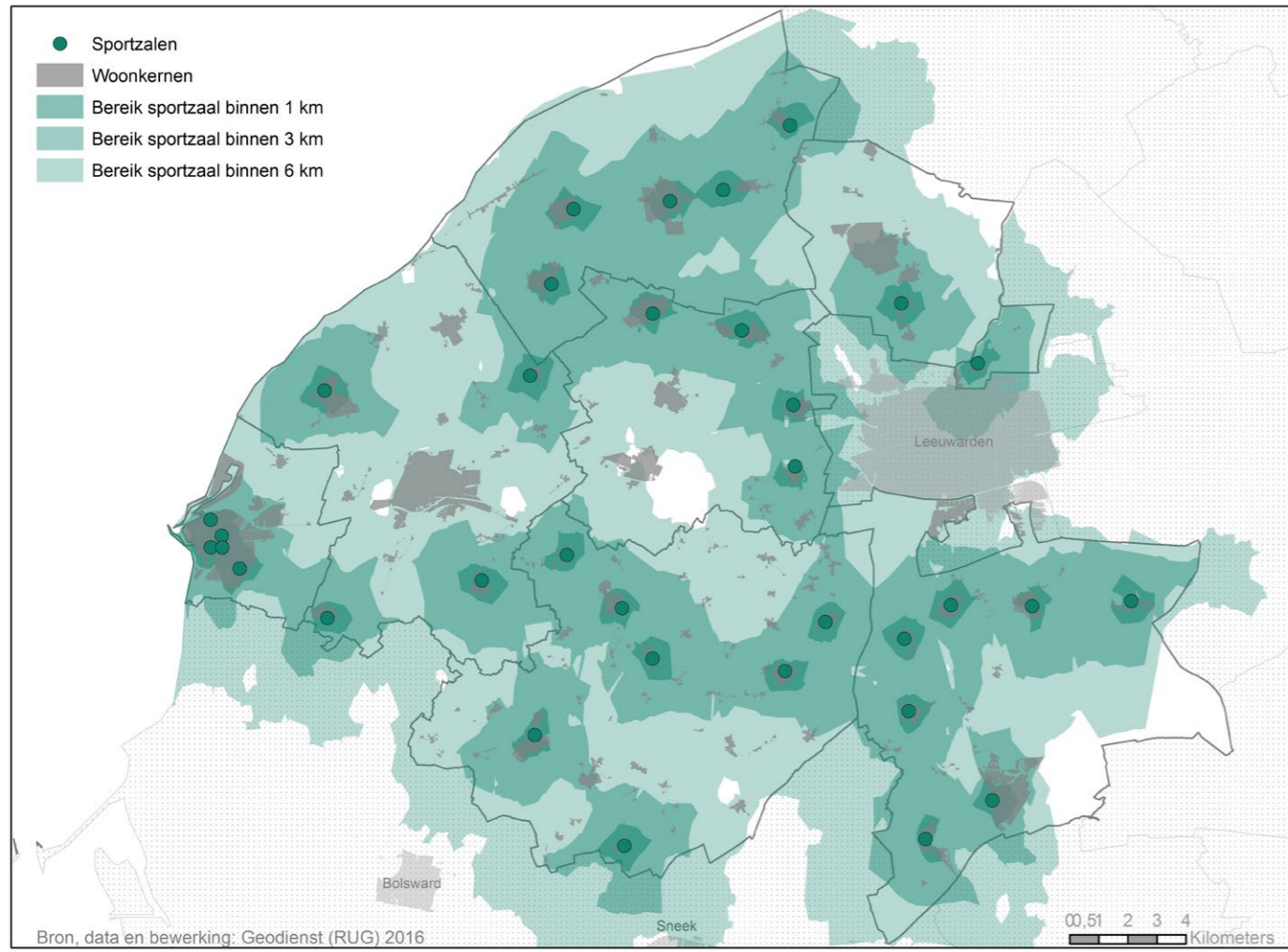
Bijlage 5B: leerlingenaantallen basisscholen en middelbare scholen in 2015

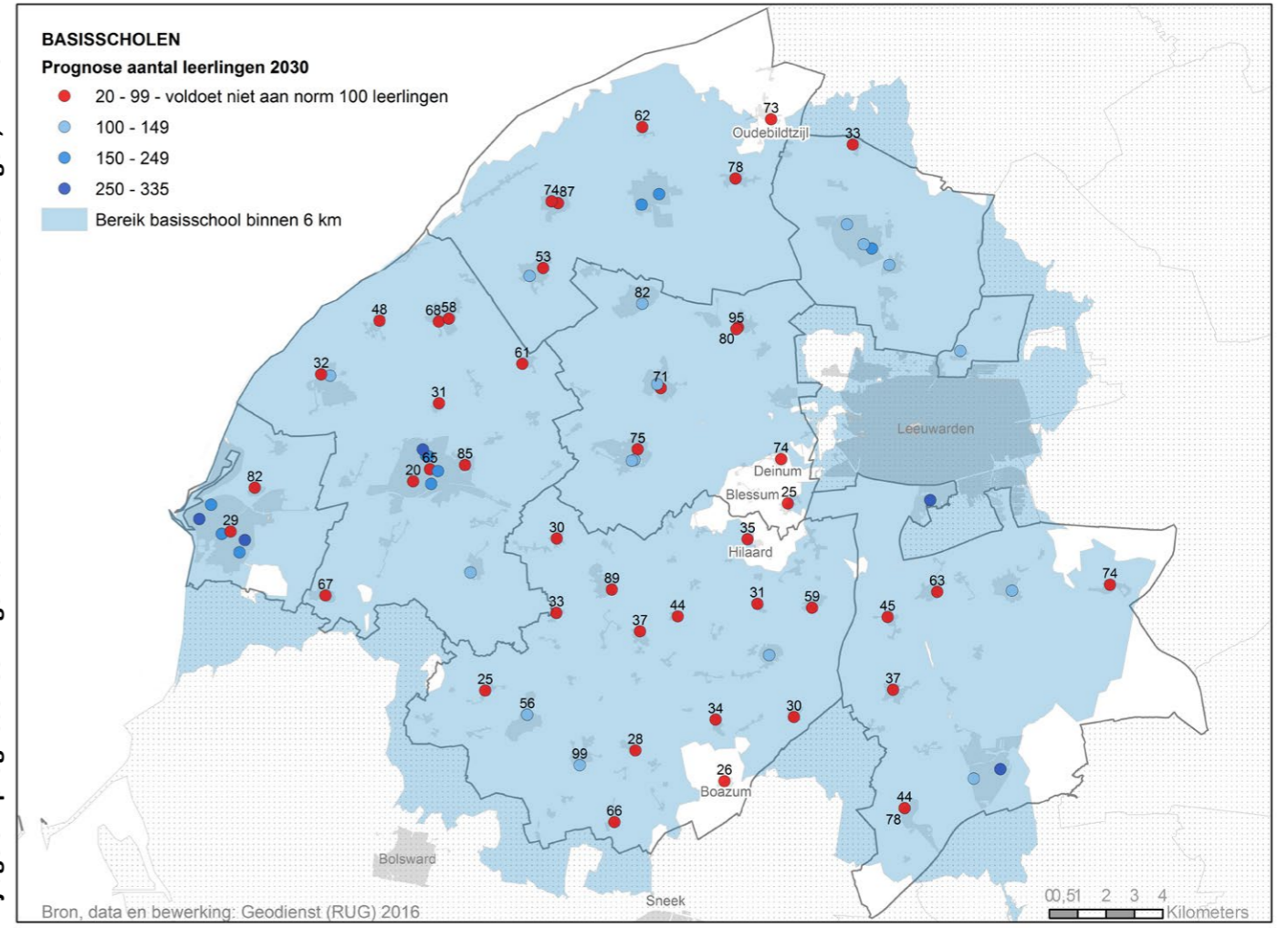
Bijlage 5C: overzicht van de adresgegevens van de kindvoorzieningen die gevestigd zijn op één adres.
KINDVOORZIENINGEN op 1 adres

Adres	Gemeente	Naam Kinderdagverblijf (KDV)	Basis- school	Sport- zaal	Peuter- speelzaal	BSO	KDV	Aantal Kind-VZ
8862BB, 4	Harlingen	Het Bakken	1	0	0	1	1	3
8862WC, 81	Harlingen	Noorderlicht	1	1	1	1	1	5
Harlingen, Greetingalaan, 43, 8862 ZA	Harlingen	Johan Friso	1	0	0	1	1	3
Harlingen, Schritsen, 52, 8861 CV	Harlingen	St. Michael	1	0	1	1	1	4
Harlingen, Midlumeraan, 13, 8861 JE	Harlingen	t Wad	1	1	1	1	1	5
Midlum, Fonteinstraat, 1, 8872 NJ	Harlingen	Middelstein	1	0	0	1	1	3
Achlum, Dorpsstraat, 4, 8806 KT	Franekeradeel	Krobbeboartersplak	1	0	1	1	1	4
Achlum, Deersum, 2, 8806 KS	Franekeradeel	De Poartepleats	0	0	0	1	1	2
Franeker, Tuinen, 28, 8801 VW	Franekeradeel	De Kabas	1	0	1	1	1	4
Tzum, Smidsreed, 6, 8804 NH	Franekeradeel	It Hummelhonk	1	0	1	0	1	3
8802TA, 1	Franekeradeel	Het Tweede Huis	0	0	0	1	1	2
8802RD, 24	Franekeradeel	De Toermalijn	1	0	1	1	1	4
Franeker, Ijsbaanweg, 8, 8801 ER	Franekeradeel	t Krobbehûs	0	0	0	1	1	2
Franeker, Ijsbaanweg, 4, 8801 ER	Franekeradeel		1	0	1	0	0	2
Franeker, Botniasteeg, 16, 8801 KJ	Franekeradeel	De Korendrager	1	0	0	1	1	3
Franeker, D Oosterbaanstraat, 3, 8802 XS	Franekeradeel	It Kikkertfiskje	1	0	1	0	1	3
Sexbierum, Skoalstrjitte, 12, 8855 HL	Franekeradeel	Waednêst	0	0	0	1	1	2
Tzummarum, Buorren, 75, 8851 EM	Franekeradeel	Ukkepuk & CO	0	0	0	1	1	2
Tzummarum, Johan Roordastrjitte, 41, 8851 EB	Franekeradeel	It Boartershonk	1	0	1	0	1	3
Ried, Peinserweg, 1, 8811 HK	Franekeradeel	De Oanset	1	0	1	0	1	3
Spannum, Tsjerkebuorren, 14, 8843 KE	Littenseradiel	De Pikestjelp	1	0	0	0	1	2
Wjelsryp, Lytse Buorren, 27, 8842 LJ	Littenseradiel	Ukkepukkeplak	1	0	0	1	1	3
Winsum, Molepaed, 21, 8831 XJ	Littenseradiel	It Pikepolsje	1	0	1	0	1	3
8731BM, 26	Littenseradiel	Pippi's kinderopvang	0	0	0	1	1	2
Wommels, Walperterwei, 14, 8731 CD	Littenseradiel	t Skarrelspultsje	2	1	0	0	1	4
Reahûs, Sânleansterdyk, 20, 8736 JB	Littenseradiel	KDV Reahûs	1	0	0	0	1	2
Wiuwert, Labadistendyk, 7, 8637 VJ	Littenseradiel	De Hummelzolder	1	0	1	0	1	3
Mantgum, Om'e Terp, 23, 9022 BD	Littenseradiel	It Flinterke	0	0	0	1	1	2
Hilaard, Hoptilsterdyk, 28, 9027 BE	Littenseradiel	De Boefjes	1	0	0	0	1	2
Weidum, Bumaleane, 1, 9024 ET	Littenseradiel	t Pjuttekampke	1	0	0	0	1	2
Lekum, Ieborchpaed, 6, 9081 AR	Leeuwarden		1	0	1	1	0	3
Reduzum, Master Gorterstrjitte, 7c, 9008 TB	Leeuwarden	De Earste Wjukslach	0	1	1	0	1	3
9008TB, 9	Leeuwarden		2	0	0	0	0	2
Wytgaard, Tjissema, 8, 9089 BG	Leeuwarden	Speelleergroep en KDV Wytgaard	0	1	0	1	1	3
Jirnsum, Dekamastrjitte, 58, 9011 WG	Leeuwarden		2	0	0	0	0	2
Jirnsum, Rijksweg, 180, 9011 VJ	Leeuwarden	t Kattekuorke	0	0	1	0	1	2

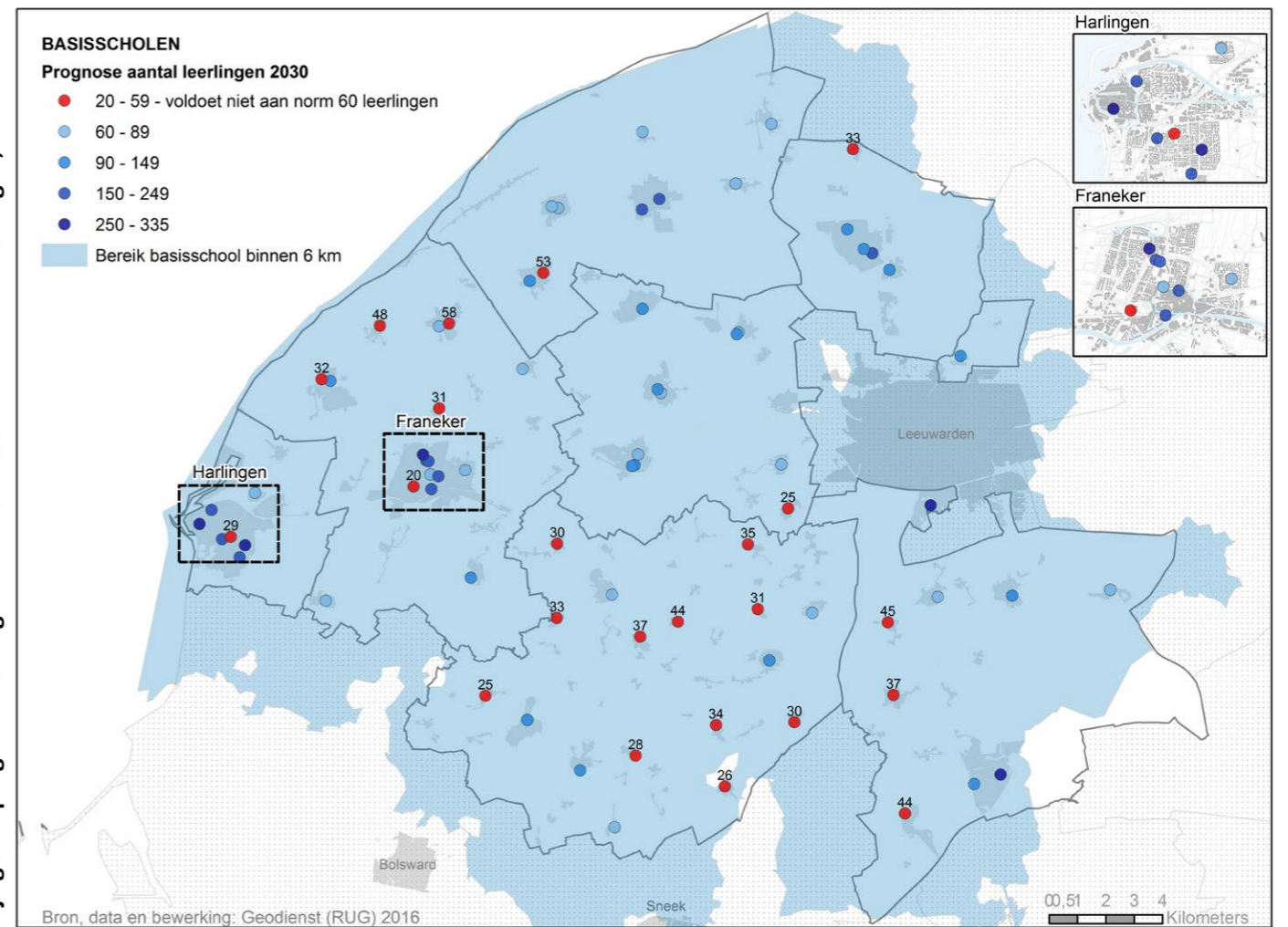
Bijlage 5D: netwerkanalyses met ringen van 1,3 en 6 km toegevoegd voor alle kindvoorzieningen: buitenschoolse opvang, kinderdagverblijf, peuterspeelzalen, sportzalen en basisscholen

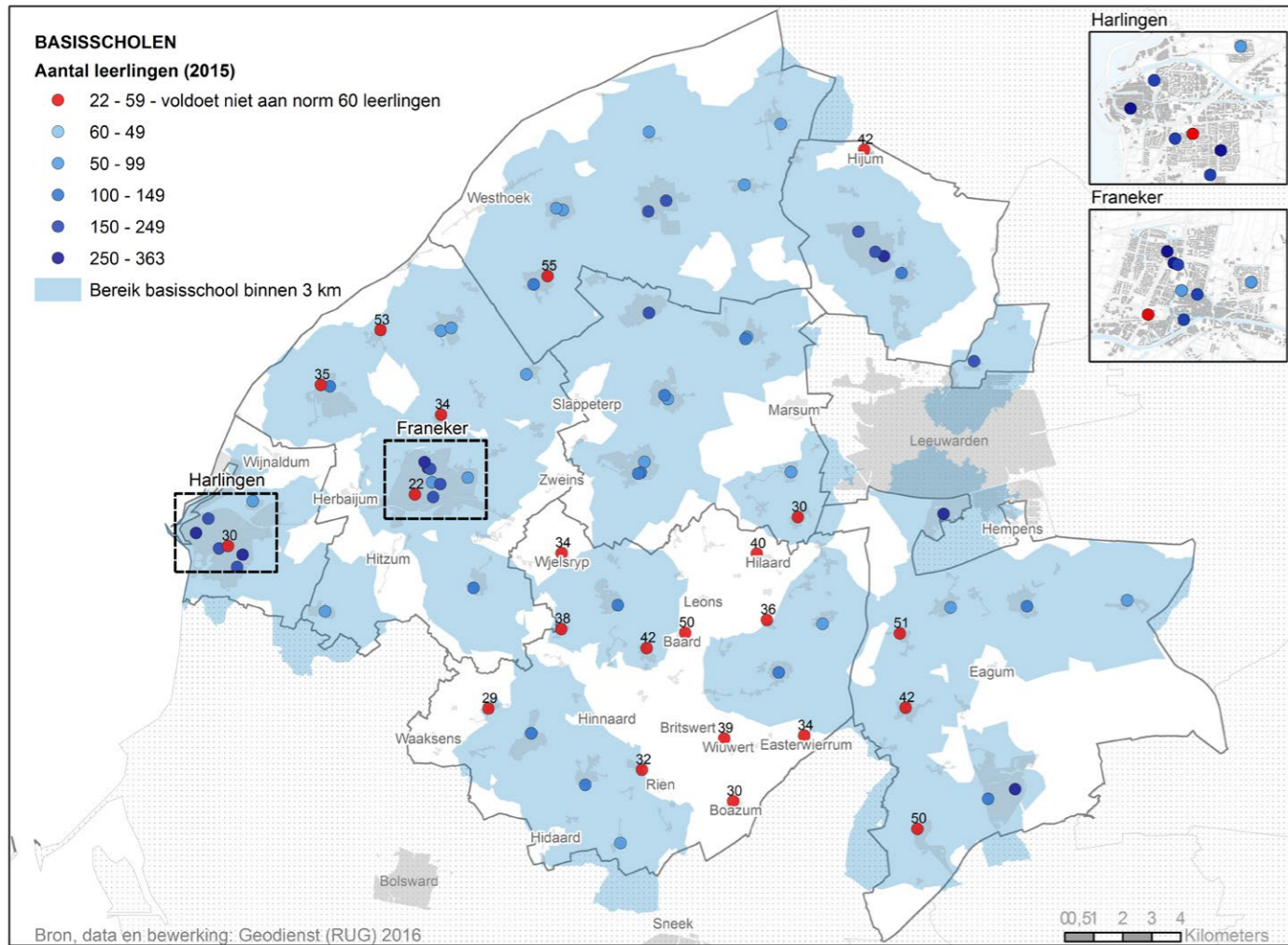

Bijlage 5E: prognose leerlingenaantallen 2030 met norm 100 leerlingen, N.A. 6km

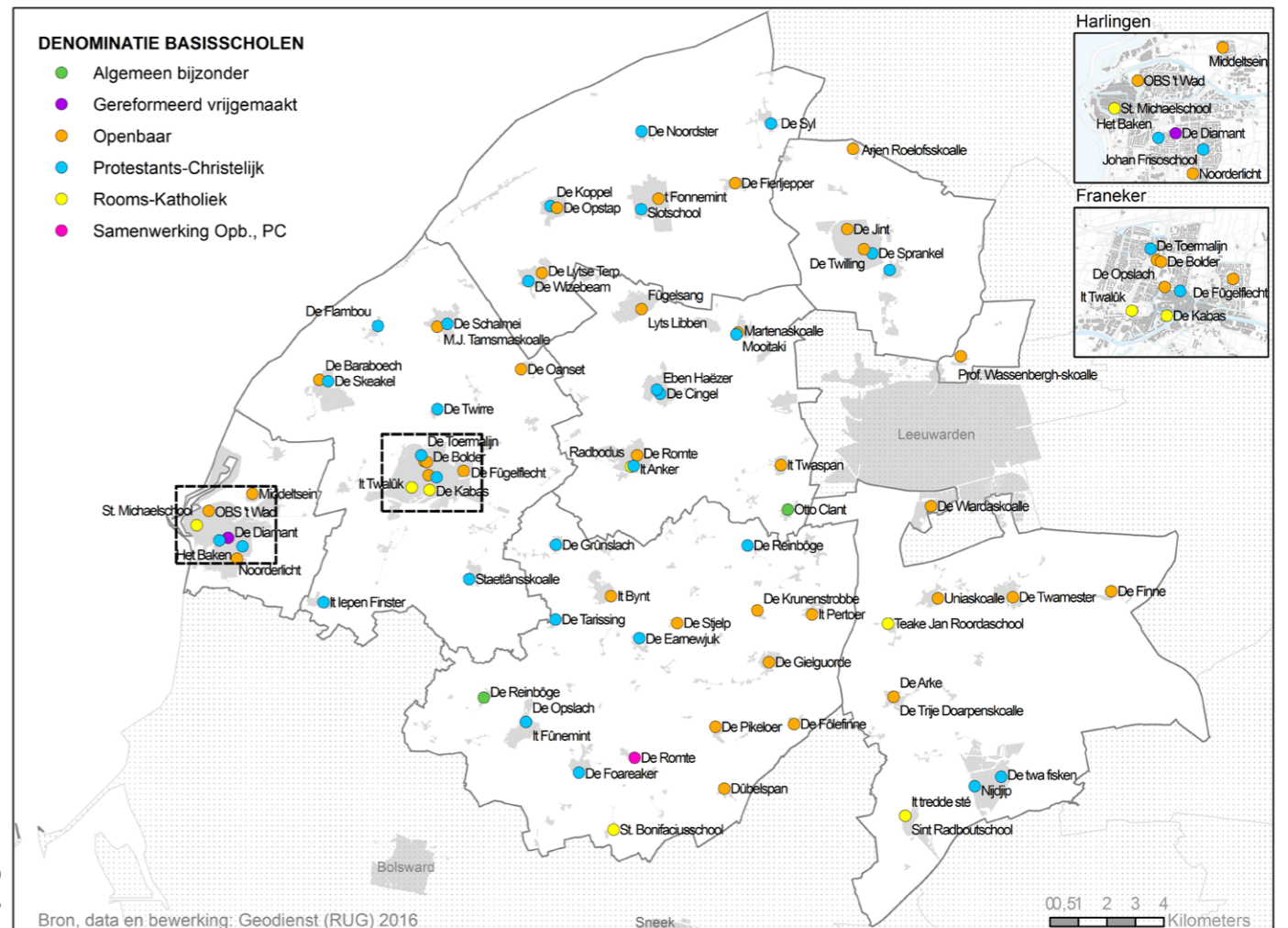

Bijlage 5F: prognose leerlingenaantallen 2030 met norm 60 leerlingen, N.A. 6km

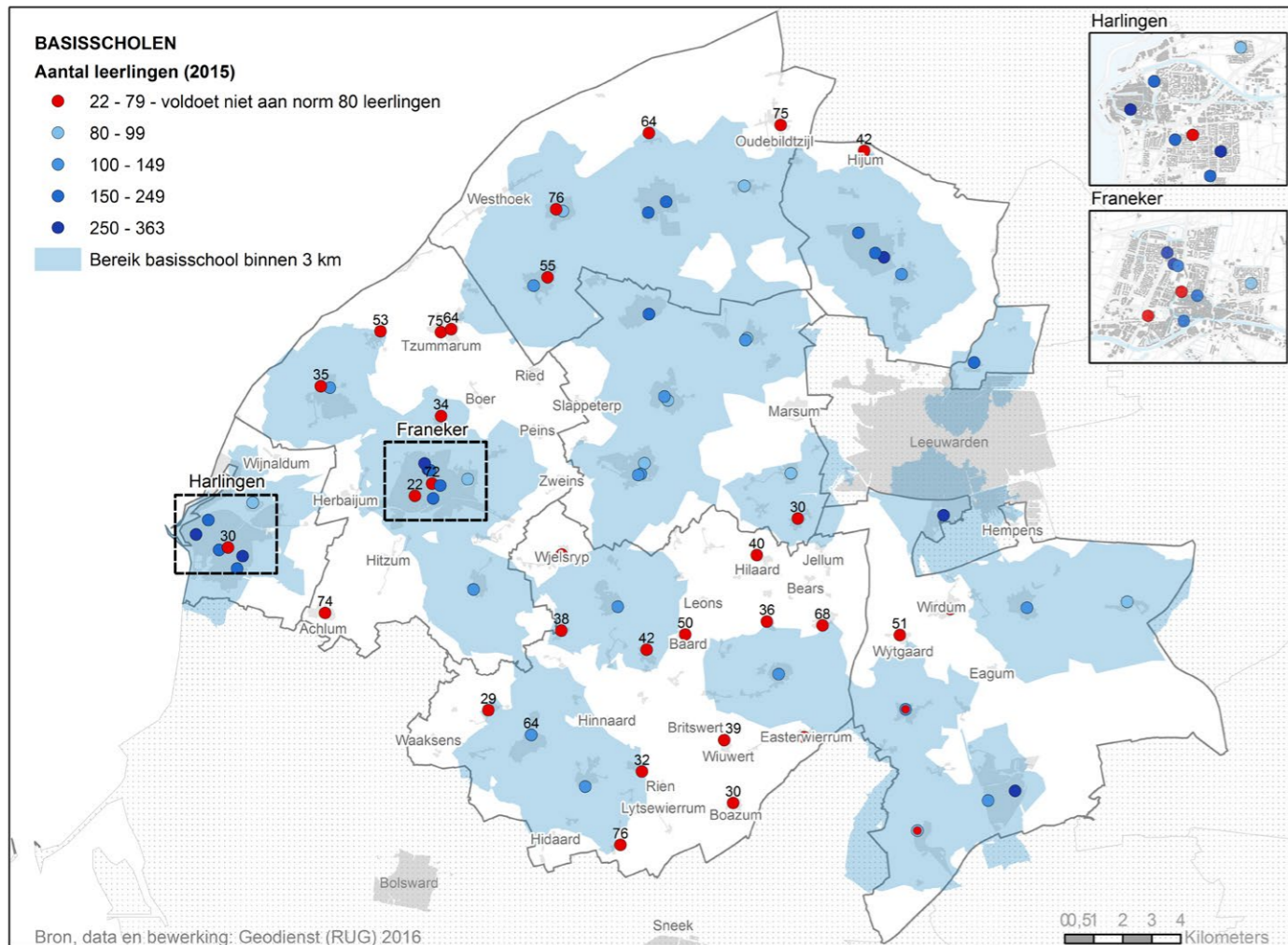

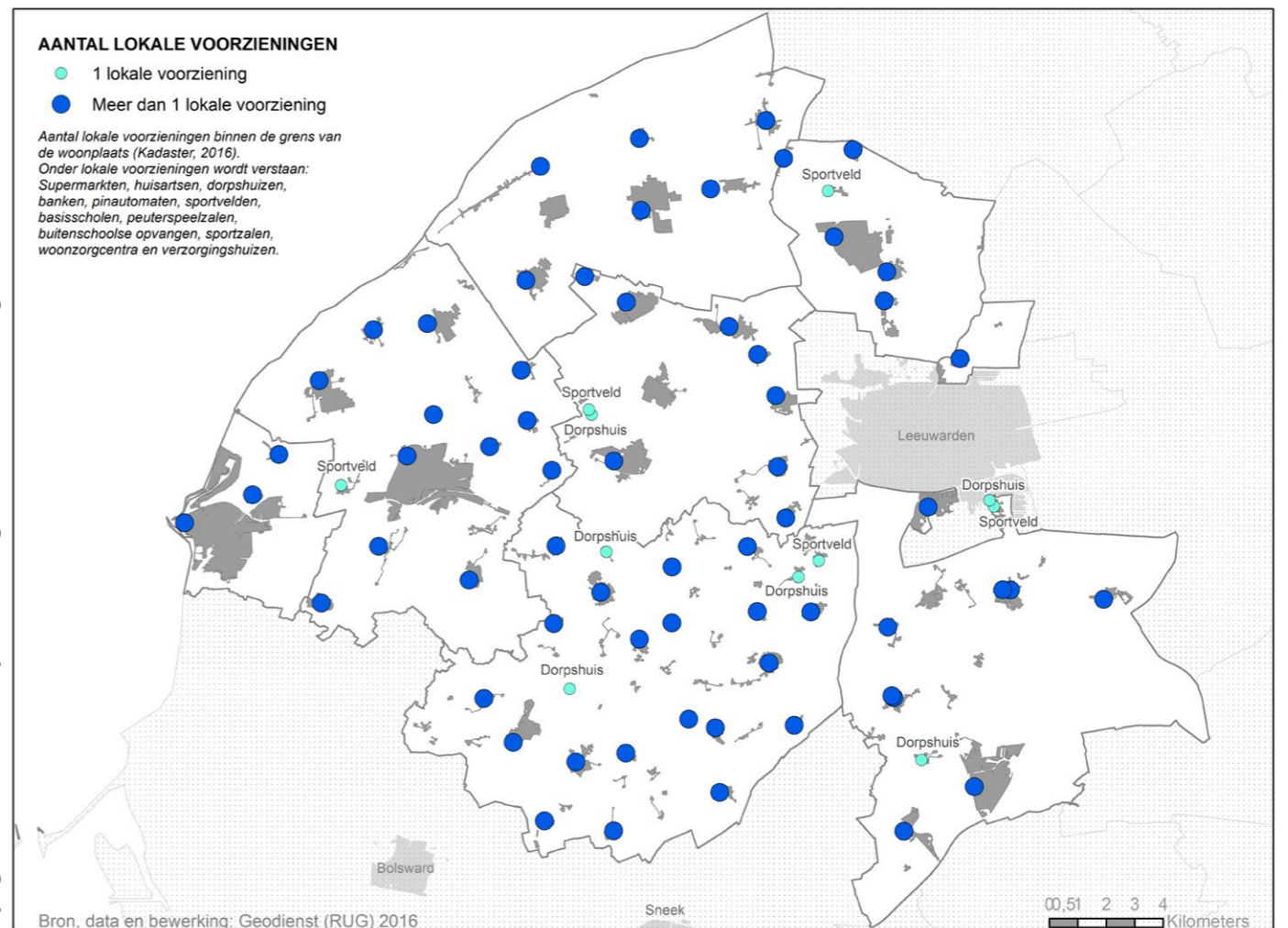
Bijlage 5G: leerlingenaantallen 2015 met norm 60 leerlingen, N.A. 3km

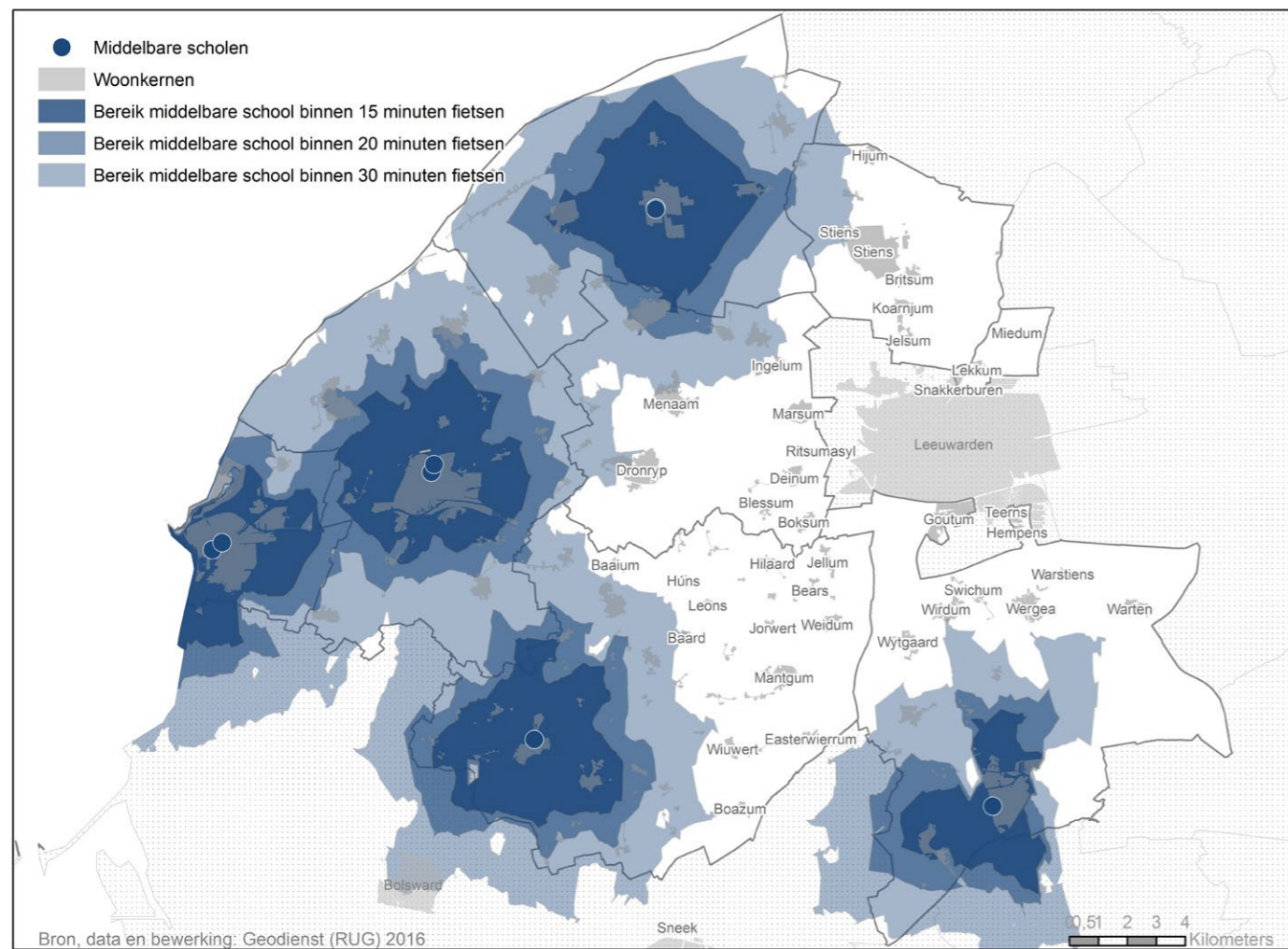
Bijlage 5i: denominatie van basisscholen

Bijlage 5H: leerlingenaantallen 2015 met norm 80 leerlingen, N.A. 3km

Bijlage 5j: kaart van dorpen met nog 1 lokale voorziening

Bijlage 6A: een netwerkanalyse zien van de reistijd met de fiets naar een middelbare school

Bereikbare Voorzieningen in Noardwest Fryslân
de huidige en toekomstige ontwikkeling van voorzieningen

20 Mei 2016
Publicatie Rijksuniversiteit Groningen

Auteurs:
ir. Suzan Christiaanse
dr. Tialda Haartsen
drs. Wilma de Vries
Eelke van der Veen, Msc

Kaarten door Geodienst, Groningen